

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), акад. Нац. акад. наук вищ. освіти
України, Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганаєва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 2 від 27.02.2025).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані
в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання
обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не
завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Acad. of the Nat. Acad. of Sciences of
Higher Education of Ukraine, Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 2 from 27.02.2025).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science of
Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with
editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are
not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the
author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution
is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Формування національного електронного депозитарію: обов'язковий примірник у фокусі цифровізації.....3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

МУКЛІМБАЄВА О., КУЧЕРЕНКО Л., БОРОДІНА І. Дослідження тематичної спрямованості публікацій у науковій періодиці України 2023 року за розділами УДК.....9

РЕЦЕНЗІЇ

КЕПІН Д. Архітектурний портрет музеїв 16

БІБЛЮТЕЧНА СПРАВА

КИСЛЮК К., ПРИЛУЦЬКА А. Актуальні методологічні орієнтири Library and Information Science (на прикладі дослідницьких статей у базі даних Scopus 2023—2024 років).....18

ТУРОВСЬКА Л., ВОВК В. Еволюція технологічних методів переформатування друкованих видань у контексті збереження бібліотечних фондів.....23

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

КОРНЄЄВ В., САЦУК Т. Комунікаційне середовище в умовах трансформації медіасистеми...30

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ГАЙСИНІУК Н. Роботизація бібліотек: новітні розробки та практичні кейси.....38

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Друковані видання з фондів Книжкової палати України як джерело маловідомих фактів з історії Злуки УНР і ЗУНР 44

ЗА РУБЕЖЕМ

ОНИЩУК М., ГАНЕЧКО М. Крадіжки книг із бібліотек Західної Європи 48

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Formation of a national electronic depository: legal deposit in the focus of digitalization 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING &

MUKLIMBAEVA O., KUCHERENKO L., BORODINA I. Research of thematic orientation of publications in the scientific periodicals of Ukraine in 2023 by sections of the UDC 9

REVIEWS

KEPIND. Architectural portrait of museums 16

LIBRARIANSHIP

KYSLIUK K., PRILUTSKA A. Current methodological guidelines in Library and Information Science (based on the example of research articles in Scopus 2023—2024).....18

TUROVSKAL., VOVK V. The evolution of print reformatting technology in the context of preservation library collections 23

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

KORNIIEV V., SASHCHUK T. Communication environment in the context of media system transformation 30

INFORMATION ACTIVITIES

GAISYNUK N. Robotization of libraries: the latest developments and practical cases.....38

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Printed editions from the holdings of the Book Chamber of Ukraine as a source of little-known facts from the history of the UPR and WUPR 44

ABROAD

ONYSHCHUK M., HANECHKO M. Thefts of books from libraries in Western Europe 48

УДК 021.61:021.84-028.27](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).3-8

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: office@ukrbook.net

Формування національного електронного депозитарію: обов'язковий примірник у фокусі цифровізації

У статті досліджено питання створення депозитарію обов'язкового електронного примірника як основи для збереження національної цифрової спадщини.

Проаналізовано сучасні стандарти та принципи організації таких депозитаріїв у окремих країнах, охоплюючи аспекти тривалого зберігання, доступності й інтеграції з міжнародними системами.

Особливу увагу приділено викликам цифрової трансформації, що впливають на процес створення й управління депозитаріями.

Окреслено перспективи розвитку депозитаріїв обов'язкового електронного примірника в контексті інноваційних технологій і глобальних ініціатив.

Ключові слова: обов'язковий електронний примірник; депозитарій; цифрова спадщина; архівування; стандарти; збереження інформації

Постановка проблеми. У цифрову епоху, коли обсяги інформації зростають експоненціально, питання збереження, архівування та забезпечення доступу до електронних ресурсів стають критично важливими. Обов'язковий електронний примірник (ОЕП) як частина національної системи збереження інформаційної спадщини відіграє головну роль у формуванні цифрових депозитаріїв, що слугують основою для тривалого зберігання публікацій і забезпечення їх доступності для майбутніх поколінь.

Створення депозитарію обов'язкового електронного примірника потребує врахування досвіду зарубіжних країн, сучасних стандартів, принципів і технічних рішень, що дають змогу оптимізувати процеси збереження й використання цифрових ресурсів. Важливим аспектом є інтеграція національних систем із міжнародними ініціативами, що сприяє уніфікації підходів і збереженню глобальної цифрової спадщини.

У статті розглянуто основні стандарти й принципи створення депозитаріїв обов'язкового електронного примірника; визначено виклики, з якими стикаються бібліотеки, та окреслено перспективи розвитку цієї системи в контексті цифрової трансформації інформаційної інфраструктури України.

Метою статті є дослідження аспектів створення та розвитку депозитарію обов'язкового електронного примірника на прикладах Великої Британії й України; аналіз сучасних викликів, з якими стикаються бібліотеки та інші установи, відповідальні за архівування цифрових документів; формулювання рекомендацій щодо вдосконалення

законодавчої бази, технічної інфраструктури та процесів інтеграції з міжнародними ініціативами у сфері обов'язкового електронного примірника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження особливостей і перспектив упровадження інноваційних методів збереження національної цифрової спадщини, забезпечення доступності електронних ресурсів та їх тривалого зберігання передбачає аналіз систем електронного обов'язкового примірника у Великій Британії та Україні.

Електронний обов'язковий примірник у Великій Британії

Лідером у вдосконаленні законодавчих норм щодо обов'язкового електронного примірника є Велика Британія. Законодавство країни у сфері ОЕП пройшло тривалий шлях розвитку: від лобювання та перших консультацій з метою ухвалення 2003 р. Закону про обов'язковий примірник (Legal Deposit Libraries Act) до набуття чинності Правил вступу в дію Закону про обов'язковий примірник (недруковані твори) (The Legal Deposit Libraries Act (Non-Print Works) Regulations) від 5 квітня 2013 р. № 777.

Депозитаріями електронного обов'язкового примірника є шість установ. Передусім це Британська бібліотека — друга у світі за обсягом фондів (понад 150 млн одиниць зберігання), найбільша бібліотека країни та найбільший депозитарій ОП.

Бодліанська бібліотека є другою у країні за величиною фондів — 13,1 млн примірників документів. Ця найстаріша в Європі книгозбірня фактично стала першим агрегатором ОП 1610 р., коли сер Т. Бодлі звернувся до уряду Великої Бри-

танії з пропозицією, щоб усі видавці надсилали до цієї бібліотеки обов'язковий примірник. Через століття, 1710 р., порядок надання ОП було врегульовано указом королеви Анни.

У систему депозитаріїв ОП також входить бібліотека Кембриджського університету. Цей заклад освіти має 140 бібліотек, але депозитарієм ОП є наукова бібліотека, фонд якої налічує 8 млн одиниць зберігання.

Бібліотека Трінті-коледжу в Дубліні стала депозитарієм ОП 1911 р., коли Північна Ірландія входила до складу Великої Британії. Між країнами було досягнуто угоди, відповідно до якої британські бібліотеки — депозитарії ОП отримують обов'язковий примірник видань Ірландії, а бібліотека Трінті-коледжу — від британських видавництв.

Національна бібліотека Шотландії впродовж багатьох століть була приватною, але такий статус ускладнював роботу, пов'язану зі збиранням і зберіганням ОП. У 1925 р. було ухвалено рішення, що Національна бібліотека Шотландії буде відповідальною за збирання й зберігання обов'язкових примірників друкованої продукції країни.

Національна бібліотека Вельсу є невеликою порівняно з іншими депозитаріями. Згідно із законами країни всі метадані мають бути двомовними, тобто поданими англійською та валлійською мовами.

Особливу роль в організації збирання ОП відведено Британській бібліотеці як розробникові загальної концепції, технології та процедур, що забезпечують злагоджену співпрацю учасників системи. У 2003 р. було ухвалено закон, що регулює питання налагодження взаємодії зі збирання електронного ОП, а при уряді створено спеціальну структуру — Комітет з обов'язкового електронного примірника, до якого входять бібліотекарі та видавці. Знадобилося ще 10 років інтенсивних переговорів і консультацій між видавництвами й бібліотеками, щоб дійти згоди щодо закону зразка 2013 р., чинного дотепер. За цей час було розроблено технологію та програмні засоби забезпечення координації бібліотечних установ.

Перші обов'язкові електронні примірники почали надходити в Британську бібліотеку 2006 р. Безумовно, за 19 років змінилися технології, економіка, читачі та їхні потреби. Аудиторія оцінила переваги електронних видань, дедалі більше людей користуються мобільними пристроями. Еволюція системи ОЕП була швидкою, проте навіть у наш час бібліотеки — одержувачі ОП не можуть гарантувати, що в депозитарій потрапляють усі матеріали. Принаймні законодавство й

організації, які виконують поточну роботу, вселяють надію, що "чорні діри", в яких зникає інформація, мінімізовані.

Основна місія проєкту — передати цінні наукові знання майбутнім поколінням. Виходячи з цього, було визначено низку завдань: зберегти всі некомерційні наукові матеріали, видані у Великій Британії; створити ефективну систему, за допомогою якої їх архівуватимуть. Не менш важливо забезпечити використання цих документів, дотримуючись балансу між інтересами читачів, учених, вимогами бібліотек і захистом авторських прав. Важливо гарантувати надійне зберігання матеріалів, аби їх могли використовувати в майбутньому. Слід забезпечити життєздатність закону та технологій, щоб учасники процесу могли ефективно взаємодіяти, а бібліотеки й видавці не відчували порушення своїх прав і не висували необґрунтованих завищених вимог.

Бібліотеки збирають електронні онлайн- і офлайн-матеріали (CD- і DVD-диски). Примірники документів, отримані від видавництв цифровими каналами зв'язку, належать до онлайн-матеріалів. Якщо йдеться про вміст сайтів, то вони мають бути зареєстрованими у Великій Британії та мати домен uk. Значну частину колекцій ОЕП становлять електронні журнали та книги, але зберігають й інші матеріали: електронні ноти та карти, контент вебсайтів. Якщо це сайт видавництва, то як ОЕП використовують матеріали, відкрито ним опубліковані.

Є контент, який не вносять у депозитарії, наприклад аудіо- й відеоматеріали. Проте якщо журнальні та книжкові публікації містять елементи аудіо й відео, їх реєструють у структурі ОЕП. Зазвичай у депозитарії не зберігають контент соцмереж, хоча є певні винятки, як, наприклад, матеріали відомих діячів мистецтва чи політиків.

Розроблено суворі правила використання ОЕП: головним є обмеження кількості одночасних користувачів; від однієї бібліотеки в певний момент може під'єднатися лише один користувач; заборонено електронне копіювання; документ не можна завантажити, але можна роздрукувати; заборонено використовувати матеріали як міжбібліотечний абонемент; не дозволено аналітичне перероблення матеріалів за допомогою комп'ютерних засобів, а доступ до них можливий тільки з бібліотечних комп'ютерів, що входять до системи ОП.

Як працює британська система ОЕП

Спочатку планувалося завершити побудову системи й розпочати збирання всіх джерел ОЕП до 2015 р., але стало зрозуміло, що таке масштабне завдання нездійсненне, а отже його роз-

ділили на два. Перше — організація системи збирання та зберігання інформації, забезпечення потоку контенту й формування фонду основних джерел, тобто цифрових книг, журналів і вебсайтів. Окрім того, було налагоджено алгоритм використання фонду обов'язкового примірника в бібліотеках. Друге — організація потоку ОЕП складніших форматів: електронних нот, карт тощо.

На поточний момент налагоджено обмін метаданими між усіма бібліотеками — учасницями системи, організовано доступ читачів не лише в центральних бібліотеках, а й у філіях. Саме метадані забезпечують доступ до всіх матеріалів всіх бібліотек. Для гарантування безпеки доступу було розроблено спеціальну систему, проте суттєвою проблемою стала сумісність програмного забезпечення. Насамперед це питання стосувалося університетів, адже їхня комп'ютерна мережа належить не бібліотеці, а закладу освіти.

Видавництва й інші постачальники ОП надають свої документи у Британську бібліотеку, відтак їх передають в інші бібліотеки-депозитарії. Щоб користуватися цими матеріалами, читачі мають увійти в мережу через спеціальні вузли зв'язку. При цьому постійно здійснюється контроль збереження ОЕП. Якщо певний документ було пошкоджено чи втрачено, його замінюють копією з іншої бібліотеки. Метадані зберігаються в усіх бібліотеках системи, усі беруть участь в їх розробленні, але доступ до контенту надають лише чотири вузли: Британська бібліотека, бібліотека Трінті-коледжу, Бодліанська бібліотека та бібліотека Кембриджського університету.

Читач спочатку звертається до каталогу, де зберігаються метадані та, обравши матеріал, може отримати до нього доступ. Усі запити надходять через систему "Ерікум", що стежить за кількістю одночасних користувачів. Щоб забезпечити відповідність вимогам, кожна бібліотека має власну копію системи. Для забезпечення ОЕП від завантаження на комп'ютери читачів використовують віртуальний робочий стіл. Матеріали розташовано на серверах, і користувачі лише бачать їх на екрані. Для дотримання норм законодавства було створено інфраструктуру, що захищає контент від несанкціонованого доступу й руйнування.

Надзвичайно важливе питання, яке також регулює законодавство, — дотримання інтересів видавництва й охорона авторських прав. Саме тому доступ дозволено тільки з комп'ютерів бібліотек, що входять у систему ОЕП, до того ж

бібліотека несе відповідальність за авторизацію користувачів і коректний вхід у систему.

Підсумки та плани розвитку

Наразі у британській системі ОЕП зібрано 140 тис. е-книг, 2,5 млн журнальних статей, 150 Тб контенту 2 млн вебсайтів. Водночас процес потребує вдосконалення й корекції технічних помилок. Бібліотеки готові перейти до другого етапу й поповнювати фонди електронними нотами, картами тощо. Законодавчі норми, що регулюють цей процес, також переглядатимуть з урахуванням ситуації. Зокрема, запланована ротація закону про ОЕП, тому нині експерти приділяють значну увагу збиранню статистичних даних і відгуків, пов'язаних із використанням системи.

Однією з основних проблем є брак єдиного формату метаданих, які надають видавництва. У деяких матеріалів метаданих немає взагалі. Друга проблема — зростання обсягу ОЕП. Варто зважати на те, що потік обов'язкових електронних примірників надалі лише зростатиме, а отже потрібно забезпечити відповідні ресурси для його опрацювання. Можливості бібліотек різні, потреби користувачів національної бібліотеки відрізняються від очікувань аудиторії університетських бібліотек. Зокрема, університети прагнуть оптимізувати опцію перегляду е-книг, оскільки не завжди можна зберегти посилання на конкретну сторінку; претензії користувачів зводяться до того, що нагромаджено значний обсяг даних, а доступ до них обмежений; науковці хотіли б мати більше аналітичних засобів перероблення інформації.

За чотири роки збирання ОЕП було опрацьовано інформації більше, ніж за 100 років роботи з друкованими обов'язковими примірниками. На думку англійських видавців, надання цифрового ОП є більш економічним варіантом, оскільки не пов'язано з виготовленням додаткових примірників і поштовими витратами. Для бібліотек-депозитаріїв це суттєве заощадження простору, для користувача цифрового ОП — оперативність отримання книги, адже друкований матеріал може надійти за кілька годин після замовлення, а цифровий — негайно.

Відтоді як бібліотеки перейшли на ОЕП, вони отримують від видавців більше контенту, обсяг колекцій зріс на 42%.

Облік електронних видань в Україні

Багато років Україна намагається реалізувати проєкт створення цифрової бібліотеки. Остання спроба 2010 р. передбачала розроблення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI". Було проведено значну підготовчу роботу, але проєкт так і не втілено в життя. Головна

причина — "гігантизм" завдання — оцифрувати всі матеріали фронтально. На жаль, і концепція створення Національної електронної бібліотеки України (НЕБ), запропонована в січні 2024 р. ініціативною групою Міністерства культури та інформаційної політики, має недоліки системи "Бібліотека — XXI".

Проект НЕБ слід розробити на базі обов'язкового електронного примірника, починаючи із затвердження нової редакції законів України "Про бібліотечну справу" та "Про обов'язковий примірник документів". Ці законодавчі акти повинні мати єдину преамбулу: обов'язковий електронний примірник є основою для комплектування Національної електронної бібліотеки України.

Державній науковій установі "Книжкова палата України імені Івана Федорова" (КПУ) варто започаткувати тестовий проєкт з обліку електронних книг. Один з його етапів передбачає підготовку змін до українського ЗУ "Про обов'язковий примірник документів", які ініціювала установа.

У відповідному українському законодавстві немає терміна "електронна книга", а облік видань відбувається тільки за фактом випуску видавництвом накладу. Закон України "Про обов'язковий примірник документів" зобов'язує видавців надавати певну кількість ОП із першого накладу книги. Один із них має надходити у Книжкову палату України, де книгам надають номер державної реєстрації (додатково до міжнародного номера ISBN) і вносять в архів. Поки офіційна статистика КПУ охоплює лише ті книги, які видавництва або автори (у разі самостійного видання) відправили в установу поштою.

Книжкова палата України зацікавлена в тому, щоб державний облік видань охоплював і електронні книги, а реєстрація відбувалася автоматично. Для досягнення цієї мети потрібно забезпечити установу програмними засобами, що дасть змогу завантажувати у внутрішню систему обліку всі книги авторів, а також автоматизувати щоденну реєстрацію нових книг.

Функції Книжкової палати України полягають у виконанні завдань національної бібліографії: зберігання друкованих та електронних видань, опрацювання метаданих і створення бібліографічних ресурсів. Це робота з довідково-інформаційного обслуговування влади, авторів, видавців, бібліотек, суспільства.

Сьогодні, окрім традиційних накладів друкованої продукції, є видання, які не зафіксовані в ЗУ "Про обов'язковий примірник документів" і доки не підлягають обліку. Це сучасні книги, випущені в режимі друку на вимогу, самвидав і малотиражна література, яку виготовлюють ви-

давництва закладів вищої освіти. Зазвичай її ніхто не бачить, про неї не знають. На жаль, юридичні норми суттєво відстають від сучасних реалій, тому КПУ наполягає на ухваленні нового закону, відповідно до якого реєструватиметься вся видавнича продукція, зокрема й електронні видання.

Які основні зміни в українському законодавстві щодо реєстрації та обліку книг варто очікувати найближчим часом? Насамперед у сферах реєстрації та бібліографічного обліку електронних видань; реєстрації та бібліографічного обліку малотиражних видань, зокрема випущених за технологією "книги на вимогу". Буде створено державний бібліографічний каталог ОП усіх видів видань: і друкованих, і електронних, а також регламент комплектування бібліотек електронними виданнями. Підготовлено проєкт закону про ОП усіх видів видань. У державній статистиці доки немає даних щодо електронних видань (згідно із законом). Реєстрація електронних видань і бібліографічний облік нададуть можливість зробити електронну книгу авторизованою й легітимною. Вона потраплятиме в банк даних, а надалі — у бібліографічний каталог. Наразі в бібліографічних покажчиках КПУ публікується інформація тільки про друковані видання.

Розглянемо можливу технологію надходження ОЕП: видавець реєструє особистий кабінет, отримує логін і пароль, вносить метадані щодо завантажених видань. Отриманий ОЕП відразу шифрується, у вільному доступі залишаються вихідні дані, щоб скласти бібліографічний запис, а також до 20 сторінок на початку й наприкінці книги, адже нерідко у виданнях уміщують велику кількість реклами. Відтак примірник, який має всі необхідні відомості, отримує номер електронної реєстрації. Сьогодні немає закону, що дозволяє в державному порядку реєструвати електронну копію, тому це внутрішній номер Книжкової палати України. Якщо в КПУ бракує друкованого видання, готують бібліографічний запис, а якщо воно зберігається у фондах установи, перевіряють відповідність метаданих. У підсумку в бібліографічний запис додається номер електронної реєстрації, а файл прямує на зберігання.

Через те, що електронна копія надходить раніше, ніж друкований ОП, є можливість надати книзі номер електронної реєстрації, оскільки номер державної реєстрації не доступний видавництвам. Звичайно, ISBN є основним способом ідентифікації книги, але часто він не містить повної інформації про видання. Національний ідентифікатор, заснований на електронній реєстрації, дасть змогу описати видання точніше.

Варто зауважити, що функції Книжкової палати України й бібліотек різняться. Точка входу єдина — ОЕП, але цілі різні. Бібліотека працює з читачами, це основна її функція. КПУ виконує державні функції, пов'язані з банками даних на основі ОП.

Книжкова палата України не працює з повними текстами, а зберігає друковані й електронні видання, опрацьовуючи метадані й створюючи бібліографічні ресурси. Установа здійснює важливу роботу з довідково-інформаційного обслуговування, аналізуючи різні, часто складні, запити, оскільки з нею комунікують інституції законодавчої й виконавчої влади, автори, видавці, бібліотеки.

Очевидно, якщо КПУ прагне ефективно працювати, то має рухатися назустріч видавцеві, який є головним постачальником інформації. Основним положенням ЗУ "Про обов'язковий примірник документів" діяльність Книжкової палати України відповідає, проте важливо ініціювати діалог із видавцем і підтримувати комфортні для нього умови.

Позиція видавців

Книговидавнича спільнота має бути обізнаною щодо планів і перспектив розвитку проекту НЕБ, аби мати гарантії збереження бізнесу.

Нині гарантії й ризики видавців регламентовано на рівні проекту ЗУ "Про внесення змін до Закону України "Про обов'язковий примірник документів". Добре відомі ситуації, коли представників книговидавничої галузі не залучали до розроблення важливих документів, зокрема ЗУ "Про бібліотечну справу" та "Про обов'язковий примірник документів". Тому видавці з настоєм ставляться до проектів зміни режиму використання об'єктів ОЕП і можливого введення адміністративної відповідальності за його ненадання. Позиція видавців полягає в тому, що надсилання електронного обов'язкового примірника в повному обсязі доцільне лише тоді, коли стане зрозумілим план розвитку НЕБ, буде розроблено модель її формування й використання, а також надано можливість протестувати технологію. Оптимально спочатку з'ясувати стратегічну мету НЕБ, в який термін і яким коштом цей проєкт реалізуватимуть на практиці. Слід також зрозуміти, які показники характеризують цільову аудиторію, на основі якого асортименту потрібно створити електронний простір знань, якою буде структура розподілу моделей (платне чи вільне споживання), буде проєкт зорієнтовано на онлайн-аудиторію чи на користувачів у приміщенні бібліотек.

Безумовно, технологічна частина проєкту НЕБ турбує видавців. Неодноразово йшлося про те,

що потрібен аудит цього ресурсу з боку право-власників. Отже, необхідно формалізувати весь процес, визначити критерії його оцінювання, зафіксувати у протоколах. Однак поки конкретики немає...

Щодо економічної моделі, то маємо розрізнити два формати споживання: наукової літератури та художньої. Обговорювалися різні моделі: посторінкова й покнижкова, умовна безоплатна модель і платна, але незрозумілою залишилася ситуація з оцифруванням книг, що виходять у країні.

На наш погляд, на цьому етапі доцільно створити й погодити дорожню карту проєкту, затвердити експертну раду, розробити експериментальну модель у межах обраних форматів, щоб видавці мали змогу оцінити, як працює система загалом. Наразі, на жаль, складається враження, що фінальною метою всіх узгоджень і діалогів є ухвалення проєкту положення про Національну електронну бібліотеку та регламенту її роботи.

Видавці чекають пояснень на законодавчому рівні, які допомогли б зрозуміти специфіку роботи в новому форматі. Проєкт НЕБ поки мотивує видавців меншою мірою. Що вони отримають? Державну електронну реєстрацію, можливість ідентифікації видань? Очевидно, що критерії й показники мають бути чіткішими, тоді стане зрозуміло, які завдання стоять перед видавцями. Нерідко держава ставить високі цілі, але забуває про речі простіші. Для видавців у випадку з НЕБ це, наприклад, обсяги виплат чи можливість просування в інформаційному середовищі. Якщо певний проєкт позитивно позначиться на фінансовій стійкості бізнесу, то видавці його підтримають.

Алгоритм взаємодії між НЕБ і видавцями слід конкретизувати: з ким працювати, як створити особистий кабінет і завантажувати книги. Доцільно запускати пілотні проєкти й тестувати різні моделі, щоб визначити шляхи ефективної взаємодії. Систему потрібно вдосконалювати постійно.

Усі наявні пропозиції потребують систематизації та єдиного підходу. Книжкова палата України презентувала проєкт перспективної концепції системи ОП, яку тривалий час не змінювали. До того ж останнім часом з'явилося багато цифрових форм книжкового контенту, продуктів, що не потрапляють у систему ОП. Це різноманіття потребує реєстрації й каталогізації.

Ці заходи забезпечать інформування професійної спільноти про книги, а також отримання видавцями й авторами унікальних ідентифікацій-

них номерів. На нашу думку, в судових спорах ці номери також слугуватимуть свідомством фіксації авторських прав. Сучасну систему зберігання книг також слід реформувати: передусім диференціювати зберігання електронних і друкованих примірників, а також передбачити еталонне й резервне зберігання. Перше — це безстрокове зберігання, під час якого використовують відповідні технології, друге — зберігання з можливим використанням.

Якщо у плані комплектування друкованими ОП може змінитися кількість примірників чи склад одержувачів, то електронне комплектування має бути всеосяжним, оскільки до бібліотек надходять видання, що не мають паперових аналогів. Відповідно контент акумулюватимуть первинні одержувачі, а вторинні повинні мати змогу користуватися ним самостійно на договірних умовах із правовласниками. Цілком ймовірно, що первинним одержувачем цифрового контенту буде одна бібліотека, наприклад НЕБ.

Важливий аспект — надання ОЕП у громадське користування. Реалізація цього завдання без законодавчого супроводу неможлива. Система обов'язкового примірника призначена для організації безстрокового зберігання, бібліографічного опрацювання, каталогізації й повноцінного інформування суб'єктів галузі. Потрібна гармонізація законодавства.

Очевидно, що проєкт Національної електронної бібліотеки потребує переосмислення й доопрацювання. Для таких масштабних ініціатив це цілком нормально: немає жодного промислового чи соціального проєкту, в якому можна передбачити всі деталі й нюанси. Ситуація змінюється динамічно: з'являються нові формати видань, концепції поширення контенту. НЕБ де-факто стає частиною системи ОП, зокрема може виконувати функцію електронного архіву.

Формування депозитарію ОЕП в Україні передбачає такі завдання:

— удосконалення законодавчої бази: актуалізація та гармонізація нормативно-правових актів

із міжнародними стандартами сприятиме ефективному функціонуванню системи обов'язкового електронного примірника;

— *розвиток технічної інфраструктури*: розроблення сучасних технічних рішень для збирання, зберігання та доступу до електронних документів, що забезпечуватиме надійність і довготривале збереження цифрових ресурсів;

— *інтеграція з міжнародними системами*: співпраця з міжнародними депозитаріями та обмін досвідом сприятимуть підвищенню якості збереження й доступу до інформації;

— *підвищення кваліфікації фахівців*: навчання та підготовка спеціалістів у галузі цифрового архівування та управління електронними ресурсами становитимуть підґрунтя для ефективного впровадження й підтримки системи;

— *залучення громадськості та популяризація*: інформування суспільства щодо важливості збереження електронних документів і стимулювання участі у формуванні національного інформаційного фонду сприятимуть успішному розвитку депозитарію.

Реалізація цих завдань дасть змогу створити в Україні ефективну систему зберігання обов'язкового електронного примірника, що відповідатиме сучасним вимогам і меті збереження національної цифрової спадщини для майбутніх поколінь.

Висновки. Створення депозитарію обов'язкового електронного примірника в Україні є важливим кроком у виконанні завдання збереження національної інформаційної спадщини та забезпечення доступу до цифрових ресурсів. Закон України "Про обов'язковий примірник документів" визначає правові засади функціонування системи обов'язкового примірника документів і регулює інформаційні відносини, пов'язані з поповненням національного інформаційного фонду України. Водночас законодавство потребує внесення змін, що стосуються обліку обов'язкового електронного примірника, який має становити основу Національної електронної бібліотеки України.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Formation of the national electronic depository: a mandatory copy in focus of digitization

The article examines the issue of forming a legal depository as a basis for preserving national digital heritage.

The current standards and principles of organizing such depositories in individual countries are analyzed, covering aspects of long-term storage, accessibility, and integration with international systems.

Particular attention is paid to the challenges of digital transformation that affect the process of creating and managing depositories.

Prospects for the development of legal depository in the context of innovative technologies and global initiatives are proposed.

Keywords: legal deposit; depository; digital heritage; archiving; standards; information preservation

Надійшла до редакції 3 січня 2025 року

УДК 015(477):[050"2023":001.89]:[311:519.23](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).9-16

Ольга Муклімбаєва,старша наукова співробітниця
відділу наукової підготовки
державних бібліографічних
показчиків

Книжкової палати України,

e-mail: litopys@ukrbook.net

<https://orcid.org/0009-0002-4265-4881>**Леся Кучеренко,**старша наукова співробітниця
відділу наукової підготовки
державних бібліографічних
показчиків

Книжкової палати України,

e-mail: litopys@ukrbook.net

<https://orcid.org/0009-0005-7877-959X>**Інга Бородіна,**старша наукова співробітниця
відділу наукової підготовки
державних бібліографічних
показчиків

Книжкової палати України,

e-mail: litopys@ukrbook.net

<https://orcid.org/0009-0000-6694-5582>

Дослідження т ематичної спрямованості і публікацій у науковій періодиці України 2023 року за розділами УДК

У статті подано результати бібліометричного аналізу напрямів наукових досліджень в Україні за розділами УДК за 2023 р. на основі бази даних "Літопис журнальних статей".

Державний бібліографічний показник "Літопис журнальних статей" виходить двічі на місяць і містить аналітичну бібліографічну інформацію про статті, документальні матеріали, твори художньої літератури, опубліковані у виданнях на підконтрольній Україні території журналах, періодичних і продовжуваних виданнях, бюлетенях.

За результатами аналізу виявлено, що найбільша кількість публікацій у базі даних "Літопис журнальних статей" за 2023 р. міститься у класі 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка, а найменша — у класі 2 Релігія. Теологія (богослов'я).

Аналіз тематичної спрямованості публікацій дає змогу визначити основні напрями наукових досліджень, результати яких були опубліковані в науковій періодиці України, відповідно до виконання положень Закону України від 11.07.2001 № 2623-III "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки".

Ключові слова: база даних; бібліографічна інформація; бібліометричний аналіз; періодичне видання; науковий журнал; державна бібліографія; державний бібліографічний показник

Мета дослідження: виявлення тенденцій розвитку вітчизняної науки на основі аналізу публікацій у періодичних виданнях за розділами УДК.

Метод дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних "Літопис журнальних статей" за 2023 р.

Постановка проблеми. Публікації в наукових періодичних виданнях є базовим показником, що відображає динаміку наукової діяльності, а також обов'язковою умовою здобуття наукових ступенів і вчених звань. Вимогою часу є підвищення якості наукових публікацій, актуальність тем, рейтинг видань, в яких вони надруковані, а також відображення публікацій у наукометричних базах даних (БД).

Результати бібліометричного аналізу напрямів наукових досліджень в Україні за розділами УДК за 2023 р. на основі бази даних "Літопис журнальних статей" дають змогу виявити основні напрями наукових досліджень, результати яких були опубліковані в науковій періодиці України.

Аналіз досліджень і публікацій. Відбір періодичних видань і публікацій, оформлення й систематизація бібліографічних записів здійснювалися згідно з чинними інструкціями, розроб-

леними Книжковою палатою України, національними стандартами та законодавством [1—7].

Виклад основного матеріалу дослідження. До бази даних "Літопис журнальних статей" увійшли публікації з періодичних видань загальнодержавного значення, випущених Національною академією наук України та органами державної влади. База даних за 2023 р. містить 9860 бібліографічних записів. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК у відсотках:

0 Загальний клас — 7,28% загальної кількості, або 718 записів;

1 Філософія. Психологія — 1,88% загальної кількості, або 185 записів;

2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 0,43% загальної кількості, або 42 записи;

3 Суспільні науки — 28,32% загальної кількості, або 2793 записи (друге місце за кількістю публікацій);

5 Математика та природничі науки — 12,95% загальної кількості, або 1277 записів (третє місце за кількістю публікацій);

6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 34,09% загальної кількості, або 3361 запис (перше місце за кількістю публікацій);

7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 5,92% загальної кількості, або 584 записи;

8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6,29% загальної кількості, або 620 записів;

9 Географія. Біографії. Історія — 2,84% загальної кількості, або 280 записів.

У 2023 р., у порівнянні з 2022 р., значно зменшилася частка записів класу 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література. Зниження

відсоткового показника помітно також у класах 0 Загальний клас; 5 Математика та природничі науки; 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт; 9 Географія. Біографії. Історія. У решті класів зафіксовано зростання їхньої частки до загальної кількості записів за рік.

Результати аналізу тематичного розподілу публікацій за класами на основі таблиць УДК наведено в діагр. 1.

Діагр. 1. Тематичний розподіл публікацій за класами УДК

Найбільшу кількість публікацій зафіксовано у класі 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 34,09% загальної кількості. Друге місце за кількістю публікацій посідає клас 3 Суспільні науки — 28,32%. Наступними є класи: 5 Математика та природничі науки — 12,95%; 0 Загальний клас — 7,28%; 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 5,92%; 9 Географія. Біографії. Історія — 2,84%; 1 Філософія. Психологія — 1,88%; 8 Мова.

Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6,29%. Найменшу кількість публікацій виявлено у класі 2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 0,43%.

У класі 0 Загальний клас згруповано публікації з питань організації наукової роботи, науково-технічної інформації, писемності, інформаційних технологій, бібліографії та бібліотечної справи, журналістики тощо. У табл. 1 наведено результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК зазначеного класу.

Таблиця 1

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 0 Загальний клас

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
00 Прологомена. Загальні питання науки та культури	445	61,97
01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталоги	17	2,37
02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство	145	20,19
030 Універсальні довідкові видання	1	0,14
050 Серійні видання. Періодика	5	0,70
06 Організації загального типу	31	4,32
07 Медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова комунікація. Дослідження засобів масової інформації та комунікації	62	8,64
09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги	12	1,67
Усього	718	100

Розділ 00 *Загальні питання науки та культури* містить статті з питань науки, друку, стандартизації, системології, культури. У табл. 2 наведено результати аналізу розподілу публікацій зазначеного класу.

Клас 1 *Філософія. Психологія* об'єднує статті з історії філософії, сутності предмета, методів, категорій філософії. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 3.

Клас 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* містить статті з питань теології, релігії, релігійних сис-

тем. Результати аналізу розподілу публікацій цієї тематики наведено в табл. 4.

У класі 3 *Суспільні науки* згруповано матеріали на тему теорії та методології суспільних наук, статистики, демографії, соціології, політики, економіки, права, державного адміністративного управління, військової справи, соціальної допомоги, освіти та етнографії. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій наведено в табл. 5.

Таблиця 2

Розподіл публікацій за підрозділами УДК розділу 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури

Назва підрозділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці	49	11,01
002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство	14	3,15
004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних	225	50,56
005 Управління. Менеджмент	138	31,01
006 Стандартизація та стандарти	3	0,67
008 Цивілізація. Культура. Прогрес	16	3,60
Усього	445	100

Таблиця 3

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 1 Філософія. Психологія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
1/14 Філософія	64	34,60
159.9 Психологія	97	52,43
16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки	2	1,08
17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія	22	11,89
Усього	185	100

Таблиця 4

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 2 Релігія. Теологія (богослов'я)

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
2 Релігія. Теологія (богослов'я)	5	11,91
26 Іудаїзм	1	2,38
27 Християнство	35	83,33
29 Сучасні духовні рухи	1	2,38
Усього	42	100

Таблиця 5

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 3 Суспільні науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
30 Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія	13	0,47
31 Демографія. Соціологія. Статистика	185	6,62
32 Політика	112	4,01
33 Економіка. Економічні науки	898	32,15
34 Право. Юриспруденція	821	29,40
35 Державне адміністративне управління. Уряд. Військова справа	163	5,84
36 Забезпечення духовних і матеріальних життєвих потреб	40	1,43
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	485	17,36
39 Культурна антропологія. Етнографія. Фольклор	76	2,72
Усього	2 793	100

До класу 5 *Математика та природничі науки* увійшли публікації з вивчення загальних законів фізики, хімії, біології тощо. У табл. 6 наведено результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК цього класу.

У класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* згруповано матеріали з питань сільського господарства, медичних наук, а також технологій

різних галузей промисловості, виробничих процесів, конструкції обладнання, роботи транспорту і транспортних засобів. Результати аналізу тематичного розподілу наведено в табл. 7.

Клас 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* містить публікації з архітектури, образотворчого мистецтва, музики, спорту тощо. Результати аналізу тематичного розподілу наведено в табл. 8.

Таблиця 6

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 5 Математика та природничі науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
502/504 Наука про навколишнє середовище. Енвіронментологія. Екологія	48	3,76
51 Математика	261	20,44
52 Астрономія. Астрофізика. Космічні дослідження. Геодезія	39	3,05
53 Фізика	320	25,06
54 Хімія. Кристалографія. Мінералогія	212	16,60
55 Геологія. Науки про Землю	152	11,90
56 Палеонтологія	8	0,63
57 Біологічні науки загалом	108	8,46
58 Ботаніка	63	4,93
59 Зоологія	66	5,17
Усього	1 277	100

Таблиця 7

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
60 Біотехнологія	11	0,33
61 Медичні науки	1 300	38,68
62 Інженерна справа. Техніка загалом	714	21,24
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство	880	26,18
64 Домоведення. Домашнє господарство. Комунальне господарство. Служба побуту	30	0,89
65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Зв'язок з громадськістю	145	4,31
66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі	178	5,30
67/68 Різні галузі промисловості та ремесла. Галузі промисловості та ремесла, що виробляють готову продукцію	90	2,68
69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи	13	0,39
Усього	3 361	100

Таблиця 8

Розподіл публікацій за розділами УДК класу 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
7.01/.09 Теорія та філософія мистецтва, методи, періоди, стилі, способи представлення (зображення)	39	6,68
71 Планування у межах адміністративно-територіальних одиниць. Планування у міській та сільській місцевостях. Ландшафти, парки. Сади	26	4,45
72 Архітектура	45	7,71
73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво	131	22,43
77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси	2	0,34
78 Музика. Музичні інструменти	148	25,34
79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт	193	33,05
Усього	584	100

У класі 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література подано матеріали з питань лінгвістики та літературознавства. У табл. 9 наведено результати аналізу тематичного розподілу публікацій за розділами УДК зазначеного класу.

У класі 9 Географія. Біографії. Історія згруповано статті з питань археології, гео-

графічних, історичних наук тощо. Результати аналізу тематичного розподілу публікацій подано в табл. 10.

У табл. 11 наведено результати порівняльного аналізу БД "Літопис журнальних статей" за 2022 і 2023 рр. щодо розділів УДК, які входять до різних класів, але становлять значні частини загальної кількості записів за рік.

Таблиця 9

**Розподіл публікацій за підрозділами УДК
класу 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література**

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
81 Лінгвістика. Мовознавство. Мови	201	32,42
82 Література. Літературознавство	419	67,58
Усього	620	100

Таблиця 10

Розподіл публікацій за підрозділами УДК класу 9 Географія. Біографії. Історія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
902/904 Археологія. Передісторія. Археологічні пам'ятки	137	48,93
908 Краєзнавство	14	5,00
91 Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн. Подорожі. Регіональна географія	18	6,43
92 Біографічні дослідження	13	4,64
94 Історія загалом	98	35,00
Усього	280	100

Таблиця 11

Кількість записів за класами УДК у 2023 р. у порівнянні з 2022 р.

УДК	К-сть записів у БД за 2022 р.	% від загальної кількості записів за 2022 р. (10 360 записів)	К-сть записів у БД за 2023 р.	% від загальної кількості записів за 2023 р. (9 860 записів)
00 Прологомена. Загальні питання науки та культури	446	4,30	445	4,51
159.9 Психологія	186	1,79	97	0,98
31 Демографія. Соціологія. Статистика	197	1,90	185	1,88
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	517	4,99	485	4,92
33 Економіка. Економічні науки	702	6,77	898	9,11
34 Право. Юриспруденція	912	8,80	821	8,33
51 Математика	395	3,81	261	2,65
53 Фізика	366	3,53	320	3,25
61 Медичні науки	1 390	13,41	1 300	13,18
62 Інженерна справа. Техніка загалом	933	9,00	714	7,24
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство	604	5,83	880	8,92
82 Література. Літературознавство	459	4,43	419	4,25

Дані таблиці свідчать, що зріс відсоток публікацій, віднесених до розділів: 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури;

33 Економіка. Економічні науки. Значно зріс відсоток публікацій із сільського господарства (розділ 63 Сільське господарство та суміжні

науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство). Зменшився відсоток публікацій за розділами: 159.9 Психологія; 31 Демографія. Соціологія. Статистика; 37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля; 34 Право. Юриспруденція;

51 Математика; 53 Фізика; 61 Медичні науки; 62 Інженерна справа. Техніка загалом.

У табл. 12 наведено результати порівняльного аналізу пріоритетних напрямів наукових досліджень за класами УДК за 2022 і 2023 рр.

Таблиця 12

Результати аналізу публікацій за класами УДК у 2023 р. у порівнянні з 2022 р.

2022 р.	2023 р.
Клас 0 Загальний клас	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури — 446 записів, що становить 65,98% загальної кількості публікацій у цьому класі, найменша — у розділі 050 Серійні видання. Періодика — 3 записи, або 0,44%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури — 445 записів, що становить 61,97% загальної кількості публікацій у цьому класі, найменша — у розділі 030 Універсальні довідкові видання — 1 запис, або 0,14%
Клас 1 Філософія. Психологія	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 159.9 Психологія — 186 записів, або 68,63%, найменша — у розділі 16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки — 4 записи, або 1,48%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 159.9 Психологія — 97 записів, або 52,43%, найменша — у розділі 16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки — 2 записи, або 1,08%
Клас 2 Релігія. Теологія (богослов'я)	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 27 Християнство — 29 записів, або 69,05%, найменша — у розділі 29 Сучасні духовні рухи — 2 записи, або 4,76%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 27 Християнство — 35 записів, або 83,33%, найменша — у розділі 29 Сучасні духовні рухи — 1 запис, або 2,38%
Клас 3 Суспільні науки	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 34 Право. Юриспруденція — 912 записів, або 32,18%, найменша — у розділі 30 Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія — 14 записів, або 0,49%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 33 Економіка. Економічні науки — 898 записів, або 32,15%, найменша — у розділі 30 Теорії, методологія та методи суспільних наук. Соціографія — 13 записів, або 0,47%
Клас 5 Математика та природничі науки	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 51 Математика — 395 записів, або 24,55%, найменша — у розділі 56 Палеонтологія — 8 записів, або 0,5%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 53 Фізика — 320 записів, або 25,06%, найменша — у розділі 56 Палеонтологія — 8 записів, або 0,63%
Клас 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 61 Медичні науки — 1390 записів, або 41,2%, найменша — у розділі 69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи — 14 записів, або 0,41%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 61 Медичні науки — 1300 записів, або 38,68%, найменша — у розділі 60 Біотехнологія — 11 записів, або 0,33%
Клас 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво — 143 записи, або 24,4%, найменша — у розділі 77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси — 2 записи, або 0,34%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт — 193 записи, або 33,05%, найменша — у розділі 77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси — 2 записи, або 0,34%
Клас 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 82 Література. Літературознавство — 459 записів, або 73,79%, найменша — у розділі 81 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія — 163 записи, або 26,21%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 82 Література. Літературознавство — 419 записів, або 67,58%, найменша — у розділі 81 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія — 201 запис, або 32,42%
Клас 9 Географія. Біографії. Історія	
Найбільша кількість публікацій — у розділі 94 Історія загалом — 197 записів, або 56,94%, найменша — у розділі 92 Біографічні дослідження — 5 записів, або 1,45%	Найбільша кількість публікацій — у розділі 902/904 Археологія. Передісторія. Археологічні пам'ятки — 137 записів, або 48,93%, найменша — у розділі 92 Біографічні дослідження — 13 записів, або 4,64%

Найпопулярнішими напрямками досліджень у 2023 р. залишалися медичні науки — 1300 записів; економіка — 898 записів; сільське господарство — 880 записів; право — 821 запис; інженерна справа — 714 записів. Проаналізований розподіл записів за напрямками наукових досліджень загалом продовжує тенденції попередніх років.

У порівнянні із 2022 р. у 2023 р. помітно зростає відсоткова частка записів класу 63 *Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Мисливство. Рибне господарство*. У 2022 р. вона становила 5,83% загальної кількості, а у 2023 р. — 8,92%. Зростання відсоткового показника помітно також у класах 33 *Економіка. Економічні науки* (з 6,77% до 9,11%) та 00 *Пролегомена. Загальні питання науки та культури* (з 4,3 до 4,51%). У решті класів зафіксовано зменшення відсоткової частки від загальної кількості записів за рік.

Висновки. На підставі бібліометричного аналізу бази даних "Літопис журнальних статей" за 2023 р. можна констатувати, що популярні напрями наукових досліджень, котрі здійснювалися в Україні, залишилися незмінними.

Найбільша кількість публікацій у базі даних "Літопис журнальних статей" за 2023 р. міститься в класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* — 3361 запис, найменша — у класі 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* — 42 записи.

Найбільш досліджуваними напрямками розвитку науки в Україні залишаються медичні науки, що відповідає пріоритетному напрямку 5 Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 11.07.2001 № 2623-III [1]; економіка, право, сільське господарство та інженерна справа, що відповідає напрямку 1.

Список бібліографічних посилань

1. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11.07.2001 № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253.
2. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [На заміну ДСТУ 3017—95 ; чинний від 2016—07—01]. Київ : УкрНДНЦ, 2016. IV, 38 с.
3. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Чинний від 01.10.2010. Вперше [зі скасуванням ГОСТ 7.5-88 ; чинний від 01.10.2010]. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 18 с.
4. Визначення індексів УДК для наукових документів : метод. рек. / [уклад.: М. Й. Ахвердова та ін.]; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". Вид. 2-ге, без змін. Київ : Кн. палата України, 2017. 31 с.
5. Використання Універсальної десятикової класифікації при формуванні структури бібліографічних покажчиків : інструкція / [уклад.: О. М. Устіннікова, О. В. Ключніченко, М. Й. Ахвердова]. Вид. 2-ге, випр. та допов. Київ : Кн. палата України, 2019. 43 с.
6. Добір журналів, періодичних (продовжуваних) збірників та матеріалів з них для відображення в ДБП України "Літопис журнальних статей" : інструкція / Кн. палата України ; відп. викон. О. В. Виногорова. Київ, 2002. [10] арк.
7. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003. Індексвання документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації. (ГОСТ 7.59-2003 (ИСО 5963-85), ИДТ). [Чинний від 2004—07—01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2004. [12] с.

Olha Muklimbaieva,

Senior Researcher,

Department of Scientific Preparation of State Bibliographic Indexes,

Book Chamber of Ukraine

Lesia Kucherenko,

Senior Researcher,

Department of Scientific Preparation of State Bibliographic Indexes,

Book Chamber of Ukraine

Inha Borodina,

Senior Researcher,

Department of Scientific Preparation of State Bibliographic Indexes,

Book Chamber of Ukraine

Research of thematic orientation of publications in the scientific periodicals of Ukraine in 2023 by sections of the UDC

The article presents the results of a bibliometric analysis of the directions of scientific research in Ukraine by UDC sections for 2023 based on the database "Chronicle of Journal Articles". The state bibliographic index "Chronicle of Journal Articles" is published twice a month and contains analytical bibliographic information about articles, documentary materials, works of fiction published in journals, periodicals and continuing editions, bulletins published in the territory controlled by Ukraine.

As a result of the analysis, it was found that the largest number of publications in the database "Chronicle of Journal Articles" for 2023 is contained in class 6 Applied Sciences. Medicine. Technology, and the smallest number is in class 2 Religion. Theology (theology).

Analysis of the thematic focus of publications allows us to determine the main areas of scientific research, the results of which were published in scientific periodicals of Ukraine, in accordance with the provisions of the Law of Ukraine dated 11.07.2001 № 2623-III "On priority areas of development of science and technology".

Keywords: database; bibliographic information; bibliometric analysis; periodical; scientific journal; state bibliography; state bibliographic index

References

1. Pro prioritetni napryami rozvitku nauki i tehniki : Zakon Ukrainy vid 11.07.2001 № 2623-III. (2001). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrainy*, 48, st. 253.
2. UkrNDNC, 2016. *DSTU 3017:2015. Vidannya. Osnovni vidi. Termini ta viznachennya ponyat*. Kyiv: UkrNDNC.
3. Derzhspozhivstandart Ukrainy, 2010. *DSTU 7152:2010. Vidannya. Ofornlennya publikacij u zhurnalakh i zbirnikakh*. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrainy.
4. Ahverdova M. J. ta in. [uklad.]. (2017). *Viznachennya indeksiv UDK dlya naukovih dokumentiv : metod. rek*. Vid. 2-ge, bez zmin. Kyiv: Kn. palata Ukrainy.
5. Ustinnikova O. M., Klyushnichenko O. V., Ahverdova M. J. [uklad.]. (2019). *Vikoristannya Universalnoyi desyatkovoyi klasifikaciyi pri formuvanni strukturi bibliografichnih pokazhchikiv : instrukciya*. Vid. 2-ge, vipr. ta dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrainy.
6. *Dobir zhurnaliv, periodichnih (prodovzhuvanih) zbirnikiv ta materialiv z nih dlya vidobrazhennya v DBP Ukrainy "Litopis zhurnalnih statej"* : instrukciya. (2002). Kyiv.
7. Derzhspozhivstandart Ukrainy, 2004. *DSTU GOST 7.59:2003. Indeksuvannya dokumentiv. Zagalni vimogi do sistemizaciyi ta predmetizaciyi (GOST 7.59-2003 (ISO 5963-85), IDT)*. Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrainy.

Надійшла до редакції 14 січня 2025 року

РЕЦЕНЗІЇ

Архітектурний портрет музеїв

Дивак В. І. Архітектурно-планувальна організація розширення художніх музеїв : монографія. Київ : Ліра-К, 2022. 248 с.

Музеї як осередки колективної пам'яті людства зберігають, вивчають, експонують різні категорії джерел. Для забезпечення

схоронності музейних колекцій та їх доступності до огляду найширшими колами відвідувачів необхідним є впровадження методик зі збільшення різних за функціональним призначенням приміщень того чи іншого музею або власне будівлі. Цій темі, на прикладі художніх музеїв світу, присвячено монографію "Архітектурно-планувальна організація розширення художніх музеїв" В. Дивака — кандидата архітектури, доцента, керівника навчально-архітектурної майстерні Київського національного університету будівництва і архітектури. Книга вийшла друком 2022 р. у видавництві "Ліра-К", її основою став рукопис кандидатської дисертації дослідника, успішно захищеної 2016 р. [1].

Монографія складається зі вступу, восьми розділів, поділених на підрозділи, висновків,

додатків, списку літератури, який охоплює переважно інтернет-ресурси. Видання гарно ілюстровано кольоровими фотографіями, авторськими кресленнями та схемами.

У науковій праці В. Дивака вперше в українській архітектурі та музеології фахово розглянуто комплекс питань проектування музеїв. До сьогодні спеціальних монографічних досліджень із цієї теми не було. Монографію можна вважати своєрідним довідником із проектування музейних будівель.

У "Вступі" (с. 4—5) автор наголошує, що в монографії розглянуто питання, пов'язані зі збільшенням площі (розширенням) художніх музеїв. Проте, на відміну від дисертації, бракує розділу "Історіографія та джерельна база", що містив би праці вітчизняних фахівців, дотичні до запропонованої теми дослідження, зокрема дизайнерки, докторки мистецтвознавства, професорки І. Яковець [2] і докторки культурології, професорки О. Гончарової [3].

У розділі першому "Сучасний стан розширення художніх музеїв" (с. 6—157) дослідник проаналізував практичні здобутки зарубіжних країн і м. Києва щодо розширення музеїв вище та нижче рівня поверхні землі. Розглянуто проекти 32 музеїв щодо розширення вище поверхні землі, а саме: Музею образотворчого мистецтва Х'юстона (США), Музею Джослона (США), Королівського

музею Онтаріо (Канада), Музею Ашмола (Велика Британія), Галереї Тейт-Модерн (Велика Британія), Музею сучасного мистецтва Сан-Франциско (США), Педагогічного музею України (м. Київ), Музею Сан-Тельмо (Іспанія), Музею мистецтв Апроні (США), Музею мистецтв Клівленда (США), Художнього музею Стеделейка (Нідерланди), Художнього музею Грінсбурга (США), Гарвардських музеїв Кембриджа (США), Національного музею в Цюриху (Швейцарія), Британського музею (Велика Британія), Музею сучасного мистецтва Молла (США), Музею сучасного мистецтва Мальме (Швеція), Художнього музею в Толедо (Іспанія), Музею мистецтв Мангейма (Німеччина), Музею американського мистецтва Вітні (США), Музею мистецтв Еміліо Караффа (Аргентина), Музею Лувр II (Франція), Художньої галереї Олбрайт-Нокс (США), Музею мистецтв Колумбуса (США), Музею мистецтв університету Лафайетта (США), Музею Прадо (Іспанія), Музею Ханса Арпа (Німеччина), Художнього музею в Базелі (Швейцарія), Національного художнього музею України (м. Київ), Музею де Фундаці у Зволле (Нідерланди), Музею мистецтв у Денвері (США), Нового музею сучасного мистецтва у Нью-Йорку (США).

Розглянуто проекти 11 музеїв, розширення яких здійснено нижче рівня поверхні землі: Музей мистецтв Кімбелла (США), Лувр (Франція), Штеделевський музей (Німеччина), Музей мистецтв Філадельфії (США), Музей Мауріцхейс (Нідерланди), Музей Меріхілла (США), Музей Ван Гога (Нідерланди), Музей Джанеума (Австрія), Музей Амос Рекс (Німеччина), Музей Нельсона-Аткінса (США), Музей азійських цивілізацій (Сінгапур).

У цьому розділі В. Дивак також приділив увагу термінології та функціональним зонам музею (с. 156—157).

Другий розділ "Класифікація художніх музеїв та їх розширення" (с. 158—170) містить власні розробки дослідника щодо типології та класифікації розширення будівель музеїв.

У третьому розділі "Функціональна організація художніх музеїв та їх розширення" (с. 171—183) В. Дивак проаналізував *етапи розвитку* художніх музеїв. Автор виокремив вісім етапів: 1. До кінця XVI ст.; 2. З кінця XVI ст. — до середини XVIII ст.; 3. Середина XVIII ст.; 4. З середини XVIII ст. — до середини XIX ст.; 5. До 30-х років XX ст.; 6. З 30-х років XX ст. — до 70-х років XX ст.; 7. З 70-х років XX ст. — до 2000 р.; 8. Кінець 2000-х рр. (с. 172). Водночас дещо відмінною є періодизація *етапів розширення* художніх музеїв: 1. З кінця XVI ст.; 2. З 30-х років XX ст.; 3. З середини XX ст.; 4. З кінця XX ст.; 5. З кінця XX ст.; 6. З 90-х років XX ст.; 7. З кінця XX ст.; 8. Початок XXI ст. (с. 182).

Протомузейні форми В. Дивак відносить до XVI ст. до н. е. — початку XVI ст., а перші будівлі з функціями власне музею датує кінцем XVI ст. Автор широко трактує поняття "музеєфікація", охоплюючи й рухомі твори мистецтва (с. 178).

Розділи четвертий "Принципи об'ємно просторової побудови розширення художніх музеїв" (с. 184—193), п'ятий "Прийоми об'ємно просторової побудови розширення художніх музеїв" (с. 194—199), шостий "Розрахунок площі розширення" (с. 200—210), сьомий "Розрахунок відвідування розширення музею" (с. 211—221) і восьмий "Особливості архітектурно-художніх рішень розширень художніх музеїв" (с. 222—233) мають прикладний характер для проєктувальників музейних будівель.

Монографія В. Дивака є вагомим внеском у вітчизняне архітектурне проєктування музеїв. Запропоновані автором власні методики можуть бути застосовані під час проєктування нових художніх музеїв і культурних центрів України.

Книга буде корисною і для фахівців у галузі музеології, пам'яткоохоронної справи, мистецтвознавства, реставрації.

Список літератури

1. Дивак В. І. Методичні засади архітектурно-планувального розширення художніх музеїв : автореф. дис. ... канд. архітектури / Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури МОН України. Київ, 2016. 21 с.
2. Яковець І. О. Художній музей XXI століття : монографія. Черкаси : Вовчок Ольга, 2016. 464 с.
3. Гончарова О. М. Художні музеї США та Канади : навч. посіб. Київ : КНУКіМ, 2018. 158 с.

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу ретроспективної
бібліографії Книжкової палати України,
e-mail: dKepin@gmail.com

Надійшла до редакції 5 лютого 2025 року

УДК 004.65Scopus"2023/2024":[311:519.23](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).18-22

Костянтин Кислюк,
доктор культурології,
професор кафедри документознавства
та української мови НАУ "ХАІ",
e-mail: k_k_v@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9092-6808>

Алла Прилуцька,
кандидатка філософських наук, доцентка, професорка,
завідувачка кафедри документознавства
та української мови НАУ "ХАІ",
e-mail: a.prilutskaya@khai.edu
<https://orcid.org/0009-0008-5609-0750>

Актуальні методологічні орієнтири *Library and Information Science* (на прикладі дослідницьких статей у базі даних Scopus 2023—2024 років)

У статті проаналізовано вибірку дослідницьких статей із бази даних Scopus 2023—2024 рр. з актуальними методологічними орієнтирами *Library and Information Science*, зазначеними в назві, анотації чи ключових словах.

Констатовано, що хоча нова методологія (*Altmetrics, Altmetric Attention Score*) поки поступається традиційним методологічним настановам (*Bibliometrics, Scienometrics, Content Analysis, Citation Analysis*), активно проводяться дослідження, спрямовані не тільки на вдосконалення наявних бібліометричних методів, а й на їх розширення, зокрема через розроблення нових наукометричних індексів (*UR-index, Fi-index*).

Ключові слова: *Altmetrics; Bibliometrics; Scienometrics; Library and Information Science; методологія; наукометричні індекси*

Постановка проблеми. Попри те, що тривала російсько-українська війна завдає колосальних втрат людському капіталові, інфраструктурі, економіці, культурній спадщині країни, конфлікт парадоксальним чином надає вікно можливостей для академічної спільноти, яка змушена беззастережно й остаточно переорієнтуватися на світові інтелектуальні стандарти. Упродовж 2012—2021 рр. більшість українських дослідників у галузі Arts & Humanities віддавали перевагу дописам у місцевих часописах, розрахованим на "домашню" (domestic) аудиторію [11]. Знання актуальних теоретико-методологічних орієнтирів є однією з передумов підготовки конкурентоспроможного у світових інтелектуальних обшарах дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. порушену проблематику розглядали іноземні та українські науковці. Зокрема, праці закордонних дослідників присвячено комплексному оглядові методології *Library and Information Science (LIS)* [15] та вживаній у відповідних дослідженнях термінології [8].

Українські науковці також зосереджують увагу на аналізові методологічних питань: О. Воскобойнікова-Гузєва розглядає методологічний інструментарій дисертаційних досліджень із бібліотекознавства, книгознавства та бібліографознавства станом на кінець 2010-х рр. [3]; Н. Бачинська зіставила термінологію, якою послуговуються українські та міжнародні науковці під час аналізу документно-інформаційних комунікацій (ДІК) [2].

Водночас постійний розвиток бібліотечно-інформаційної сфери й активне оновлення її теоретико-методологічних засад потребують уваги

фахівців до актуалізації наявних напрацювань та їх порівняльного аналізу зі здобутками минулих десятиліть.

Метою статті є визначення актуальних методологічних орієнтирів *Library and Information Science* як аналога вітчизняної спеціальності "Бібліотечна, інформаційна, архівна справа", а **предметом** — дослідницькі статті у Scopus 2023—2024 рр., які містять зазначені орієнтири в назві, анотації, ключових словах.

Методологія. Для проведення дослідження в міжнародній наукометричній базі Scopus було створено вибірку та здійснено її ручне опрацювання. До вибірки потрапили наукові статті з виразною методологічною орієнтацією, зафіксованою або в назві, або в анотації, або у ключових словах. Параметри вибірки: **Year** — 2023/2024; **Searchin within** — Article title, Abstract, Keywords; **Subject Area** — Art & Humanities, Social Science; **Document Type** — Article; **Language** — English; **Open Access Regime**.

Keywords (n>1): Bibliometrics (n=10); Scienometrics (n=4); Content Analysis (n=4); Altmetrics (n=3); Citations (n=3); Altmetric Attention Score (n=2); Citation Analysis (n=2); Bibliometric Analysis (n=2). Остаточна кількість документів у вибірці становила 23 позиції. Розширення параметрів пошуку не вплинуло на кінцеву кількість одиниць у вибірці. Закордонні дослідники також зауважують, що три найпоширеніших методологічно "насажених" терміни (бібліометрики, наукометрики та інфометрики) трапляються лише у 8,5% назв, або анотацій, або ключових слів наукових публікацій у сфері LIS [8].

Через малий розмір вибірки її було піддано лише бібліографічному аналізу, який допоміг об'єднати документи в кілька груп за спрямуванням та описати найцікавіші результати, здобуті в них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомості про найцитованіші публікації із зазначеної вибірки подано в табл. 1.

Дані табл. 1 підтверджують закономірність: що ширший та актуальніший предмет публікації, то вищими є шанси на цитування. До верхівки рейтингу джерел, в яких було опубліковано від-

реферовані розвідки, згідно з даними аналітики Scopus, увійшли фахові наукові журнали в галузі LIS, що відповідає передбаченням закону Бредфорда; до верхівки рейтингу країн — Індія, США, Китай.

Більшість методів, зафіксованих авторами пропонуваної статті в актуальних іноземних студіях, належать до кола "провідних" (dominant) у LIS-дослідженнях 1980—2010-х рр. [15, р. 57]. Вочевидь, Altmetrics; Altmetric Attention Score варто вважати новітньою методологією в аналізованій сфері.

Таблиця 1

Рейтинг методологічно орієнтованих дослідницьких статей у Scopus у галузі LIS за 2023—2024 рр. із найбільшою кількістю цитувань

Назва	Автори	Ресурс	К-сть цитувань
Leveraging information literacy: Mapping the conceptual influence and appropriation of information literacy in other disciplinary landscapes	Hicks A., McKinney P., Inskip C., Walton G., Lloyd A.	Journal of Librarianship and Information Science	16
The association of disciplinary background with the evolution of topics and methods in Library and Information Science research 1995—2015	Vakkari P., Järvelin K., Chang Y.-W.	Journal of the Association for Information Science and Technology	7
An investigation of emerging COVID-19 research trends and future implications for LIS field: A bibliometric mapping and visualization	Sheikh A., Siddique N., Qutab S., Khan M. A., Mahmood K.	Journal of Librarianship and Information Science	7
Is peer review duration shorter for attractive manuscripts?	Zhang G., Shang F., Wang L., ... Jiang C., Wang X.	Journal of Information Science	5
Mapping the use of Google Scholar in evaluative bibliometric or scientometric studies: A bibliometric review	Pereira F. A., Mugnaini R.	Quantitative Science Studies	4

Оскільки одну публікацію могли позначати кілька ключових слів одночасно, було обрано інший спосіб класифікації наукових статей у галузі LIS 2023—2024 рр. із бази даних Scopus — через основні напрями застосування дослідницької методології: 1) дослідження з використанням наявних бібліометричних методів для аналізу певних об'єктів; 2) дослідження, спрямовані на вдосконалення наявних бібліометричних методів; 3) дослідження, спрямовані на розширення бібліометричної методології.

1. Дослідження з використанням наявних бібліометричних методів. Зазвичай передбачають аналіз об'єктів, пов'язаних із науковою

продукцією у галузі LIS. Наприклад, у статті P. Vakkari, K. Järvelin, Y. Chang представлено лонгетюдний аналіз тематичного та методологічного розвитку бібліотечної й інформаційної науки за двадцятиріччя (1995—2015). Автори констатують скорочення питомої ваги LIS як авторської дисципліни з 67 до 36%, тоді як "Комп'ютерні науки" та "Економіка" збільшують частку з 9 і 6% до 21 і 16% відповідно. Водночас учені "не тільки впроваджують свої концепції, дослідницькі питання та підходи до LIS, але також, ймовірно, вводять життєво важливі частини LIS у власні структури виробництва знань" [17, р. 823].

Предметами студій також часто ставали окремі персоналії, наукові видання, країни, соціокультурні явища (від соціальних медіа до епідемії коронавірусу) та напрями наукових досліджень, які вивчали у часових проміжках різної тривалості. Найоригінальнішою є спроба схарактеризувати світову наукову продукцію з питань етноцентризму та описати еволюцію напрямів її досліджень за останні 80 років. Як джерело даних було використано 3605 статей у 1946 журналах. Автори зафіксували експоненціальне зростання наукової літератури за темою, причому різке збільшення кількості публікацій припадає на 2013—2022 рр. (2/3 вибірки!) [7, р. 5]. Тематична еволюція етноцентризму розгорталася з галузі психології, та меншою мірою антропології, у бік мультидисциплінарного бачення, наприклад, соціології, економіки підприємства, освіти, державного законодавства, комунікації тощо [7, р. 6].

Безумовно, саме "неєвропоцентристські" орієнтації мають найбільшу суспільну вагу. Здобуті в них результати є корисними для інших наук, передусім культурології. Ідеться про спеціально-науковий метод соціокультурної детермінації [4]. Відповідно до нього, подібні дослідження є віддзеркаленням або уточненням реальних соціокультурних трендів. У цьому випадку, вочевидь, маємо справу зі своєрідною "стадією прийняття" цього явища як невіддільного складника постглобального світу завдяки постійному висвітленню професійними та соціальними медіа.

Не менш цікавими є результати аналізу 5607 публікацій, присвячених дезінформації та обману і опублікованих дослідниками США, Сінгапуру, Великобританії, Китаю між 1971 та 2022 рр. У назвах й анотаціях найчастіше згадувалися ключові слова "соціальні медіа" та "COVID-19" [13, р. 446]. Щоправда, виокремлені авторами журнали, в яких опубліковано найбільше статей, присвячених дезінформації, важко назвати профільними: *Journal of Chemical Information and Modeling*, *Sustainability (Switzerland)* та *Library Philosophy and Practice* [13, р. 444].

2. Дослідження, спрямовані на вдосконалення наявних бібліометричних методів. Їх предмет становили як класичні методи бібліометричної науки, так і їхні сучасні аналоги. Ідеться про альтметричні методи, за допомогою яких оцінюють результати дослідницької діяльності не на основі числа цитувань

публікацій у наукових журналах (так званий *scholarly impact*), а за їх згадкою та використанням в інтернеті й традиційних медіа (так званий *social impact*) [1].

У статті W. Arroyo-Machado та D. Torres-Salinas уточнено впливи кожного із використаних джерел на обрахунок *Altmetric Attention Score (AAS)*, Альтметричний показник уваги (AAS). Упродовж року на сайті *Altmetric.com* дослідники що два тижні вимірювали Альтметричний показник уваги 26,5 тис. наукових публікацій, відібраних із наукометричних баз даних за 2012—2021 рр. Найпоширенішим джерелом впливу на AAS прогнозовано виявився твіттер, який містив згадки про понад 90% індексованих документів. З'ясовано, що коливання кількості згадок у цій соціальній мережі призводить до коливання загального показника AAS у 30% випадків [5].

Не обійшли дослідники увагою й співвідношення між сучасною бібліометрією та її більш традиційною методологією. Для дослідницької розвідки В. Basumatary, М. Tripathi, М. К. Verma було відібрано три наукові журнали з відкритим доступом і високим рейтингом *Scopus CiteScore*, який відображав середньорічну кількість цитат останніх статей, опублікованих у цих журналах. Дослідження збило бібліографічні дані 100 найпопулярніших статей за показником AAS, опублікованих між 2013 і 2022 рр. в обраних виданнях [6, р. 434].

Було встановлено "слабкий і статистично незначущий зв'язок" між академічним, традиційним науковим визнанням і спрощеним сучасним індикатором онлайн-залучення. Зроблено правомірне припущення, що "ці показники охоплюють різні аспекти впливу дослідницької статті. У той час коли цитати відображають академічність визнання та актуальність у наукових колах, AAS пропонує ширший погляд на те, як дослідження резонує з онлайн-аудиторією, охоплюючи громадськість і практиків" [6, р. 438].

Цілком логічним є звернення до проблем удосконалення ІКТ у бібліотечно-інформаційній сфері. У праці L. Scheinfeld та S. Chung було розглянуто коректність автоматичної генерації цитат у двох медичних базах даних: *Ovid MEDLINE and PubMed*. Виявлено численні, зокрема й критичні, помилки. Це підтверджує результати проведених раніше досліджень щодо умовності генерації цитат в інших автоматизованих сервісах на кшталт *ZoteroBib*, *CiteMaker* та *Cite This For Me*.

Зроблено висновок, що бібліотекарі все ще відіграють "вирішальну роль" (a crucial role) у забезпеченні правильності цитування [14, р. 138].

У праці С. Orth-Alfie та Е. Wolfe порушено питання вдосконалення технології пошуку на прикладі Springshare's LibGuides platform через персоналізацію інформаційних потреб користувачів, а не через уточнення в запиті певного типу / теми чи набору установ [12].

3. Дослідження, спрямовані на розширення бібліометричної методології. Ці праці змістовно поєднанні з дослідженнями другої групи. Головною проблематикою цієї категорії є розуміння недостатньої академічної коректності традиційних бібліометричних підходів. На відміну від досліджень другої групи, автори праць третьої групи намагаються вирішувати наявні проблеми більш інноваційно.

Численна група дослідників запропонувала новий дослідницький індекс — *Універсальний індекс досліджень* (UR-Index), за яким кожна публікація впливає на загальний бал. До цього наукометричного індексу було додано змінні складники, як-от тип публікації, провідна роль вченого, кількість співавторів і показники джерела. Індекс було розроблено за допомогою опитування 1% найбільш цитованих міжнародних науковців у різних галузях. Новий індекс має усунути надмірну залежність від простого підрахунку високоцитованих публікацій науковця, притаманну популярному індексу Гірша (h-індекс) [16].

У праці L. Fiorillo було запропоновано новий суто авторський "Fi-score" (Fiorillo-index), що дає змогу оцінювати надійність підрахунку цитувань для окремих авторів і перевіряти точність їхнього h-індексу. Для цього значення h-індексу у квадраті ділиться на загальну кількість цитувань і через множення на 100 приводиться до цілого числа. Дослідження розрахувало Fi-score на вибірці зі 194 983 дослідників із бази даних Стенфордського університету, яка публікується щорічно й містить відомості щодо світового рейтингу 2% найкращих науковців у 22 наукових галузях і 174 напрямках [9, р. 72].

На думку автора нового наукометричного показника, Fi-індекс від 25 пунктів означає здатність науковця впливати на власну цитованість [9, р. 74]. Новостворений показник покликаний корелювати "самоспотворені" бібліометричні параметри індексу Гірша (на основі цитувань), забезпечувати справедливу оцінку для ухвалення

рішення про фінансування досліджень чи призначення вчених на редакторські посади в наукових журналах [9, р. 77].

На нашу думку, закордонні дослідження вигідно відрізняються від українських аналогів як з погляду методологічної спеціалізації, так і погляду статистичної достеменності здобутих результатів. Наприклад, під час формування вибірки автори натрапили на статтю В. Комара та К. Оксітенко у "Східноєвропейському історичному віснику". Попри умовну близькість змісту до порушеної нами тематики, вона є типовим зразком вітчизняної методології, що спирається на "принципи історизму, системності та об'єктивності", використання "загальнонаукових (систематизації, типологізації, ретроспекції) та спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, критично-аналітичний, біографічний) методів" [10, р. 185] без залучення авторських кількісних обрахунків.

Висновки. Актуальні методологічні орієнтири Library and Information Science, зазначені в назві, анотації чи ключових словах дослідницьких статей зі Scopus 2023—2024 рр., не відрізняються новизною. Продовжує панувати *класична методологія*: Bibliometrics; Scienometrics; Content Analysis; Citation Analysis, проте дедалі активніше застосовується й *нова методологія*: Altmetrics; Altmetric Attention Score. При цьому активно проводяться дослідження, спрямовані не лише на вдосконалення наявних бібліометричних методів, а й на розширення бібліометричної методології в межах традиційних методологічних парадигм. Слід зауважити про розроблення нових наукометричних індексів (UR-index, Fi-index), покликаних усунути недоліки традиційної бібліометрії, зокрема індексу Гірша.

Перспективи подальших досліджень. Одним із можливих результатів таких досліджень є аналіз публікацій у сфері LIS, сполучених із гендерною тематикою. Попередній пошук за тегом TITLE-ABS-KEY (library AND information AND science AND gender) / Subject Area — Art & Humanities, Social Science надав невелику вибірку лише з 32 документів за 2000—2024 рр. Предметом такого дослідження можуть стати показники гендерного балансу / дисбалансу у сфері LIS з огляду на подальше розширення феміністичного руху та поглиблення гендерних студій.

Список бібліографічних посилань

1. Альтметрія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Альтметрія> (дата звернення 20.10.2024).
2. Бачинська Н. Система документно-інформаційних комунікацій: термінологічний аналіз. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 9. С. 24—33. doi: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.9\(314\).24-33](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.9(314).24-33).
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Розвиток методології бібліотекознавчих досліджень: традиції та новації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 3. С. 26—31.
4. Кислюк К. В. Методи соціокультурної детермінації та соціокультурної каузальності як основа культурологічного підходу. *Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів* : колект. монографія / за заг ред. Ю. С. Сабадаш. Київ : Ліра-К, 2019. С. 8—29.
5. Arroyo-Machado W., Torres-Salinas D. Stranger things: the vanishing of the Altmetric Attention Score values in information and library science. *Scientometrics*. 2024. doi: <https://doi.org/10.1007/s11192-024-05011-5> (date of access: 19.11.2024).
6. Basumatary B., Tripathi M., Verma M. K. Does Altmetric Attention Score Correlate with Citations of Articles Published in High CiteScore Journals. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*. 2023. Vol. 43. № 6. P. 432—440. doi: <https://doi.org/10.14429/djlit.43.06.19412>.
7. Botello-Juárez F. A., Vega-Almeida, R. L., Arencibia-Jorge R. El Etnocentrismo como objeto de investigación: Un enfoque bibliométrico. *Iberoamerican Journal of Science Measurement and Communication*. 2024. Vol. 4. № 1. P. 1—19. doi: <https://doi.org/10.47909/ijsmc.100>.
8. Exploring Topics in Bibliometric Research Through Citation Networks and Semantic Analysis / C. Mejia et al. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*. 2021. Vol. 6. doi: <https://doi.org/10.3389/frma.2021.742311> (date of access: 23.11.2024).
9. Fiorillo L. Detecting the Impact of Academics Self-Citations: Fi-Score. *Publishing Research Quarterly*. 2024. doi: <https://doi.org/10.1007/s12109-024-09976-2> (date of access: 29.11.2024).
10. Komar V., Oksiutenko K. Digitalization of Educational and Scientific Processes in the Ukrainian Public Discourse (1991—2023). *Skhidnoievropejskiy istorichnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*. 2023. Вип. 29. С. 184—200. doi: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.29.292933>.
11. Nazarovets S., Mryglod O. Ukrainian arts and humanities research in Scopus: A bibliometric analysis. *Library Hi Tech*. 2023. doi: <https://doi.org/10.1108/LHT-05-2023-0180> (date of access: 22.11.2024).
12. Orth-Alfie C., Wolfe E. Recommended by Librarians: A Computational Citation Analysis Methodology for Identifying and Examining Books Promoted in LibGuides. *Information Technology and Libraries*. 2024. Vol 43. № 1. doi: <https://doi.org/10.5860/ital.v43i1.1668> (date of access: 26.11.2024).
13. Overview of Misinformation and Disinformation Research from 1971 to 2022 / F. KaabOmeir et al. *Journal of Scientometric Research*. 2024. Vol. 13. № 2. P. 430—447. doi: <https://doi.org/10.5530/jscires.13.2.34>.
14. Scheinfeld L., Chung S. MEDLINE citation tool accuracy: An analysis in two platforms. *Journal of the Medical Library Association*. 2024. Vol. 112. № 2. P. 133—139. doi: <https://doi.org/10.5195/jmla.2024.1718>.
15. Ullah A., Ameen K. Account of methodologies and methods applied in LIS research: A systematic review. *Library & Information Science Research*. 2018. Vol. 40. № 1. P. 53—60. doi: <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2018.03.002>.
16. Universal research index: An inclusive metric to quantify scientific research output / M. Keshavarz-Fathi et al. *The Journal of Academic Librarianship*. 2023. Vol. 49. № 3. 102714. doi: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102714> (date of access: 29.11.2024).
17. Vakkari P., Järvelin K., Chang Y. The association of disciplinary background with the evolution of topics and methods in Library and Information Science research 1995—2015. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2023. Vol. 74. № 7. P. 811—827. doi: <https://doi.org/10.1002/asi.24757>.

Kostiantyn Kysliuk,

Doctor of Culturology,

Professor of the Department of Documentation and Ukrainian Language

National Aerospace University "KhAI"

Alla Prilutska,

PhD of Philosophy, Associate Professor,

Head of the Department of Documentation and Ukrainian Language

National Aerospace University "KhAI"

***Current methodological guidelines in Library and Information Science
(based on the example of research articles in Scopus 2023—2024)***

The article analyzes a selection of research articles from the Scopus database 2023—2024 with relevant methodological guidelines of Library and Information Science, indicated in the title, abstract or keywords. Since the new methodology (Altmetrics; Altmetric Attention Score) is still inferior to traditional methodological guidelines (Bibliometrics; Scienometrics; Content Analysis; Citation Analysis), however, is actively being conducted the researchs aimed not only at improving existing bibliometric methods, but also at expanding them, in particular, through the development of new scientometric indexes (UR-index, Fi-index).

Keywords: *Altmetrics, Bibliometrics; Scienometrics; Library and Information Science, methodology, scientometric indexes.*

Надійшла до редакції 5 грудня 2024 року

УДК 025.7/9:[005.922.52:004.932](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).23-30

Леся Туровська,
наукова співробітниця
відділу комплексного бібліотечного
обслуговування НБУВ,
e-mail: nankepy@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>

Вікторія Вовк,
молодша наукова співробітниця
відділу комплексного бібліотечного обслуговування
Інституту бібліотекознавства НБУВ,
e-mail: vovk.v0605@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3213-6028>

Еволюція технологічних методів переформатування друкованих видань у контексті збереження бібліотечних фондів

Об'єкт дослідження — бібліотечні друковані видання як складова частина національної наукової та культурної спадщини. **Предмет дослідження** — технологічні методи конвертації друкованих видань у системі збереження бібліотечних фондів. **Мета дослідження** — простежити зміни, які історично відбувалися в технології конвертації бібліотечних друкованих видань; визначити перспективи процесу переформатування паперових документів. **Актуальність дослідження.** Тема дослідження актуалізована повномасштабним російським вторгненням в Україну (2022), під час якого ворог цілеспрямовано знищує осередки вітчизняної науки та культури. Зважаючи на те, що низка вітчизняних бібліотек зазнала руйнувань і пошкоджень, політику переформатування бібліотечних друкованих видань слід вважати одним із дієвих інструментів реалізації стратегії збереження національної документальної спадщини та її захисту, насамперед від наслідків воєнних дій. **Актуальність дослідження** також зумовлена вимогами сучасних користувачів щодо отримання зручного доступу до різновидів копій друкованих документів із бібліотечного фонду. **Методологічна основа** дослідження: аналіз, синтез, історичний, термінологічний, порівняльний, узагальнювальний підходи. **Наукова новизна.** Розширення професійних уявлень щодо технологій виготовлення копій друкованих документів, визначення спектра можливостей їх використання в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування; окреслення напрямів подальшої конвертації бібліотечних друкованих видань у системі збереження бібліотечних фондів. **Висновки.** Наявність різновидів копій друкованих документів та їх залучення до повсякденного бібліотечно-інформаційного сервісу зумовлює потребу оптимізації наукового, навчального, виробничого, культурологічного, освітнього та інших суспільних процесів та є важливим чинником інноваційного національного розвитку. **Перспектива подальших досліджень.** Ґрунтовніше дослідити інформаційно-пошукові можливості оцифрування друкованих документів і визначити подальші шляхи збереження бібліотечних фондів відповідно до Стратегії захисту документальної спадщини.

Ключові слова: документальна спадщина; збереження бібліотечного фонду; конвертація; переформатування; оцифрування

Постановка проблеми. З початком повномасштабного російського вторгнення на територію України 2022 р. не залишилося жодної сфери діяльності, яку б не торкнулися проблеми воєнного періоду. Не стала винятком і бібліотечна справа. У цьому контексті вкрай важливим є питання забезпечення збереженості бібліотечних фондів, що становлять національну матеріальну й духовну цінність. У них сконцентровано документальну спадщину українського народу, що є частиною історичного та культурного надбання людства, основою економічного й духовного прогресу суспільства.

Однією з основних функцій бібліотек є збереження накопичених книжкових зібрань для нащадків. Цілком закономірно, що Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) ще 1992 р. узагальнила відомості про критичний стан збереженості й доступу до документального спадку й започаткувала програму "Пам'ять світу". Ця міжнародна ініціатива

виходить із положення, що певні книжкові пам'ятки є частиною всесвітньої культурної спадщини й перебувають поза межами часу, а отже повинні бути збережені для майбутніх поколінь і бути доступними в тій чи іншій формі для людства як колективна пам'ять світу [6].

Діяльність вітчизняних бібліотек із забезпечення зберігання фондів регулює Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", в якому, зокрема, визначено, що в основі державної політики в галузі бібліотечної справи лежить принцип створення умов для доступу до інформації й культурних цінностей, котрі бібліотеки зберігають і надають у користування всім верствам населення [11].

Більшість документів, що становлять основу бібліотечних фондів, — на паперових носіях. Їх збереження передбачає забезпечення цілісності та незмінності фізичного стану. Це можливо за умов утримання документів у книгосховищах зі спеціальним обладнанням, з дотриманням опти-

мального режиму. Однак папір, виготовлений з деревини, не призначений для тривалого зберігання, адже під час його виробництва використовують кислоти, залишки якої на папері активізують ультрафіолет, що надходить від сонячного світла й люмінесцентних ламп. Унаслідок хімічних реакцій у структурі паперу відбуваються зміни, він втрачає еластичність, стає крихким, руйнується. Погіршення якості паперу також спричиняють підвищені температура і вологість, їх різке коливання в місцях зберігання. Окрім того, багаторазове використання прискорює зношуваність паперових документів.

Вирішити питання захисту інформації й одночасно зробити її доступною для широкого кола користувачів можна завдяки збереженню інтелектуального змісту документа й організації доступу до нього через переформатування, тобто переведення паперових документів на інші (матеріальні й нематеріальні) носії, які мають триваліший термін зберігання. Заміна оригіналу на копію дає змогу зменшити експлуатаційне навантаження на першоджерело, яке треба зберегти в первісному форматі; знизити ризик механічних пошкоджень, "зачитування", запобігти передчасному зношенню та старінню, усунути можливість псування, пошкодження, вандалізму та викрадення під час книговидачі.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретична база дослідження ґрунтується на наукових працях вітчизняних бібліотекознавців, зосереджених на розв'язанні широкого кола завдань зі збереження бібліотечних друкованих документів.

Проблему копіювання та розмноження документів вивчали Л. Дубровіна [3], Г. Ковальчук [5], Л. Муха, Л. Затока [7]. Процес переформатування друкованих видань безпосередньо пов'язаний із їх перенесенням на інші (матеріальні та нематеріальні) носії, саме тому А. Слободянюк зупиняється на історії розвитку технологій копіювання та розмноження документів [15].

У наукових розвідках І. Скобець і Г. Новікової розглянуто специфіку застосування методів репрографії для збереження документних фондів [14]. О. Рибачок з'ясовує поняття "документальна спадщина" та визначає коло друкованих видань, котрі мають бути переведені в цифрову копію як пам'ятки з метою збереження та організації до них доступу [12]. О. Баркова ознайомлює з першим досвідом оцифрування раритетів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) [2]. О. Погрібна порушує проблеми збереження фондів національних бібліотек світу в умо-

вах цифровізації суспільства [8]. М. Шевченко наголошує, що під час оцифрування документів вітчизняні бібліотечні установи стикаються з проблемами нестачі комп'ютерного та програмного забезпечення, фінансів, навичок роботи персоналу із сучасними інформаційними технологіями. Ці проблеми уповільнюють темпи впровадження інформаційних технологій у діяльність бібліотек [17].

Загалом провідні бібліотекознавці висвітлюють низку проблем, на яких слід зосередити увагу: неузгодженість створення цифрових копій документів бібліотеками різних типів і видів; різні підходи до визначення пріоритетності оцифрування документів; потреба розроблення національної програми, яка дасть змогу сформувати єдині підходи до конвертації; брак усталених організаційних і теоретико-методичних засад системного оцифрування бібліотечних фондів. Бракує також і законодавчої бази, що регламентувала б процеси конвертації друкованих видань у системі збереження бібліотечного фонду в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упродовж тривалого історичного періоду в бібліотечній практиці було розроблено різноманітні технологічні методи переформатування паперових документів для збереження їх зовнішнього вигляду та внутрішнього змісту.

Ще за часів України-Русі ченці при монастирях переписували документи від руки. Така технологія вимагала копійки праці, адже літери слід було малювати окремо одна від одної. На переписування однієї книги в середньому витрачали понад п'ять років.

У середньовічній Європі використовували метод ксилографії — отримання відбитків зображень із дерев'яних дощок. Німецький винахідник Й. Гутенберг створив друкарський верстат із "рухомими" літерами, значно спростивши технологію тиражування документів.

У XIX ст. почали використовувати копіювальний папір ("копірку"). Це прискорило процес тиражування: "копірку" можна було підкласти під аркуш паперу при написанні чи переписуванні тексту та отримати копію.

У XX ст., із початком науково-технічної революції, з'явилися оригінальні технології переформатування документів. У бібліотеках поширеними видами компактного зберігання документів стали факсимільні, репринтні, фоторепродуковані, ксерокопійовані видання та копії на плівкових носіях.

Факсимільні видання — це поліграфічні продукти вторинного походження, в яких із

максимальним ступенем подібності відтворено оригінал із дотриманням його розмірів, фактури паперу, особливостей оправи, палітурування, тексту й ілюстрацій.

Репринтні видання є повторними виданнями з друківаного оригіналу, виготовлені шляхом репрографічного відтворення (репродукування) сторінок зі збереженням тексту й оформлення, але, на відміну від факсимільних видань, без наслідування особливостей першодруку (дефектів, виправлень, помилок, а також авторських поміток, дарчих написів, екслібрисів, печаток, наклею тощо).

Фоторепродуковані видання, тобто створені завдяки фотографічному копіюванню, вирізняються доволі високою якістю, однак потребують дорогих допоміжних матеріалів (фотопапір, плівки) та трудомісткого процесу проявлення й отримання зображень. Такі видання є нестійкими до впливу температури та вологості, тож із часом властивості отриманих копій погіршуються, вони вицвітають.

Ксерокопійовані видання вважають найпопулярнішими завдяки оперативності й простоті виготовлення за допомогою електронного копіювально-множильного пристрою. Ксерографія (інші назви електрографія, ксерокопіювання) дає змогу за короткий час зробити багато копій, однак світлове й теплове навантаження під час ксерокопіювання спричиняє деструктивні процеси, які поступово призводять до руйнації паперових документів. Під час ксерографії паперовий носій невідворотно зношується, на ньому з'являються механічні дефекти, оскільки технологія копіювання потребує щільного притискання до верхні апарату.

Донедавна вдалою альтернативою іншим методам копіювання було збереження копій документів не на паперових, а на плівкових носіях з високим рівнем стиснення інформації. Зокрема, упродовж тривалого часу в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського відбувалося активне формування фонду документів на мікроносіях, переглядання яких передбачало наявність відтворювальної апаратури.

Мікроносії — це репрографічна копія у формі мікрофільму або мікрофіші, що містить одне або кілька мікрозображень документа на рулонній або форматній плівці, читання яких можливе тільки за допомогою оптичних приладів.

Початок цим процесам був покладений у 1970-х рр., коли до Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (назва НБУВ від 1965 до 1996 р.) за міжнародним книгообміном надходили іно-

земні дисертації, монографії та періодичні видання на мікроносіях. Від 1980 р. наукова бібліотека також одержувала мікрокопії валютних журналів, виготовлених у різних установах науково-технічної інформації.

Від моменту започаткування (1989) бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів документами на мікроносіях забезпечував спеціалізований зал обслуговування дисертаціями та документами на мікроносіях сектору обслуговування у читальних залах відділу комплексного бібліотечного обслуговування. Основними видами мікроносіїв, що надходили до залу, були мікрофільми та мікрофіші, виготовлені за двома різними технологіями.

Мікрофільм — це мініатюрні зображення документів, які зберігаються на фотографічній плівці з високою роздільною здатністю й можуть бути прочитані за допомогою спеціального пристрою. Для роботи з фондом мікрофільмів зал обслуговування дисертаціями та документами на мікроносіях був оснащений спеціальним апаратом "Мікрофот 5 ПО-1", призначеним для читання кольорових і чорно-білих мікрофільмів на перфорованій плівці шириною 16 і 35 мм (фото 1).

Фото 1. Апарат "Мікрофот 5 ПО-1"

Фонд мікрофільмів, сформований для зберігання та забезпечення доступу до раритетних документів, став невіддільною частиною загального бібліотечного фонду. Він налічує понад 200 одиниць копій вітчизняних та іноземних книг, а також періодичних видань, яких немає у фонді наукової бібліотеки.

Варто зазначити, що на практиці мікрофільмування документів не стало ефективним бібліотечним сервісом. Одна справа, коли у процесі використання переглядається невелика кількість кадрів для отримання певної довідки, і зовсім інша — тривале читання всієї книги або журналу, що є незручним і шкідливим для зору. Додамо дратівливий шум механічного апарату для читання, який супроводжує пошук читачем потрібної інформації, віддаленої на плівці на десятки й сотні кадрів. Окрім того, бібліотечний

працівник вимушений час від часу перемотувати рулони мікроплівки з метою запобігання її злипанню та перевірки якості. Зрештою, мікрофотографія не є стабільною технологією через недовговічність плівки. До того ж апаратне забезпечення для читання мікрофільмів швидко застаріває та знімається з виробництва, а мікрофільми є незвичайно чутливими до пошкоджень матеріалами, тому можуть бути втрачені внаслідок неправильного зберігання.

Іншим варіантом плівкового носія з високим рівнем стиснення інформації стали мікрофіші. **Мікрофіша** — це копія плоских оригіналів друкованого документа, виготовлена фотографічним способом у вигляді мікроформи на прозорій форматній фотоплівці (рідше на непрозорій основі) з послідовним розташуванням кадрів у кілька рядів. Термін *microfiche* походить від комбінації двох слів: *micro* — *маленький*, і *fiche* — *картка чи лист*. Це поняття точно описує мініатюрний формат, який використовують для зберігання великих обсягів інформації.

На одній мікрофіші розміром 6×12 або 7.5×12 см міститься від 30 до 130 сторінок книжкового чи журнального тексту, тобто зменшення документа відбувається приблизно до однієї двадцять п'ятої від початкового розміру.

Використання мікрофіш надає низку переваг:

— економія місця. Мініатюрний розмір мікрофіші дає змогу зберігати великі обсяги інформації в компактному форматі. Наприклад, в одній шухлядці письмового столу можна тримати бібліотеку з тисячі назв, що значну заощаджує місце на стелажі та скорочує фізичні об'єми книгосховища;

— надійне збереження. Плівковий матеріал, використаний у мікрофішах, забезпечує надійний засіб збереження документів, захищаючи їх від псування. Мікрофіші можуть зберігатися протягом тривалого періоду, якщо забезпечити їм належні умови (температурний режим, вологість, захист від світла);

— доступність. Попри невеликий розмір, зображення мікрофіші можна збільшити для зручності читання та забезпечення доступу до детальної інформації.

Водночас використання документів з фонду мікрофіш також потребує спеціального обладнання, яке створює на вбудованому екрані збільшене у 5—20 разів зображення однієї чи кількох сторінок. Процес доступу до проєкційного апарату є доволі незручним, і він також швидко застаріває. Щоправда, мікрофіші можна читати за допомогою фотозбільшувача, діапроектора чи сильної лупи.

Фонд мікрофіш НБУВ налічує понад 10 тис. одиниць — переважно мікрокопії іноземних дисертацій із різних галузей науки, іноземних часописів, відсутніх у фондах бібліотеки, монографій і продовжуваних видань. Для роботи з таким видом документів зал обслуговування дисертаціями та документами на мікроносіях був оснащений спеціальним апаратом PENTAKTA L100 (фото 2).

Фото 2. Апарат PENTAKTA L100

З метою підвищення зручності обслуговування користувачів, фонд мікрофільмів і мікрофіш НБУВ, а також їх алфавітний та систематичний каталог (довідково-пошуковий апарат) розміщено безпосередньо в залі.

На сучасному етапі науково-технічного прогресу, завдяки глобальному впровадженню цифрових технологій і комп'ютеризації, розпочалася епоха посткнижкової культури з переходом від текстової структури інформації до електронної.

На початку XXI ст. поширення набули **магнітні та оптичні носії** (CD-ROM, DVD-ROM), призначені для збереження оригінальних документів у формі їх електронних копій на компакт-дисках. Електронна книга — це запис інформації у форматі файлу. Для ознайомлення з нею файл виводиться на екран монітора. Для забезпечення візуалізації, окрім комп'ютера, потрібне додаткове обладнання (дисковод для читання компакт-диска). Лише на одному диску DVD-ROM можна розмістити чималу кількість книжкових томів, тож відтепер фонди великої бібліотеки можуть зайняти лише одну полицю.

З'явилися **пальтони**, тобто "комп'ютерні книги на долонях" (англ. *palmtop* — *надолонник*), які за формою та вагою відповідають звичайній книзі. Вони оснащені рідкокристалічними екранами та акумуляторами, яких вистачає на кілька годин безперервної роботи. Такі книги зручно читати де завгодно, до того ж вони навіть імітують шурхіт сторінок.

Виокремимо й такий напрям у сфері мультимедійних технологій, як "**живі**", або **інтерактивні, книги**, які дають змогу не лише прочитати

текст, а й почути голоси персонажів, "одухотворити" ілюстрації, побачити відеофрагменти та анімаційні вставки, завдяки чому їх можна вважати засобом комплексного інформаційного впливу на користувача, зіставним із радіо, кіно й телебаченням [16].

Переваги електронної книги:

— набагато компактніша за традиційну книгу та може вмістити в одному файлі інформацію, наприклад, багатотомної енциклопедії;

— не потребує паперу, що сприяє заощадженню природних ресурсів;

— на протигагу одномірному друкованому тексту електронна книга пропонує багатовимірний електронний гіпертекст, тобто таку форму організації текстового матеріалу, за якої сторінки подано не в лінійній послідовності, а як систему можливих переходів і зв'язків між ними. Слідуючи цим зв'язкам, користувач може читати текст у будь-якому порядку. Численні посилання, "вплетені в тканину" електронних текстів, забезпечують їх нелінійну структуру, що надає можливість вибору й самостійного конструювання текстового простору. На практиці реалізується зовсім інша філософія здобуття інформації, коли користувач самостійно встановлює зв'язки між різними частинами гіпертексту й за допомогою гіперпосилання створює власний текст;

— зникає потреба тривалого пошуку сторінки, цитати чи слова. В електронній версії комп'ютер робить це самостійно. Завдяки технологіям гіпертексту й пошуку за ключовими словами досить натиснути на кнопку миші, щоб знайти потрібні главу, параграф чи речення;

— комп'ютер автоматично фіксує "шлях", пройдений при читанні, й за потреби надає змогу "прокрутити" його вперед і назад.

Однак електронні книги також нестабільні за природою, легко пошкоджуються та зношуються.

Наразі найпопулярнішим способом реформатування друкованих документів є **оцифрування**, яке забезпечує віртуальне наближення користувачів до бібліотечних скарбів.

Про те, що створення цифрових електронних копій бібліотечних фондів є однією з провідних світових тенденцій, свідчить офіційне відкриття 2008 р. Європейської цифрової бібліотеки Europeana, яка надає усім охочим вільний і швидкий доступ до європейської культурної спадщини та шедеврів у єдиній багатомовній віртуальній бібліотеці [4]. Роблячи кроки в цьому напрямі, Україна приєдналася до Хартії ЮНЕСКО про збереження цифрової спадщини. А згідно з Постановою КМУ від 17 серпня 2011 р. № 956 український уряд за-

твердив Державну цільову національно-культурну програму створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI" [9].

Оцифрування надає можливість:

— продукування численних копій друкованого документа без зниження якості та пошкодження цінного оригіналу;

— збереження копії документа в онлайн-в режимі;

— доступу до копії документа в будь-якій точці світу в будь-який час;

— одночасного перегляду копії документа широким колом користувачів.

У процесі відбирання документів для оцифрування зазвичай зважають на такі критерії:

— давність, а отже й цінність документа;

— загрозливий фізичний стан, коли той чи інший документ може зникнути (йдеться про розпад паперу, плісняву, вицвітання фарби, давніше проклеювання книжки силікатним клеєм, обгорання під час пожежі тощо);

— підвищений попит на документ [5].

Одним із найпопулярніших дистанційних джерел НБУВ є її наукова електронна бібліотека (НЕБ), формування якої було ініційовано ще 1998 р.

НЕБ — це повнотекстова, політематична колекція (архів) електронних інформаційних документів, створених на базі друкованих наукових видань, монографій, довідників з усіх галузей знань, енциклопедій, словників, підручників і методичних посібників за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління з єдиною технологією щодо відбору видань та відстеження статистики їх використання [1].

Комплектування повнотекстового зібрання НЕБ здійснюють завдяки створенню електронних аналогів друкованих чи електронних видань, наданих правовласниками (авторами або видавництвами); документів, запозичених із вільнодоступних мережевих інтернет-ресурсів та оцифрованих паперових документів фонду НБУВ [13].

Водночас оцифрування документів також має певні недоліки, зокрема:

— брак загальноприйнятих стандартів;

— невирішеність проблеми авторського права;

— ризик, пов'язаний із програмними вірусами, маніпулюванням і змінами оригінальної інформації в електронному режимі;

— проблема недовговічності цифрової інформації, її ушкодження при зміні магнітних чи цифрових сигналів;

— залежність інтернету від електроживлення.

Висновки. Сучасні технологічні методи реформатування паперових документів є резуль-

татом тривалого процесу їх розвитку та вдосконалення — від копіювання вручну (переписування) до появи сучасної копіювальної техніки, а також електронних технологій, завдяки яким можна швидко, якісно й економічно тиражувати документи в потрібній кількості.

Варто зазначити, що з перебігом часу поява нового носія інформації передбачає його ретельне бібліотечне збирання, збереження та забезпечення доступності й використання. Саме тому в бібліотеках зберігаються документи на різноманітних інформаційних носіях, які є продуктами своєї доби та призначені для різних читачьких уподобань: рукописні, поліграфічні, аудіо- та відео, електронні, онлайн, цифрові.

Актуальною світовою тенденцією є впровадження відкритого доступу до інформаційних ресурсів. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2022 № 892-р "Про затвердження національного плану відкритої науки" окреслено шлях України до надання відкритого доступу до результатів наукових досліджень [10]. Ця тенденція породжує ряд викликів, які, зокрема стоять і перед НБУВ. Її фонд є чи не найбільшим у країні: колекції наукових,

науково-технічних та періодичних видань, кандидатських і докторських дисертацій, депонованих наукових робіт налічують понад 16 млн примірників. Документи зберігаються на різних носіях інформації: папір, мікроформи, електронні носії. Проте сама Книга не зникає, а трансформується й набуває нової форми — як свого часу перейшли з одного формату в інший документи, записані на клинописних і папірусних носіях інформації.

Оцифровані видання не тільки не витісняють паперові, а й істотно розширюють їх можливості, адже одна й та сама книга може існувати як реально, так і віртуально; бути доступною читачеві не тільки на книжкових полицях, а й в мережі, підвищуючи попит на неї.

Бібліотека не повинна повністю зануритися у віртуальний простір, а має стати місцем, де перетинаються реальний і віртуальний світи. Саме тому найрозумнішою сучасною бібліотечною моделлю стає так звана гібридна бібліотека, яка творчо поєднує традиційний та електронний складники. У перспективі — активна співпраця з вітчизняними й іноземними бібліотеками, створення хмарних сховищ для зберігання бібліотечного цифрового контенту.

Список бібліографічних посилань

1. Аксьонова Н. Д. Забезпечення вільного доступу до наукової інформації через бібліотечні веб-сайти. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8—10 жовт. 2013 р.). Київ : НБУВ НАН України, 2013. С. 118—120.
2. Баркова О. В. Перший досвід оцифрування раритетів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2000. Вип. 5. С. 337—345.
3. Дубровіна Л. А. Рукописно-книжна спадщина України в сфері національної культури: створення традиційних та електронних ресурсів. *Рукописна та книжкова спадщина України* : збірник наукових праць. 2014. Вип. 18. С. 286—315.
4. Європейська цифрова бібліотека Europeana. *Europeana*. URL: <http://www.europeana.eu/en>.
5. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут української книги. Київ : НБУВ, 2004. 644 с.
6. Ковальчук Г. І., Муха Л. В. Програма ЮНЕСКО "Пам'ять світу": діяльність бібліотек, архівів, музеїв зі збереження документального надбання. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 2. С. 42—47.
7. Муха Л. В., Затока Л. П. Актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, що становлять культурне надбання України. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 4. С. 106—108.
8. Погрібна О. О. Збереження фондів провідних національних бібліотек світу в умовах цифровізації суспільства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 164—174.
9. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI" : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956. Київ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244532297>.
10. Про затвердження національного плану відкритої науки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2022 № 892-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-natsionalnoho-planu-shchodovidkrytoi-nauky-892-081022>.
11. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. Чинна редакція від 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Рибачок О. М. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 81—91.
13. Самохіна Н. Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 13—17.

14. Скобець І., Новикова Г. Копіювання в бібліотеках як засіб поширення і зберігання інформації. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2000. Т. 6. С. 81—83.
15. Слободянюк А. О. Історія розвитку технологій копіювання та розмноження документів. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської наукової конференції "Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері" за підсумками науково-дослідницької роботи студентів спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа"*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. 84 с.
16. Туровська Л. О. Місія і візія сучасних бібліотек в епоху посткнижкової культури (від Гутенберга до Інтернету). *Бібліотечний форум України*. 2016. № 1. С. 15—20.
17. Шевченко М. О. Критерії відбору документів для оцифрування історико-культурної спадщини України. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. Вип. 54. С. 73—81.

Lesia Turovska,

Researcher,

Department of Complex Library Service,
Vernadsky National Library of Ukraine

Viktoriia Vovk,

Junior Research Associate,

Department of Complex Library Service,
Vernadsky National Library of Ukraine

The evolution of print reformatting technology in the context of preservation library collections

The object of the study is library printed publications as a component of the national scientific and cultural heritage. **The subject of the study** is technological methods of converting printed publications in the system of preserving library funds. **The purpose of the study** is to trace the changes that have historically occurred in the technology of converting library printed publications, to determine the prospects for reformatting paper documents. **Relevance of the study.** The topic of the study is actualized by the full-scale russian invasion of Ukraine (2022), during which, in particular, centers of national science and culture are being purposefully destroyed. A number of domestic libraries are being destroyed and damaged. In view of this, the policy of reformatting library printed publications is one of the tools for implementing the strategy of preserving the national documentary heritage and protecting it, primarily, from the consequences of military actions. The relevance of the study is also due to the requirements of modern users to obtain convenient access to various copies of printed documents from the library fund. **Methodological basis of the study:** analysis, synthesis, historical, terminological, comparative, generalizing approaches. **Scientific novelty.** Expansion of professional ideas regarding technologies for making copies of printed documents, determination of the spectrum of possibilities for their use in the library and information service system; outlining directions for further conversion of library printed publications in the system for preserving library funds. **Conclusions.** The presence of various copies of printed documents and their involvement in everyday library and information service determines the optimization of scientific, educational, production, cultural, educational and other social processes and is an important factor in innovative national development. **Prospects for further research.** In the future plans, it is planned to more widely explore the information and search capabilities of digitizing printed documents and determine the ways of a further national strategy for preserving library funds.

Keywords: documentary heritage; preservation of library collections; conversion; reformatting; digitization

References

1. Aksonova N. D. (2013). Zabezpechennia vilnoho dostupu do naukovoї informatsii cherez bibliotichni veb-saity. *Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoї biblioteki do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv : materialy Mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 8—10 zhovt. 2013 r.)*, pp. 118—120.
2. Barkova O. V. (2000). Pershyi dosvid otsyfruvannia rarytetiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 5, pp. 337—345.
3. Dubrovina L. A. (2014). Rukopysno-knyzhna spadshchyna Ukrainy v sferi natsionalnoi kultury: stvorennia tradytsiinykh ta elektronnykh resursiv. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats*, 18, pp. 286—315.
4. Evropeiska tsyfrova biblioteka Europeana. (2008). *Europeana*. Available at: <http://www.europeana.eu/en> (accessed: December, 6, 2024).
5. Kovalchuk H. I. (2004). *Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v biblioteknykh fondakh. Pytannia zberezhennia informatsii*. Kyiv: NBUV.
6. Kovalchuk H. I., & Mukha L. V. (2007). Prohrama YuNESKO "Pamiat svitu": diialnist bibliotek, arkhiviv, muzeiv zi zberezhennia dokumentalnoho nadbannia *Biblioteknyi visnyk*, 2, pp. 42—47.
7. Mukha L. V., & Zatoka L. P. (2021). Aktualni problemy zberezhennia biblioteknykh fondiv, shcho stanovliat kulturne nadbannia Ukrainy. *Biblioteknyi visnyk*, 4, pp. 106—108.

8. Pohribna O. O. (2021). Zberezhennia fondiv providnykh natsionalnykh bibliotek svitu v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 62, pp. 164—174.
9. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy stvorennia yedynoi informatsiinoi biblioteknoi systemy "Biblioteka — XXI"* : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 serpnia 2011 r. № 956. (2011). Kyiv. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244532297> (accessed: December, 6, 2024).
10. *Pro zatverdzhennia natsionalnoho planu vidkrytoi nauky* : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.10.2022 № 892-r. (2022). Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-natsionalnoho-planu-shchodo-vidkrytoi-nauky-892-081022> (accessed: December, 6, 2024).
11. *Pro biblioteki i biblioteknu spravu* : Zakon Ukrainy vid 27.01.1995 № 32/95-VR. Chynna redaktsiia vid 01.01.2022 r. (1995). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: December, 6, 2024).
12. Rybachok O. M. (2017). Dokumentalna spadshchyna yak skladova kulturnykh tsinnosti i kulturnoi spadshchyny. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, pp. 81—91.
13. Samokhina N. F. (2014). Orhanizatsiia povnotekstovykh elektronnykh resursiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. *Biblioteknyi visnyk*, 6, pp. 13—17.
14. Skobets I., & Novykova H. (2000). Kopiiuvannia v bibliotekakh yak zasib poshyrennia i zberihannia informatsii. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 6, pp. 81—83.
15. Slobodianiuk A. O. (2022). Istoriiia rozvytku tekhnolohii kopiiuvannia ta rozmnozhennia dokumentiv. *Zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi naukovoï konferentsii "Informatsiini tekhnolohii i systemy v dokumentoznavchii sferi" za pidsumkamy naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv spetsialnosti "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava"*. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, pp. 27—28.
16. Turovska L. O. (2016). Misiia i viziia suchasnykh bibliotek v epokhu postknyzhkovoi kultury (vid Hutenerba do Internetu). *Biblioteknyi forum Ukrainy*, 1, pp. 15—20.
17. Shevchenko M. O. (2019). Kryterii vidboru dokumentiv dlia otsyfruvannia istoriko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 54, pp. 73—81.

Надійшла до редакції 10 грудня 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 07-027.541:316.77](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).30-38

Віталій Корнєєв,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри соціальних комунікацій
Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
e-mail: vmkorn@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5749-1443>
Scopus Author ID 57449036600

Тетяна Сащук,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
доцентка кафедри соціальних комунікацій
Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
e-mail: sashchuk@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0758-2045>
Scopus Author ID 58164788600

Комунікаційне середовище в умовах трансформації медіасистеми

У статті досліджено особливості функціонування комунікаційних середовищ в умовах трансформації традиційних і новітніх медіа. Розглянуто специфіку побудови та розвитку комунікаційних середовищ за умови зростання значущості регіональних медіа. Наголошено на важливості дотримання технологічних процесів виробництва інформації й стандартів діяльності соціальних медіа.

Проаналізовано виклики, які постали перед системою українських медіа внаслідок війни, й тенденції розвитку медіасистеми в цих умовах. Увагу зосереджено на кваліфікації особливостей функціонування комунікаційних середовищ локального характеру та формуванні методів їх дослідження.

Підсумовано, що дослідження комунікаційного середовища в умовах трансформації медіасистеми передбачає посилення уваги до регіональних медіа, які найінформативніше віддзеркалюють динаміку таких середовищ.

Ключові слова: трансформація медіасистеми; регіональні медіа; комунікаційне середовище

Постановка проблеми. Військова агресія РФ значною мірою впливає на обриси українського медіаландшафту, змінюється модель комуніка-

ційної взаємодії мовників з аудиторією, виникають нові медіаплатформи, часто — у сегменті соціальних медіа, динамічно оновлюється

контентне наповнення, що дає підстави для висновків про оновлення комунікаційних середовищ, у межах яких відбувається соціальна комунікаційна взаємодія.

У наш час процеси трансформації відбуваються з урахуванням соціально-політичної ситуації, агресивної війни та її наслідків, тобто неприродних змін і деформацій, які від того не менш значущі для системи медіа. На момент проведення дослідження (кінець 2024 р. — початок 2025 р.) українське суспільство живе з очікуванням кардинальних змін щодо війни та гарантій безпеки. Не вдаючись у варіації сценаріїв, які обговорюють у медіа, зауважимо, що ці процеси неодмінно впливатимуть на динаміку змін медіасистеми. З огляду на це, важливо окреслити чинники трансформації медіасистеми в контексті функціонування комунікаційних середовищ, а також контексти, в яких ці тенденції зможуть реалізуватися.

Проблема функціонування комунікаційних середовищ у процесі динамічного оновлення медіасистеми потребує наукової кваліфікації ще й з урахуванням того, що нині змінюються підходи до медійної освіти, сформовано нову галузеву модель вищої освіти в країні, передбачено оновлення освітніх програм. Додатковим чинником, що визначає ці процеси, є функціонування українських закладів вищої освіти в сегменті європейського освітнього простору. Зокрема, після реалізації низки міжнародних проєктів і програм, як-от проєкт DESTIN [1], можемо спостерігати домінування євроінтеграційних процесів і підходів у системі медіаосвіти. Трансформація системи медіа вносить певну специфіку в цей процес, оскільки й професіоналізація, й освітні траєкторії орієнтуються на потреби ринку, нові спеціальності та професії галузі. Додатковим свідченням цього може бути затвердження професійних кваліфікацій з ініціативи АТ "Національна суспільна телерадіокомпанія України" [13], які значною мірою розширюють класифікатор професій, успадкований ще з радянських часів. Ці чинники актуалізують проблему сучасної трансформації медіасистеми в контексті умов її функціонування, які, зі свого боку, можуть кваліфікуватися через модель комунікаційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує не надто високу увагу дослідників медіа до проблем трансформації медіасистеми. Серед ґрунтовних публікацій слід виокремити дослідження В. Брадова, В. Бурдяка, О. Дженжебір, О. Сусської, Є. Цимабленка. Дотичними, але не менш важливими є праці С. Довгаль,

О. Бутурліна, Т. Тухтарової. Особливої уваги варта стаття Ю. Нагорної [10]. Ці дослідження розкривають особливості та динаміку змін медіасистеми впродовж останніх 10 років і надають розуміння закономірностей цього процесу в національних медіа, а розвідка В. Бурдяка передбачає можливість застосування компаративного підходу для вивчення зазначених особливостей у контексті поєднання українського та болгарського досвіду.

До джерельної бази пропонованого дослідження увійшла публікація Д. Дуцик, у якій не лише акцентовано на особливостях трансформації медіасистеми, а й окреслено та проаналізовано виклики й загрози, що постали перед українськими медіа внаслідок війни.

Зазначимо, що умови й особливості функціонування комунікаційного середовища автори пропонованої статті дослідили та описали разом із Н. Білан у публікації [7], тому не зосереджуватимемо увагу на феноменологічній природі явища й перспективах використання комунікаційного середовища як моделі, що об'єднує різні аспекти розуміння системи медіа.

Метою статті є визначення ролі феномену комунікаційного середовища в процесах трансформації медіасистеми України з метою виявлення тенденцій і можливостей урахування цих особливостей у науковій та освітній діяльності. З огляду на розуміння комунікаційного середовища як окремого явища системи соціальних комунікацій, що може мати, зокрема, й дискретний характер, дослідження передбачає аналіз регіональних медіа з урахуванням їх функціонування в національному інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика трансформації медіасистеми увійшла в український науковий медіадискурс від початку її створення як національної, але моделювалася та сприймалася на основі тих соціально-політичних змін, що визначали буття суспільства, охоплюючи медіа, які обслуговували його інформаційні потреби. З розвитком демократичних процесів, ствердженням принципів свободи слова, упровадженням європейських стандартів медіадіяльності на рівні внутрішнього правила роботи в медіа, зростала увага науковців до чинників, що впливають на формування медіасистеми як з боку зовнішніх (політика, економіка, законодавство), так і внутрішніх процесів оновлення структури медіадіяльності. Не останню роль у цих змінах відігравав науково-технічний прогрес, зокрема процеси цифровізації, що сприяли поширенню низки інструментів і

технологій, які уможливили досягнення сучасного стану публічної чи масової комунікації.

Оцінку трансформації медіасистеми на початку другого десятиліття XXI ст. надав В. Брадов: "...в умовах набутої свободи підприємництва, збільшення кількості різного типу недержавних засобів масової комунікації, рівноправного існування у галузі різних форм власності, загострення суперництва за увагу аудиторії у незалежній державі, одержав розвиток новий — ринковий — механізм виробництва, розподілу, обміну і споживання інформаційного продукту, почав формуватися вітчизняний медіаринок" [2, с. 174]. Дослідник виокремлює соціально-економічні причини оновлення медіасистеми та формування нової медійної реальності саме з огляду на механізми споживання й потреби аудиторії. У цій ситуації слід зауважити про різні трансформації не тільки загальнонаціональних, а й регіональних мовників, адже забезпечення інформаційних потреб регіональних спільнот значною мірою впливало на оновлення медіасистеми, формування низки нових медіа та збільшення обсягів контенту регіональної проблематики. Зазначаємо про це досить об'єктивно, зокрема спираючись на дослідження О. Дженжебір [5], яке виконувалося на кафедрі соціальних комунікацій Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка та охоплювало окреслений період. Регіональне розширення медіасистеми було зумовлено й розвитком економіки — не останню роль у підтримці медіа, насамперед регіональних, відігравали місцеві економічні еліти, до того ж не лише завдяки рекламі чи політичній активності, а й підтримці культурно-мистецьких та освітніх програм регіонального розвитку.

Про схожі тенденції розвитку медіасистеми Болгарії зауважує В. Бурдяк: "Через концентрацію медіа-власності та зростання інвестицій у медіа-ринок РБ, конкуренція між комерційними ЗМІ зростає і з'явилася тенденція до комерціалізації медіа-контенту. Це привело до поширення гібридної моделі преси та тавтологічної аудіовізуальної продукції. "Класична" цензура поступилася місцем цензурі власності, що суттєво обмежило різноманітність медіа-контенту і форматів. Істотним недоліком на рівні медіа-системи також є слабе нормативне забезпечення процесу переходу на цифрове поширення інформації" [3, с. 47]. І хоча дослідник здебільшого зважає на недоліки комерціалізації контенту, можемо констатувати спільність тенденцій у розвитку національних медіасистем. Отже, чинниками, що зумовили ці зміни, є передусім соціальні процеси

та розвиток технологій, тобто глобальні тенденції, реалізовані в зіставних результатах двох доволі різних країн.

На зростанні ролі регіональних чи локальних чинників у розвитку медіасистеми в другому десятилітті XXI ст. наголошує Є. Цимбаленко: "Справедливо буде відзначити, що разом із тенденцією до глобалізації та вестернізації спостерігаємо локалізацію (зміщення центру уваги ЗМІ на місцеві події) та глокалізацію контенту (набуття локальною інформацією глобального характеру), а універсалізм у журналістиці протиставляється появі нішевих медіа" [18, с. 71]. Нові суб'єкти мовлення завдяки оновленню чинних медійних ресурсів сприяли збільшенню регіонального тематичного контенту, відтак — впливали на розвиток нових локальних середовищ (ще раз акцентуємо на назві та об'єкті дослідження О. Дженжебір [5]). Ці локальні комунікаційні середовища формувалися з урахуванням різних моделей і каналів донесення інформації, зокрема в період, коли соціальні медіа та інформаційні технології, які їх уможливили, ще не набули поширення. Загальна тенденція цього часу — розвиток сегментованих аудіовізуальних медіа, більшість яких успішно функціонують й досі, оскільки потреба в регіональній інформації не зникла. Цей процес супроводжувався цікавими особливостями діяльності медіа, які мали передовсім технічні причини. Наприклад, саме завдяки технічним можливостям у західній частині Кіровоградщини був доступний телеканал "Рось" із сусідньої Черкащини, натомість власні обласні мовці демонстрували значно гіршу якість сигналу чи взагалі не були доступними.

Розвиток регіональних сегментів медіасистеми ґрунтувався на продукуванні місцевого контенту, до того ж контенту цікавого, захопливого чи такого, що втілював би інформаційні очікування аудиторії. Слід констатувати, що сьогодні ситуація кардинально не змінилася, зокрема Ю. Нагорна зазначає: "...Використання інфотейнменту в новинних програмах стало сьогодні чи не ключовим на регіональних телеканалах. Серед його головних прийомів є нетипові зйомки, увага до яскравих деталей у сюжеті, лінгвістичні та стилістичні прийоми, методи монтажу тощо. Розігрування інформації в підсумкових випусках новин відбувається з метою спрощення для сприйняття аудиторією складних до запам'ятовування тем. Такі методи подачі інформації допомагають наблизити глядача до сконструйованої екранної реальності" [9, с. 105]. Схожу ситуацію спостерігаємо не тільки на телеканалах:

для підтвердження достатньо переглянути (як це зробили автори статті) програму мовлення регіональних радіостанцій, навіть FM-діапазону, на Київщині, Черкащині, Кіровоградщині. Логічно передбачити, що в інших областях України ситуація буде подібною.

Кардинальних змін національна система медіа зазнала внаслідок поширення феномену соціальних медіа. Ключовою ситуацією, що мала значний вплив на оновлення системи, стала можливість медіатизації за допомогою соціальних мереж і сервісів, продукування контенту поза регулюванням системотворчими факторами, зокрема здатністю поширювати контент без професійної підготовки, дотримання стандартів чи етичних норм, перевірки фактів і джерел. Вплив цієї ситуації на особливості комунікаційних середовищ проаналізовано в публікації [7], автори якої акцентують на розмиванні фактів враженнями чи й взагалі на їх підміні образами. Водночас слід враховувати появу професійних соціальних медіа, що функціонують у системі фахових вимог і стандартів, але є більш оперативними й запитаними аудиторією.

З початком повномасштабного вторгнення система медіа переживає чергову хвилю оновлення, причому основна концентрація змін припадає на соціальні медіа та сервіси. Не аналізуватимемо ґрунтовно мовлення телемарафону "Єдині новини", суспільне значення й потрібність якого однозначно визначити важко, до того ж, за оцінками соціологів та експертів, його популярність стабільно знижується. Як аргумент варто навести повідомлення Інституту масової комунікації [17] чи публікації інтернет-видання "Детектор медіа" [8], що надають доволі об'єктивні та ґрунтовні дані.

Соціальні медіа за природою є більш оперативними й кількість споживання інформації через ці канали зростає [12]. У цьому контексті варто навести цитату з виступу Д. Дуцик: "Після 24 лютого 2022 року суттєво зросло користування соціальними мережами, і в першу чергу Telegram. За результатами опитування КМІС, яке проводилось на замовлення ОПОРИ у травні цього року, більшість громадян, зокрема 76,6%, у перші два місяці повномасштабного російського вторгнення використовували саме соцмережі як джерела інформації для отримання новин. Тоді як телебачення — 66,7%, а інтернет-сайти (без соцмереж) — 61,2%. Серед соцмереж лідирує Telegram (65,7%), на другому місці YouTube — 61,2%, на третьому — Facebook (57,8%). До 24 лютого також була тенденція до зростання користування соціальними мережами. За результатами опиту-

вання InMind, яке проводилось на замовлення міжнародної організації Internews, що реалізує "Медійну програму в Україні" за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), у 2021 році 63% українців читали новини в соцмережах, 48% — дізнавалися новини з інтернет-сайтів, 46% — з телебачення. Але ще кілька років тому на першому місці було телебачення" [19]. Водночас споживання телевізійного контенту не знилося до критичних значень, особливо в регіональному сегменті мовлення, про що промовисто свідчить результати дослідження Ю. Нагорної [10].

Інформаційні запити та потреби, які забезпечують у цьому сегменті медіасистеми, формуються на основі актуальних загроз воєнного періоду життя суспільства, і саме ці канали можуть доносити інформацію повніше та оперативніше, використовуючи методи, що дають змогу залучати місцевих експертів, експлікують регіональний фактаж, топоніміку, враховують особливості світосприйняття та мовні картини дійсності, властиві певним регіонам.

Ці процеси сприяють не тільки появі вузьких, сегментованих медіаканалів, а й розширенню моделей національних медіа за парасольковим принципом: коли поряд із національним телеграм-каналом функціонують регіональні, зі зміненою назвою, але з оперативною координацією інформаційних потоків, взаємною рекламою, моделюванням контенту, принципами побудови комунікаційних стратегій тощо. Такі моделі зазвичай передбачають створення дочірніх каналів із топонімічними назвами, наприклад, "Реальна Україна" — "Реальний Київ". Часто в такій моделі наявні дочірні канали за тематикою чи формалізованими (виділеними) інформаційними потребами "Реальна Україна — Радар тривоги". Ці моделі інформування цікаві з огляду на створення комунікаційних середовищ, які вибудовують на основі сегментування аудиторії, коли генеральний канал має найбільше охоплення читачів, а його локальні структури, хоча й з меншою кількістю підписників, формують високу щільність переглядів у регіонах, звісно, за умови публікації оперативної й точної інформації.

Слід навести результати спостереження, яке ще потребує окремого дослідження, але є помітною тенденцією в нинішніх умовах розвитку медійних систем: функціонування соціальних медіа жорстко не регламентується вимогою дотримання стандартів, однак саме дотримання стандартів, зокрема оперативності, точності, достовірності, повноти інформування, сприяє зростанню ауди-

торії та кількості переглядів. Звісно, це спостереження актуальне на період повномасштабної війни, коли цінність інформації безпосередньо вимірюється життям людини. Ймовірно, після першого чи (у гіршому випадку) у разі призупинення бойових дій у форматі заморожування конфлікту значущість дотримання зазначених стандартів не буде визначальним чинником зростання аудиторії. Утім, ця гіпотеза потребує перевірки та моніторингу впродовж тривалого часу й може стати цікавим самостійним дослідженням.

Функціонування системи медіа під час повномасштабної війни стикається з низкою загроз, які оперативно виникають, але при цьому можуть бути так само оперативно розв'язані чи витіснені новими викликами. У 2022 р. Д. Дуцик визначила такий перелік ключових загроз у системі медіа: "...радикально змінюється медіаспоживання; фактично зруйновано ринок реклами (потрібен час на його відновлення); повністю змінюється медіаландшафт, оскільки зникає велика кількість традиційних медіа" [19]. Наголосимо на актуальності першого й третього викликів, натомість ринок реклами поступово відновлюється, дедалі повніше охоплюючи не тільки традиційні, а й соціальні медіа. Водночас виникають інші виклики, пов'язані з достовірністю та повнотою інформації, зваженою цінністю контенту, особливо у співвідношенні національних / регіональних медіа, дотриманням стандартів медіадіяльності, насамперед у процесі поширення чутливого контенту з місць бойових дій чи висвітлення наслідків обстрілів. Гострими залишаються проблеми безпеки журналістів під час роботи на лінії бойового зіткнення чи поруч, водночас чимало контенту поширюється від безпосередніх учасників бойових дій, адже журналісти не завжди можуть дістати доступ до такої інформації, принаймні через офіційні канали. Нарешті, останнім, але не менш значущим показником функціонування сучасної медіасистеми є самоцензура, зумовлена потребами безпекового характеру.

Сучасний етап розвитку медіасистеми є унікальним для української історії, оскільки на контекст війни накладається стрімкий технічний і технологічний розвиток галузі. Ці процеси позначаються на оновленні механізмів і способів викладу інформації, зумовлюють появу мовців нових типів, зокрема наноінфлюенсерів, аудиторія яких охоплює до 10 тис. осіб і які, на думку експертів, становлять до 90% ринку [16].

Серед характеристик сучасної медіасистеми й тенденцій її оновлення медіаексперти вважають

найактуальнішими такі: розширення цифрових медіа; відеоконтент і стримінг; персоналізація та рекомендації; розширена (AR) і віртуальна (VR) реальність; соціальні медіа та лідери думок (наноінфлюенсери) й контент, створений користувачами (UGC); фейк-ньюз і боротьба з ними; інтерактивний контент та участь аудиторії; мобільний контент і мобільна журналістика; подкасти й аудіоконтент, бум соціального аудіо; штучний інтелект та автоматизація [16]. Розвиток цих напрямів забезпечується насамперед технологічними можливостями, повномасштабна війна лише загострює та актуалізує всі чинники, що сприяють оперативності й точності трансляції інформації.

Один з авторів пропонованої статті під час виступу на конференції в м. Слубіце (Польща) 2023 р. наводив цікавий для польської наукової аудиторії приклад: поки ракета долітає з місця пуску до столиці України, особливо якщо йдеться про крилату ракету, соціальні медіа встигають не тільки повідомити про її наявність, маршрут, тип, очікуваний час прильоту, потребу пройти в укриття, передбачувану траєкторію, а й опублікувати кілька новин іншої проблематики та неодноразово повернутися до теми підльоту ракети. З одного боку, цей приклад свідчить про оновлення медіасистеми відповідно до викликів часу та потреб аудиторії, з іншого — демонструє технологічні можливості цієї системи, які й після завершення війни розвиватимуться та використовуватимуться не менш ефективно.

Важливо також враховувати тенденції розвитку штучного інтелекту (ШІ) та серйозно ставитися до використання цієї технології в різних ситуаціях та обставинах соціального життя. Сьогодні українські медіа періодично повідомляють не тільки про можливості застосування ШІ в науці чи техніці, для побутових чи освітніх потреб, а й про ширший спектр використання нейромережових технологій для протидії російській агресії, зокрема в далекобійних системах ураження ворога. Теза про стрімкий розвиток технологій під час будь-якої війни не потребує особливого доведення: російсько-українська війна спричинила створення нового роду військ — Сил безпілотних систем ЗСУ. Цей процес виразний не лише в Україні, а й у країнах НАТО, тому технології інформаційно-комунікаційної взаємодії, що активно розвиваються, використовуватимуть і для медійних потреб. Слушною вважаємо думку С. Довгаль і колег про те, що "подальші рефлексії щодо штучного інтелекту можуть не тільки конкретизувати окреслені напрямки досліджень, а й кардинально змінити превалюючі нині уяв-

лення про можливості та потенціал штучного розуму" [6, с. 40]. Сьогодні ці можливості повною мірою використовують медійники, а з часом такі технології дедалі більше проникають у сферу медіадіяльності.

Будь-яка система, зокрема й медіа, не може функціонувати у вакуумі чи віртуальному просторі, адже потребує конкретного середовища. Феноменологічний підхід до комунікаційного середовища дає змогу розуміти його й у глобальному контексті, співвідносно з національним інформаційним простором, й у контексті локальних, дискретних виявів феномену, які так само визначаються умовами та особливостями функціонування, мають подібну чи типову структуру, можуть виникати чи зникати відповідно до потреб аудиторії й акторів, які забезпечують ці потреби. Наголосимо, що комунікаційне середовище не ідентичне інформаційному простору, оскільки передбачає низку чинників, які безпосередньо визначають його сутність: зазначену вже потребу створення й функціонування; систему каналів комунікації, систему цінностей чи смислів, які актуалізовані в контексті цього середовища й важливі для інтегрованої в нього аудиторії; моделі прийнятної комунікаційної поведінки та специфічну природу авторства [7].

Варто додати таку характеристику комунікаційного середовища, як здатність функціонувати у форматі несистемного явища, оскільки система передбачає взаємодію та взаємозалежність складників, а середовище може містити компоненти чи сегменти, які прямо не інтегровані як системотвірні чинники, але є помітним явищем у межах середовища. У загальному припущенні використаємо таку модель розрізнення: систему можна відобразити у формі графу (схема, блок-схема, загалом — цілісна модель), середовище за допомогою цієї методики описати не можна, оскільки наявні позасистемні елементи та чинники.

Трансформація медіасистеми, найбільш помітна через зростання ролі соціальних медіа, зумовила завдання створення локальних дискретних комунікаційних середовищ, які часто формуються на основі однієї ключової потреби та комунікації користувачів (учасників, суб'єктів і об'єктів комунікаційного впливу), що цю потребу забезпечує. Серед таких потреб частими є локалізації інформації (маємо пам'ятати, що інформація — це продукт, який передбачає певну технологію виготовлення, засновану на перетворенні органів чуття в знаково виражений об'єкт); оперативність подання інформації; конкретна соціально дражлива чи гостра тема; навіть окрема подія чи факт.

Для ілюстрації тез пропонованого дослідження було проведено спостереження за кількома телеграм-каналами, що об'єднують невеликі громади (до 2 тис. осіб), тобто є локальними середовищами. У межах цих спільнот часто відбуваються комунікаційні процеси, які локалізують окрему, не дуже значну кількість учасників відповідно до наведених типів. При цьому в телеграм-каналі або чаті в інших месенджерах, де це технічно доступно, можуть виділитися окрема гілка чи кімната, формуватися обмеження на обговорення чи навпаки, використовуватися моделі залучення більшої кількості учасників, часто маніпулятивні чи спекулятивні. Цінність цих спостережень полягає, на нашу думку, в можливості формування гіпотези про типову модель розвитку таких середовищ, причому її можна спостерігати і в каналах регіонального рівня, особливо якщо вони мають відкриті коментарі чи розгалужену структуру.

Регіональні медіа в проєкції комунікаційного середовища становлять не просто зменшену копію національної моделі — додаються важливі чинники реагування аудиторії, що ґрунтуються на актуалізації місцевих особливостей. До того ж попередні спостереження дають підстави говорити не лише про пріоритетність тематики, а й про увагу до матеріалів, що віддзеркалюють унікальну регіональну специфіку, формують певну "локальну героїку", важливу для ментальних особливостей українців у тому розумінні, про яке 25 років тому зауважувала М. Гримич [4]. Функціонування комунікаційних середовищ на рівні регіональних медіа (традиційних чи соціальних) значною мірою уможливило створення й актуалізацію фреймів як моделі просування соціальних цінностей чи стратегій розвитку. Доцільно навести думку Ю. Нагорної щодо використання фреймів у сучасній парадигмі медіа: "Під медіафреймуванням розуміють нині такий спосіб надання значущості певним подіям, коли подання їх підпорядковується наперед визначеній провідній ідеї або сюжетній лінії. Іншими словами, фреймування у медіа — це процес, за допомогою якого джерело комунікації, наприклад, редакція новин, визначає і конструє певну політичну проблему або суспільну суперечність" [11, с. 205]. І далі: "...за його [фреймінгу] допомогою медійники конструюють інформацію для аудиторії в певних смислових межах. Використання фреймінгу допомагає краще формулювати та добирати слова, які активізують сприйняття та реакцію аудиторії" [11, с. 210].

Така медійна практика, особливо в ситуації соціального напруження, може призводити до

моделювання смислів, а через них — і реальності, значною мірою змінюючи уявлення про дійсність, вибудовуючи світоглядну модель через смисли та зміст, що домінують у повідомленнях і втілюють стратегію акторів комунікаційного середовища. Власне, проблема для дослідників медіа не нова, наприклад О. Суська зауважувала про це 2017 р.: "Соціологія масових комунікацій однією з перших визначила територію "оманливості" нових медіасистем, закликаючи забезпечити "семантичні простори і горизонти смислів", включаючи для визначення проблем методологічні засоби і підходи постнекласичного соціологічного знання" [15, с. 200]. Акцентуємо: на той час технології штучного інтелекту не набули масового поширення й створення потрібного контенту вимагало більше часу та зусиль від суб'єктів комунікаційної діяльності; сьогодні ці технології доступні більшою мірою, а компетентність у використанні їхнього інструментарію стає дедалі очевиднішою потребою процесів соціалізації.

Цікаво, що розвиток системи регіональних медіа, навіть у сегменті соціальних медіа має менше можливостей до маніпуляцій на основі фактажу та змісту повідомлюваного саме завдяки тому, що комунікаційні середовища, в яких функціонують такі медіасистеми, досить вузькі, коло учасників охоплює чимало регіональних (місцевих) експертів та й не надто велике кількісно, що надає більше можливостей для перевірки чи критичного оцінювання інформації.

Висновки. Дослідження комунікаційного середовища в умовах трансформації медіасис-

теми передбачає увагу до регіональних медіа, які найбільш виразно віддзеркалюють динаміку таких середовищ. Їх функціонування зазвичай базується на ключовій парадигмі значень і смислів тематичного, ціннісного, локалізованого характеру. Спостереження за такими середовищами дають підстави констатувати високий рівень динаміки, зокрема й реагування на події чи ідеї. Соціальні медіа в цих процесах стають виразниками суспільних настроїв та оперативно подають відомості про поточну ситуацію. Неподиноками є випадки, коли традиційні медіа стають джерелом інформації для нових медіа-форматів, особливо в середовищі наноінфлюенсерів. Водночас процеси відбору інформації відповідно до потреб середовища та очікувань аудиторії є достатньо помітними, визначальними для комунікації.

Описана модель розвитку комунікаційних середовищ, зумовлена трансформацією медіасистеми в умовах війни, дає підстави прогнозувати не тільки дослідження категоріальних характеристик таких середовищ, а й визначає перспективу впровадження результатів цих студій у процес підготовки медійників. Ймовірність потреби в таких знаннях у випускників медійних закладів вищої освіти доволі висока, технологічна та професійна доступність інформаційної діяльності в локальних комунікаційних середовищах сьогодні не викликає сумніву, а розвиток цифрових технологій і систем із використанням штучного інтелекту зробить такі можливості буденністю в найближчій перспективі.

Список бібліографічних посилань

1. DESTIN: Журналістська освіта задля демократії в Україні: розробка стандартів, доброчесність та професіоналізм. *Destin*. URL: <https://www.destin-project.info/> (дата звернення: 30.01.2025).
2. Брадов В. В. Трансформація медіасистеми як фактор зародження ринкових відносин. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 13. С. 163—177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_13_12 (дата звернення: 30.01.2025).
3. Бурдяк В. Вплив розвитку європейської інтеграції на трансформацію медіа Республіки Болгарія. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2019. № 7. С. 47—62. doi: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.47-62>.
4. Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). Київ : [б. в.], 2000. 380 с.
5. Дженжебір О. М. Структурно-функціональна характеристика медіасередовища міст-супутників Києва : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.06. Київ, 2015. 16 с.
6. Довгаль С., Бутурліна О., Тухтарова Т. (2020). Філософські проблеми трансформації медіапростору під впливом цифрових технологій. *Грані*. 2020. № 23 (1—2). С. 40—48. doi: <https://doi.org/10.15421/172012>.
7. Корнєєв В. М., Білан Н. І., Сашук Т. І. Феномен проектування комунікаційних середовищ у методологічній проекції. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2024 р. № 3 (59). С. 4—13.
8. Куляс І. Підсумки моніторингу телемарафону "Єдині новини" й ефіру Першого каналу Суспільного за липень—вересень 2024 року. 24.09.2024. *Detector media*. URL: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/232566/2024-09-24-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-y-efiru-pershogo-kanalu-suspilnogo-za-lypen-veresen-2024-roku-persha-chastyna/> (дата звернення: 30.01.2025).
9. Нагорна Ю. О. Інфотейнмент у регіональному новинному теледискурсі. *Communications and Communicative Technologies*. 2022. Вип. 22. С. 100—106. URL: <http://dx.doi.org/10.15421/292211> (дата звернення: 30.01.2025).

10. Нагорна Ю. О. Тематична парадигма новинних програм регіональних телеканалів в умовах російсько-української війни. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2023. № 4. С. 31—40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2023_4_6 (дата звернення: 30.01.2025).
11. Нагорна Ю. О. Фреймінг у сучасному регіональному новинному теледискурсі. *Обрії друкарства*. 2024. № 1 (15). С. 202—212.
12. "Опора": найпопулярнішими соцмережами в Україні є телеграм, ютуб та фейсбук. 16.07.2024. *DM Media Sapiens*. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/35557/2024-07-16-opora-naupopulyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feysbuk/> (дата звернення: 30.01.2025).
13. Професійний стандарт "Журналіст" внесено до Національного реєстру кваліфікацій. 30.01.2025. *Суспільне Мовлення*. URL: <https://corp.suspilne.media/newsdetails/profesiinyi-standart-zhurnalist-vneseno-do-natsionalnoho-reiestru-kvalifikatsii> (дата звернення: 30.01.2025).
14. Ромах О. Настільний посібник з методології дослідження соціальних комунікацій. Львів : ПАІС, 2020. 404 с.
15. Суська О. Сучасні підходи до еволюції комунікаційних процесів в контексті трансформації медіасистем. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Sv. 4, Vyd. 2. С. 195—200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evropol_2017_4_2_32 (дата звернення: 30.01.2025).
16. Тенденції розвитку медіа в сучасному світі. 30.05.2023. *Media Systems*. URL: https://media-systems.ua/news/media_trends_2023 (дата звернення: 30.01.2025).
17. Троян В. Дослідження: все менше українців хочуть дивитися телемарафон "Єдині новини". 07.11.2024. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-vse-menshe-ukrayintziv-hochut-dyvutysya-telemarafon-yedyni-povnyu-i64764t> (дата звернення: 30.01.2025).
18. Цимбаленко Є. Тенденції трансформацій у медіакомунікаціях: глобальність контенту. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV (12), Issue: 76. С. 68—71.
19. Як трансформуються українські медіа у вогні війни. Лекція Діани Дуцик. 28.09.2022. *JTA*. URL: <https://www.jta.com.ua/trends/yak-transformuiutsia-ukrainski-media-u-vohni-viyny-lektsiia-diany-dutsyk/> (дата звернення: 30.01.2025).

Vitalii Kornieiev,

*Doctor of Social Communications,
Professor of the Department of Social Communications,
Educational and Scientific Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Tetiana Sashchuk,

*PhD of Social Communications,
Assistant Professor of the Department of Social Communications,
Educational and Scientific Institute of Journalism,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Communication environment in the context of media system transformation

The article examines the features of the functioning of communication environments in the context of traditional and new media's transformation, focusing on the specifics of building and developing communication environments in a situation of growing importance of regional media, and the importance of technological processes of information production.

The article analyzes the challenges faced by the Ukrainian media system as a result of the war and the trends in the development of the media system in these conditions.

Special attention is paid to the qualification of the features of the functioning of local communication environments and the formation of hypotheses for the study of these features.

It is concluded that the study of the communication environment in the context of the transformation of the media system involves increasing attention to regional media, which informatively reflect the dynamics of such environments.

Keywords: *media system transformation; regional media; communication environment*

References

1. DESTIN: Zhurnalistyska osvita zadlia demokratsii v Ukraini: rozrobka standartiv, dobrochesnist ta profesionalizm (n. d.). *Destin*. Available at: <https://www.destin-project.info/> (accessed: 30.01.2025).
2. Bradov V. V. (2013). Transformatsiia mediasystemy yak faktor zarodzhennia rynkovykh vidnosyn. *Psykhohlinhivystyka*, 13, pp. 163—177. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2013_13_12 (accessed: 30.01.2025).
3. Burdiak V. (2019). Vplyv rozvytku yevropeiskoi intehratsii na transformatsiiu media Respubliky Bolhariia. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment*, 7, pp. 47—62. doi: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.47-62>.
4. Нрумич М. В. (2000). *Tradytiinyi svitohliad ta etnopsykholohichni konstanty ukrainsiv (Kohnityvna antropolohiia)*. Kyiv: [b. v.].

5. Dzhenzhebir O. M. (2015). *Strukturno-funktsionalna kharakterystyka mediaseredovyscha mist-suputnykiv Kyeva*. Abstract of Ph.D. dissertation. Kyiv.
6. Dovhal S., Buturlina O., & Tukhtarova T. (2020). Filosofski problemy transformatsii mediaprostoru pid vplyvom tsyfrovoykh tekhnolohii. *Hrani*, 23 (1—2), pp. 40—48. doi: <https://doi.org/10.15421/172012>.
7. Kornieiev V. M. Bilan, N. I., & Sashchuk T. I. (2024). Fenomen proiektuvannia komunikatsiinykh seredovysch u metodolohichnii proieksii. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*, 3 (59), pp. 4—13.
8. Kulias I. (n. d.). Pidsumky monitoryngu telemarafonu "Iedyni novyny" y efiru Pershoho kanalu Suspilnoho za lypen — veresen 2024 roku. *Detector media*. Available at: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/232566/2024-09-24-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-y-efiru-pershogo-kanalu-suspilnogo-za-lypen-veresen-2024-roku-persha-chastyna/> (accessed: 30.01.2025).
9. Nahorna Yu. O. (2022). Infoteinment u rehionalnomu novynnomu teledyskursi. *Communications and Communicative Technologies*, 22, pp. 100—106. Available at: <http://dx.doi.org/10.15421/292211> (accessed: 30.01.2025).
10. Nahorna Yu. O. (2023). Tematychna paradyhma novynnykh proqram rehionalnykh telekanaliv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii*, 4, pp. 31—40. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2023_4_6 (accessed: 30.01.2025).
11. Nahorna Yu. O. (2024). Freiminh u suchasnomu rehionalnomu novynnomu teledyskursi. *Obrii drukarstva*, 1 (15), pp. 202—212.
12. "Opора": naipopuliarnishymy sotsmerezhamy v Ukraini ye telehram, yutub ta feisbuk (n. d.) *DM Media Sapiens*. Available at: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/35557/2024-07-16-opora-naypopulyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feisbuk/> (accessed: 30.01.2025).
13. Profesiinyi standart "Zhurnalyst" vneseno do Natsionalnoho reiestru kvalifikatsii (n. d.) *Suspilne Movlennya*. Available at: <https://corp.suspilne.media/newsdetails/profesiinyi-standart-zhurnalyst-vneseno-do-natsionalnoho-reiestru-kvalifikatsii> (accessed: 30.01.2025).
14. Romakh O. (2020). *Nastilnyi posibnyk z metodolohii doslidzhennia sotsialnykh komunikatsii*. Lviv: PAIS.
15. Susska O. (2017). Suchasni pidkhody do evoliutsii komunikatsiinykh protsesiv v konteksti transformatsii mediasystem. *Evropský politický a právní diskurz*, 4 (2), pp. 195—200. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2017_4_2_32 (accessed: 30.01.2025).
16. Tendentsii rozvytku media v suchasnomu sviti (2023). *Media Systems*. Available at: https://media-systems.ua/news/media_trends_2023 (accessed: 30.01.2025).
17. Troian V. Doslidzhennia: vse menshe ukrainsiv khochut dyvytysia telemarafon "Iedyni novyny" (2024). *Institut masovoyi informaciyi*. Available at: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-vse-menshe-ukrayintsiv-hochut-dyvytysya-telemarafon-yedyni-novyny-i64764t> (accessed: 30.01.2025).
18. Tsymbalenko Ye. (2016). Tendentsii transformatsii u mediakomunikatsiiah: hlobalnist kontentu. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, IV (12 (76)), pp. 68—71.
19. Iak transformuiutsia ukrainski media u vohni viiny. Lektsiia Diany Dutsyk. (2022). *JTA*. Available at: <https://www.jta.com.ua/trends/yak-transformuiutsia-ukrainski-media-u-vohni-viyny-lektsiia-diany-dutsyk/> (accessed: 30.01.2025).

Надійшла до редакції 3 лютого 2025 року

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 02:004.896:004.94](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).38-44

Наталія Гайсинюк,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

учений секретар Вченої ради КНУКіМ,

e-mail: n_gaysunuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7959-9751>

Роботизація бібліотек: новітні розробки та практичні кейси

У статті розглянуто новітні розробки й конкретні практичні кейси, пов'язані з роботизацією бібліотечного простору та обслуговування у XXI ст.

Зазначено, що цифрова еволюція охопила майже всі галузі, зокрема й бібліотечну справу, і це особливо помітно в тенденції активного впровадження штучного інтелекту та робототехніки в бібліотечно-інформаційну діяльність на сучасному етапі.

На прикладі конкретних розробок і кейсів (мобільні роботи Фінч і Ліббі, робочий прототип Book Smile, проєкт "Comprehensive Access to Printed Materials", "робот-бібліотекар UJI" та ін.) доведено, що новітні

робототехнології допомагають бібліотекам поповнювати колекції, поліпшувати взаємодію з користувачами, швидко реагуючи на їхні запити, а також підтримувати цінності інтелектуальної свободи, доступності та різноманітності. Водночас наразі є чимало викликів, зумовлених роботизацією бібліотечної галузі, зокрема йдеться про дотримання конфіденційності та безпеки, управління цифровими колекціями, забезпечення справедливого доступу та збереження культурної спадщини, брак фінансування, втрату робочих місць і недостатній рівень технічних знань та навичок, потрібних для обслуговування чи експлуатації роботів.

Зроблено висновок, що сучасні бібліотеки можуть втратити зв'язок із часом, якщо не використовуватимуть нові технології, зокрема й робототехніку, та вдосконалювати методологію надання інформації й послуг з їх допомогою.

Ключові слова: сучасні бібліотеки; бібліотечне обслуговування; цифрові технології; робототехнології; гуманоїдні роботи; інформаційна грамотність

Постановка проблеми. Упродовж багатьох століть бібліотеки виконують важливу місію джерела знань та інформації, надаючи доступ до книг, журналів, газет й інших матеріалів. Водночас швидкі темпи технологічних змін значно впливають на завдання бібліотек, а новітні технології — на способи їх роботи та методологію надання послуг. Це породжує нові можливості та проблеми, оскільки бібліотеки всіх типів прагнуть адаптуватися до мінливих потреб й очікувань користувачів, зберігаючи при цьому традиційні цінності та місію. У першій третині XXI ст. для багатьох фахівців очевидно, що майбутнє бібліотек тісно пов'язано з цифровими технологіями Індустрії 4.0, як-от штучний інтелект (особливо генеративний його різновид [16]), Інтернет речей, віртуальна та доповнена реальність, блокчейн, хмарні обчислення, робототехніка, публікації з відкритим доступом, мобільні технології тощо. Зазначені інновації змінюють методи керування бібліотечними колекціями, видозмінюють сервіси й взаємодію з користувачами, створюють нові можливості для співпраці, модернізації та накопичення знань. Проте вони породжують чимало викликів, пов'язаних, наприклад, із дотриманням конфіденційності та безпеки, управлінням цифровими колекціями, забезпеченням справедливого доступу та збереженням культурної спадщини. Загалом, перспективний формат бібліотек — захопливий і динамічний простір, що пропонує численні можливості для модернізації, творчості та навчання. Новітні цифрові технології дають бібліотечним установам змогу поповнювати колекції, вдосконалювати взаємодію з користувачами, швидко реагуючи на їхні запити, підтримувати цінності інтелектуальної свободи, доступності та різноманітності.

З-поміж розмаїття технологічного арсеналу увагу теоретиків і практиків бібліотечно-інформаційної галузі привертає робототехніка. Ідея створення машин чи пристроїв, що ефективно виконують людську роботу або замінюють її, доволі давня, але набула популярності та визнання

з розвитком цифрових технологій. Інакше кажучи, новітні технології сприяли зростанню популярності роботів, яких сьогодні використовують у різних галузях [4], і бібліотечна практика не становить винятку. Завдяки штучному інтелекту та машинному навчанню роботи стали більш ефективними та добре оснащеними для виконання різних видів бібліотечної діяльності. Багато бібліотек у всьому світі використовують гуманоїдних роботів для обслуговування різних бібліотечних операцій. Наприклад, Чиказька публічна бібліотека та бібліотека Університету Род-Айленду є прикладами установ, які використовують різні програми, пов'язані з роботами [23]. З розвитком комп'ютерних технологій, зокрема гуманоїдних роботів зі штучним інтелектом, відбулася революція у структурі й динаміці інформації та знань [6]. Потенціал і можливості робототехніки, як прогнозується, лише зростатимуть у результаті конвергенції таких технологій, як великі дані, більша обчислювальна потужність, глибоке навчання тощо [7; 17], що позначиться на концепції бібліотеки та методах обслуговування читачів.

Аналіз досліджень і публікацій. Порівнюючи зарубіжний та український наукові дискурси, можна констатувати, що за кордоном роль робототехніки у функціонуванні бібліотек досліджують активніше, ніж у нашій країні. Власне, це зумовлено не лише прогресивнішим розвитком науки, а й економічним потенціалом провідних країн Заходу та Глобального Півдня, які мають більше можливостей для впровадження робототехніки в бібліотечну діяльність. На розробках і кейсах зосереджують увагу С. Абрахам, Л. К. Нгуен, Б. Кім, Т. Калі, М. Е. Омейза, А. Ланре, Л. Робінсон, Д. Філліпс, А. Фолоруншо та ін. Зокрема, С. Абрахам [1] розглядає технологічні тренди, пов'язані з роботизацією функцій бібліотек; Р. Г. Бомбл Праніт і С. Діпіка [2], У. Діпті, К. Р. Асвані, К. Дж. Арджун, С. Ганеш — роботизовані технології управління бібліотекою; І. Джонс [10] аналізує кейс гуманоїдного робота Пеппера на прикладі округу Роанок (США);

Д. Філліпс і Л. Робінсон [15] описують розробки у сфері робототехніки й штучного інтелекту, а також їх потенційне значення для бібліотечних послуг; Д. Харісанти, Н. Е. В. Анна, Т. Е. Путрі та А. А. Фірдаус [8] вивчають розробку "бібліотечний розумний бот" для підтримки інформаційних послуг в академічній бібліотеці тощо. В. Чінгат і Х. Бабу дослідили роботів із підтримкою штучного інтелекту та способи їх застосування в бібліотеці. Дослідники розглянули особливості й ефективність використання роботів у кількох бібліотеках, зокрема Нью-Йоркській публічній бібліотеці, університетській бібліотеці в Канзас-Сіті, Політехнічній бібліотеці Темасек, бібліотеці Чиказького університету тощо. Автори також висвітлили різноманітні бібліотечні завдання, які можуть виконувати роботи (сортування, пошук, інвентаризація, опрацювання тощо). Крім того, науковці наголосили, що в Індії роботизація бібліотечних практик все ще перебуває на ранніх стадіях розвитку, а також докладно розглянули вплив роботів на бібліотечну діяльність на прикладі низки операцій [3]. І цей перелік можна продовжувати, адже доробок закордонних учених доволі значний за обсягом, тоді як в українському науковому полі бракує ґрунтовних досліджень із порушеної проблематики, що свідчить про актуальність пропонованої статті.

Мета статті — розглянути новітні розробки й конкретні практичні кейси, пов'язані з проблемами роботизації бібліотечного обслуговування у XXI ст.

Методологічну основу статті становлять, по-перше, інформаційний підхід, згідно з яким відбувається реінтерпретація бібліотеки в нових технологічних й інформаційних формах у контексті сучасного цифрового простору; по-друге, принцип технологічного детермінізму, який допомагає виявити ступінь впливу сучасних цифрових технологій (зокрема робототехніки й штучного інтелекту) на бібліотечний простір і сервіс; по-третє, загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення тощо) під час роботи з теоретичним матеріалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення штучного інтелекту й автоматизованої робототехніки є "візитівкою" Четвертої промислової революції, що радикально змінила ландшафт освіти та промисловості у другому десятилітті XXI ст. Гуманоїдних роботів, яких використовують у промисловості у всьому світі, наразі активно впроваджують у бібліотечний сектор. Попри потенційні етичні та правові наслідки (чи можна вважати гуманоїдних роботів юридич-

ними особами, здатними брати на себе юридичні зобов'язання, і як роботи та люди можуть співіснувати в одному середовищі), А. Телла зазначає, що роботи-гуманоїди на базі штучного інтелекту вже давно доступні у бібліотеках як розвинених країн, так і тих, які розвиваються. Роботи виконують такі завдання, як підймання, пошук, транспортування тощо, а також впливають не лише на бібліотеки, а на й ширше інформаційне (і соціальне) середовище, в якому живе людство [23]. До цього потрібно додати, що використання роботів у бібліотеках вивільняє більше часу для працівників, які можуть зосередитися на наданні інших важливих інформаційних послуг для сучасних динамічних потреб.

Серед напрямів застосування роботизованих технологій сучасні дослідники виокремлюють також пошук і розміщення бібліотечних матеріалів на полицях, підтримання безпеки, відповіді на регулярні довідкові та цільові запити, зв'язки з громадськістю, екскурсії бібліотекою, навчання інформаційної грамотності тощо. Крім того, роботи корисні для автоматизованих систем зберігання та пошуку, які допомагають в управлінні бібліотечним простором [5].

Швидкий розвиток комп'ютерних технологій, програмного забезпечення, штучного інтелекту в роботах-гуманоїдах зумовив потребу пропорційного постачання цих технологій для бібліотек, що призвело до зміни когнітивно-інформаційної парадигми. Бібліотеки можуть втратити зв'язок із часом у XXI ст., якщо не почнуть використовувати нові технології та вдосконалювати методологію надання інформації та послуг.

Нещодавно бібліотеки розпочали надавати доступ до роботів та освітніх програм, пов'язаних із робототехнікою, інженерією та математикою (STEM). Наприклад, бібліотека Вестпорту (штат Коннектикут, США) пропонує навчання за допомогою двох програмованих гуманоїдних роботів (NAO), а Чиказька публічна бібліотека надає в оренду маленьких мобільних роботів Finch. Лабораторія штучного інтелекту бібліотеки Університету Род-Айленду щотижня проводить "години роботів", під час яких студенти навчаються керувати та програмувати роботів. Окремі напрями бібліотечної роботи мають значні переваги завдяки роботизації. На думку Б. Кіма, бібліотеки можуть використовувати людиноподібних роботів, щоб вітати відвідувачів і надавати вказівки [11]. Зокрема, робот Ліббі з бібліотеки Університету Преторії в Південній Африці, вже виконує такі завдання.

Е. Мартінес-Мартін, Г. Рекатала та А. П. дель Побіль висвітлюють особливості проєкту "робот-бібліо-

текар UJI", втіленого UJI Robotic Intelligence Lab. Йдеться про створення роботизованого мобільного маніпулятора, спроможного автономно знайти книгу в бібліотеці та дістати її з книжкової полиці з допомогою стереозору "eye-in-hand" та силового зондування. Модулятор складався з роботизованої руки, розміщеної на верхній частині транспортного засобу, і мав лише код книги, карту бібліотеки та знання про її логічну структуру. Система скористалася перевагами просторово-часових обмежень і закономірностей бібліотечного середовища, застосовуючи методи стереобачення, візуального відстеження, ймовірного зіставлення, оптичного розпізнавання символів, оцінювання руху, захоплення на основі мульти-сенсорів, візуального обслуговування та гібридного керування. Результати тестування засвідчили, що цей модуль здатен за відносно короткий час знайти та дістати потрібну книгу без втручання людини [13]. Щодо апаратного забезпечення, то роботизовану платформу спроектовано так: мобільна платформа для автономного пересування бібліотекою, зокрема використано ActivMedia PowerBot, оскільки він може навантажувати до 100 кг, чого достатньо для транспортування руки робота та системи безперебійного живлення (UPS), а систему оснащено сонарними датчиками та бамперами для виявлення перешкод і безпечної навігації; маніпулятор PA-10 і його контролер для вилучення й захоплення книги; камера для визначення місцеперебування книг у бібліотеці; роботизоване захоплення для фіксації потрібної книги (випробувано дві різні системи: паралельне захоплення щелепи та рука). Згодом було розроблено другу версію системи, яка розширила можливості робота завдяки заміні технології захоплення з паралельних щелеп на руку з трьома пальцями, отже, вилучення книги є лише однією з багатьох можливих навичок маніпулювання [13].

Для стеження за розташуванням книжкових полиць у бібліотеці також був розроблений робот, що отримував номер книги як вхідні дані й порівнював його з номером RFID, аби здобути потрібну інформацію. Потім він надсилав сповіщення на полицю, звідки книжка потрапляла до кошика робота. Ці опції спрощують процедуру, заощаджують час, мінімізують фізичну участь персоналу [25].

Колектив науковців і розробників презентував проект "Comprehensive Access to Printed Materials" (CAPM). Річ у тім, що сучасні бібліотеки продовжують купувати багато друкованих матеріалів навіть тоді, коли активно переходять на цифрові ресурси. Як наслідок, багато світових

бібліотек, особливо академічних, стикнулися з проблемами просторового розміщення. Чимало бібліотечних закладів для зберігання друкованих книг побудували чи мають намір побудувати зовнішні стелажи. Мобільна роботизована бібліотечна система, здатна дістати книги з полиць й транспортувати до сканувальних станцій, щоб у режимі реального часу переглядати матеріали, активуватиметься віддалено користувачами через вебінтерфейс [19].

Працюючи над створенням роботизованих помічників, китайські вчені дослідили методики пошуку книг у бібліотеці. У результатах було згруповано повторювані процеси та методи, необхідні для розроблення робота, спроможного допомогти користувачам знайти потрібні ресурси. Працівників та відвідувачів бібліотеки опитали щодо їхніх вимог і потреб, і ці результати також додали до системи робота. Висновки дослідження свідчать, що бібліотечний робот був ефективним мобільним гуманоїдним сервісним агентом для навігації відвідувачів й допомоги їм у пошуках потрібної літератури [12]. Роботи також можуть допомогти знайти книги, які розміщені не на своїх місцях чи мають незадовільний фізичний стан. Роботи можуть сканувати й ідентифікувати книги, виявляючи RFID-мітку після закриття бібліотеки.

Узагальнивши провідний досвід адаптації робототехнологій у бібліотечному просторі, данські дослідники Є. Влахос, А. Фабер та Я. П. Голк, виокремлюють такі групи машин: роботи для навігації, пошуку та розміщення книг; роботи, що виконують функцію інформаційного столу; роботи в освіті [26]. Аспект автоматизації відіграє вагомий роль: якщо бібліотечний персонал може уникнути виснажливих і трудомістких завдань, як от виявлення переміщень книг, повернення видань на полиці, допомога читачам у пошуку потрібної літератури, тоді вони можуть витратити час на виконання складніших завдань. Це оптимальний варіант для малих бібліотек чи бібліотек із дефіцитом персоналу та з акцентом на регулярних завданнях у великих обсягах. Залучення роботів як постачальників інформації підтверджує поняття високої ефективності в напруженому середовищі, що доповнюється наявністю робототехніки. Це можна описати термінами на кшталт "інтерактивне керівництво" [22] чи "робот, що використовує програмне забезпечення на основі інтелектуального агента" [9]. Науковці наголошують, що роботи — це футуристичний досвід і, залежно від типу та функцій, вони залучатимуть відвідувачів у привітний, розумний і творчий спосіб, врахо-

вуючи цінності бібліотеки. У межах цього спектра завдань робототехнології використовують для віддаленої навігації та віртуальних зустрічей, як помічники для пошуку, визначення місцеперебування та сповіщення користувача про те, де він може забрати потрібну книгу.

Щодо освітнього аспекту, то в багатьох бібліотеках наразі є творчі, міждисциплінарні, неформальні майстерні, лабораторії штучного інтелекту та роботи чи навіть комп'ютерні лабораторії на колесах для активнішого зближення робототехніки й користувачів. Наявність у бібліотеці лабораторії штучного інтелекту чи роботизованої лабораторії має численні переваги [14; 18]: надає студентам різного рівня можливість вивчати робототехніку за допомогою навчальних посібників і семінарів; студенти, які навчаються за різними напрямками, можуть проводити спільний мозковий штурм; бібліотекарі також мають вигоду, оскільки штучний інтелект може зробити бібліотечні колекції FAIR (findable, accessible, interoperable and reusable, тобто знайденими, доступними, сумісними й такими, що можуть бути додатково використаними) у новий спосіб; ознайомити студентів та усіх охочих з логікою програмування й кодування. Інтелектуальні персоналізовані курси [21], за сприяння інтелектуальних агентів, допоможуть студентам вдосконалити навички інформаційної грамотності, перетворивши їх на активних учасників навчального процесу.

Ще одним практичним кейсом, який варто виокремити, є робочий прототип Book Smile з функціональним виглядом для надання послуг із пошуку ресурсів, для чого його оснащено лазерними датчиками й датчиками зображення, а також системою локалізації, розробленою дослідниками [24]. За технічними характеристиками Book Smile здатний сприймати людину та має контекстно орієнтовану навігацію. Він може транслювати карту бібліотеки та книжкових полиць, щоб відвідувачі могли орієнтуватися; говорити людським голосом і сканувати штрих-коди для видачі книг. Використовуючи власну систему локалізації, робот міг розпізнати своє місцеперебування в режимі реального часу та знав, яким курсом має рухатися після отримання запиту від користувача. Лазерні сенсори з чутливими до людини функціями надавали Book Smile можливість розпізнавати відвідувача й уникати перешкод на шляху, щоб запобігти зіткненню з книжковими полицями та читачами. Карта бібліотеки, яку робот вивчав у режимі реального часу, синхронно інтерпретована та трансформована в мовні й

візуальні вказівки, які відображалися на верхньому дисплеї. Відвідувачі могли активувати систему наведення, торкнувшись панелі у верхній частині робота [12].

Використання робототехніки має багато переваг і, безумовно, підвищить потенціал бібліотеки з надання унікальних послуг, виконання численних операцій і залучення відвідувачів. Незважаючи на очевидні переваги, залишаються кілька основних викликів, з якими стикається чимало бібліотек у світі, що стоять на заваді впровадженню робототехніки: по-перше, брак фінансування, по-друге, занепокоєння, пов'язані з втратою робочих місць, по-третє, недостатній рівень технічних знань, компетенцій і навичок, необхідних для обслуговування чи експлуатації роботів, а також потреба підвищення технологічної грамотності серед користувачів [19].

Висновки. Пропоноване дослідження не є вичерпним аналізом проблеми, а радше покликане заохотити якнайбільше науковців до її подальшого вивчення, оскільки в українському академічному дискурсі, як зазначалося, ця тематика здебільшого схожа на *tabula rasa*.

Цифрова еволюція у першій третині ХХ ст. охопила майже всі галузі, зокрема й бібліотечну справу, що особливо виразно в тенденції активного впровадження штучного інтелекту та робототехніки в бібліотечно-інформаційній царині. Зазначені технології змінюють методи керування бібліотечними колекціями, модернізують сервіси й взаємодію з користувачами, створюють нові можливості для співпраці, інновацій і накопичення знань. Водночас новітні технології породжують чимало викликів, пов'язаних, наприклад, із дотриманням конфіденційності та безпеки, управлінням цифровими колекціями, забезпеченням справедливого доступу та збереженням культурної спадщини. До них також слід додати брак фінансування, занепокоєння, пов'язані з втратою робочих місць й недостатній рівень технічних знань, компетенцій і навичок, необхідних для обслуговування або експлуатації роботів, потреба підвищення технологічної грамотності серед користувачів. Утім, розглянуті новітні розробки та практичні кейси дають підстави говорити про майбутній формат бібліотек саме як про динамічний простір, що пропонує широкі можливості для інновацій, творчості та навчання. Бібліотеки можуть втратити зв'язок із часом, якщо не почнуть використовувати новітні технології, зокрема й робототехніку, та вдосконалювати методологію надання інформації та послуг з їх допомогою.

Список бібліографічних посилань

1. Abraham S. Robot in libraries: technological trends that aren't that out there anymore. 2019. URL: <https://lucidea.com/blog/robots-in-libraries/>.
2. Bomble Pranit R. G., Dipika S. Library management robot. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2015. № 1 (3). P. 21—30.
3. Chingath V., Babu R. Application of artificially intelligent robot in libraries. *Reshaping of Librarianship, Innovations and Transformation*. 2019. № 1. P. 59—63.
4. Dilip Yadav S., Bundele C. Importance of robotic technology in different fields. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*. 2021. № 6. P. 986—992.
5. Echedom A. U., Okuonghae, O. Transforming academic library operations in Africa with artificial intelligence: opportunities and challenges: a review paper. *New Review of Academic Librarianship*. 2021. Vol. 27 (2). P. 243—255.
6. El Kadiri S., Grabot B., Thoben K. D., Hribernik K., Emmanouilidis C., Von Cieminski G., Kiritsis D. Current trends on ICT technologies for enterprise information systems. *Computers in Industry*. 2016. Vol. 79. P. 14—33.
7. Inamdar S. A. The Future of Libraries: Exploring Emerging Technologies and their Implications for Library Services and Operations. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*. 2022. № 9 (5). P. 446—449.
8. Harisanty D., Anna N. E. V., Putri T. E., Firdaus A. A. Designing "library smartbot" to support information services in an academic library. *Journal of Southwest Jiaotong University*. 2020. Vol. 55 (6). URL: https://www.academia.edu/92130920/Designing_Library_Smartbot_to_Support_Information_Services_in_Academic_Library.
9. Herron J. Intelligent agents for the library. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries*. 2017. Vol. 14 (3—4). P. 139—144.
10. Jones I. Pepper the Humanoid Robot comes to Roanoke County Public Library. 2018. URL: <https://www.wsls.com/news/Virginia/roanoke/pepper-the-humanoid-robotcomes-to-roanoke-county-public-library>.
11. Kim B. AI-powered robots for libraries: exploratory questions: information technology satellite meeting. Technical University of Applied Sciences, Wildau, 2017. URL: <http://library.ifla.org/id/eprint/2700/1/s08-2019-kim-en.pdf>.
12. Lin W., Yueh H. P., Wu H. Y., Fu L. C. Developing a service robot for a children's library: A design-based research approach. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2014. Vol. 65 (2). P. 290—301.
13. Martinez-Martin E., Recatala G., Pobil A. P. del. Transforming library operation with robotics. : IFLA WLIC 2019 — Athens, Greece — Libraries: dialogue for change in Session S08 — Information Technology. In: Robots in libraries: challenge or opportunity?, 21—22 August 2019, Wildau, Germany. URL: <https://library.ifla.org/id/eprint/2696/1/s08-2019-martinez-martin-en.pdf>.
14. Massis B. Artificial intelligence arrives in the library. *Information and Learning Science*. 2018. Vol. 119 (7/8). P. 456—459.
15. Phillips D., Robinson L. Robots in the Library: gauging attitudes towards developments in robotics and AI, and the potential implications for library services. London, UK : City University London. 2017. URL: <https://works.hcommons.org/records/18cgv-kby43>.
16. Pecheranskyi I., Oliinyk O., Medvedieva A., Danyliuk V., Hubernator O. Perspectives of Generative AI in the Context of Digital Transformation of Society, Audio-Visual Media and Mass Communication: Instrumentalism, Ethics and Freedom. *Indian Journal of Information Sources and Services*. 2024. № 4 (14). P. 48—53.
17. Pratt G. A. Is a Cambrian Explosion coming for robotics? *Journal of Economic Perspectives*. 2015. Vol. 29 (3). P. 51—60.
18. Prato S. C. Beyond the computer age: a best practices intro for implementing library coding programs. *Children and Libraries*. 2017. Vol. 15 (1). P. 19—21.
19. Shubha T. A. Future Prospects of Robotics and AI in Libraries. In *Digital Transformation in Libraries and Information Centres. Today & Tomorrow's Printers and Publishers*, 2023. P. 287—294.
20. Suthakorn J., Lee S., Zhou Y., Choudhury S., Chirikjian G. S. An enhanced robotic library system for an off-site shelving facility. *Springer Tracts in Advanced Robotics*. 2006. Vol. 24. P. 437—446.
21. Talley N. B. Imagining the use of intelligent agents and artificial intelligence in academic law libraries. *Law Library Journal*. 2016. Vol. 108. P. 383—401.
22. Tanaka M., Okada K., Wada M. Guiding robot at entrance hall of university library. In: 2017 IEEE International Conference on Consumer Electronics-Taiwan (ICCE-TW). IEEE, 2017. P. 269—270.
23. Tella A. Robots are coming to the libraries: are librarians ready to accommodate them? *Library Hi Tech News*. 2020. Vol. 37 (8). P. 13—17.
24. Tseng S.-H., Cheng S.-H., Li J.-Y., Lin W., Yueh H.-P., Fu L.-C. Intelligent interactive robot in an office environment. In *Proceedings of 2011 International Conference on Service and Interactive Robots Taichung, Taiwan*. Robotic Society of Taiwan, 2011. P. 1067—1074.
25. Unnikrishnan D., Aswani C., Jayaprakash A. K., Ganesh S. Library assistant robot: robots in library management system. *International Journal of Research in Engineering and Technology*. 2017. Vol. 6 (1). P. 139—142.
26. Vlachos E., Faber A., Holck J. P. A Robot in the Library. In M. Rauterberg (Ed.), *Culture and Computing: Proceedings of the 8th International Conference, C&C 2020, Held as Part of the 22nd HCI International Conference, HCII 2020*. Copenhagen, Denmark, July 19—24. Springer. 2020. P. 312—322.

Nataliya Gaisyniuk,

PhD in Education, Associate Professor,

Scientific Secretary of the Academic Council of KNUCA

Robotization of libraries: the latest developments and practical cases

In the article is considered the new developments and definite practical cases connecting with the robotization of the library space and maintenance in the 21st century.

It is noted that digital evolution has covered almost all spheres, including librarianship, and this is especially evident in the example of artificial intelligence and robotics, which are actively implemented in the library and information field at the modern stage.

It is proved on the example of specific developments and cases (mobile robots Finch and Libby, Book Smile working prototype, Comprehensive Access to Printed Materials project, UJI robot librarian, etc.) that the latest robot technologies help libraries to replenish their collections, improve interaction with users by responding quickly to their requests, and support the values of intellectual freedom, accessibility, and diversity. At the same time, there are currently many challenges posed by the robotization of the library sphere, including privacy and security, digital collection management, equitable access, and preservation of cultural heritage, lack of funding, job losses, and insufficient technical knowledge and skills required to maintain or operate robots.

The conclusion has been made that modern libraries may lose touch with the times if they do not use new technologies, including robotics, and actively improve the methodology of providing information and services with their help.

Keywords: modern libraries; library services, digital technologies, robotics, humanoid robots, information literacy

Надійшла до редакції 14 лютого 2025 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 015:061.1]:002.1-028.25"1917/1921"](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).44-48

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка Державного архіву друку

Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

<https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Друковані видання з фондів Книжкової палати України як джерело маловідомих фактів з історії Злуки УНР і ЗУНР

У статті розглянуто друковані видання України часів революцій і боротьби за збереження української державності 1917—1921 рр. із фондів Державного архіву друку Книжкової палати України. Проведене дослідження відповідає темі науково-дослідної роботи, запланованої у Книжковій палаті України на 2025 р. Мета статті полягає в актуалізації розвідницького дискурсу щодо вивчення різновидових вітчизняних друків, а головне завдання — в опрацюванні друкованих видань Української Народної Республіки (УНР) і Західно-української Народної Республіки (ЗУНР) у рік їх Злуки (1919). Серед досліджених авторкою примірників є чимало раритетних видань, які містять маловідомі факти з історії зазначеної події, зокрема: пропагандистська листівка-гасло про взяття Києва збройними силами УНР—ЗУНР 30 серпня 1919 р.; листівка з оголошенням щодо проведення Державної наради представників УНР і ЗУНР 28 жовтня 1919 р.; поодинокий номер журналу "Прапор України", виданий державним апаратом С. Петлюри 10 листопада 1919 р. тощо. Стаття відповідає вимогам наукової методології, спирається на принципи історизму, всебічності, повноти та об'єктивності; авторка використала загальні (опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та спеціальні (періодизації, історико-порівняльний, контент-аналіз) методи наукового дослідження. Наукова новизна пропонованого дослідження полягає в систематизації й узагальненні відомостей щодо книжкових, періодичних та аркушевих видань, що виходили в Україні за доби Злуки УНР і ЗУНР. Серед них — офіційні видання тогочасних органів влади, наукові, науково-популярні, публіцистичні праці, агітаційно-пропагандистські брошури, навчальна та художня література тощо. Результатом проведеного дослідження став підсвий аналіз динаміки процесу утворення Великої Соборної України від проголошення до скасування Злуки УНР і ЗУНР та акцентований наголос на особливій ролі С. Петлюри у спробі збереження єдиної Української

держави. Як наслідок, у науковий обіг введено маловживані натепер видання, бібліографічний опис яких склали фахівці Книжкової палати України. Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості їх застосування в майбутніх дослідженнях.

Ключові слова: Злука УНР і ЗУНР у книгах, періодиці та аркушевих виданнях; орган друку УГА "Стрілець"; видання Міністерства преси й інформації УНР; видавничий відділ Подільської губерніяльної народної управи; видання Культурно-освітньої управи Головного управління Генерального штабу УНР

Постановка проблеми. Серед визначальних подій в історії України однією з найбільш значущих є Злука УНР і ЗУНР 1919 р., адже хронологічно це була перша спроба об'єднання етнічних теренів українського народу за часів новітньої (XX ст.) доби, яка до того ж була ініційована й проведена українцями, а не сусідніми метрополіями.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема утворення Соборної України, з огляду на її академічний зміст, фігурує у значній кількості загальних (енциклопедії, довідники, словники тощо) і спеціальних (монографії, наукові статті, меморати, збірники документів тощо) досліджень, що вийшли за роки незалежності. Фундаментальні праці з порушеної теми належать І. Гошуляку [1], П. Гай-Нижнику [2]. Окремі аспекти проблеми дослідили Р. Тимченко [3], М. Луцький [4], В. Верстюк [5] та ін. Вагомим внеском у розкриття теми став фотозбірник, який підготували фахівці Українського інституту національної пам'яті [6]. Видання містить світлини, карти й документи, присвячені цій події.

Спираючись на праці попередників, авторка поставила за мету дослідити вітчизняні друковані видання доби Злуки УНР і ЗУНР, що зберігаються у фондах Державного архіву друку Книжкової палати України.

Першоджерельну базу розвідки становлять книги, періодичні та аркушеві видання 1919 р., серед яких чимало маловідомих і невживаних у науковому обігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія знає чимало націй, які, внаслідок різних причин та обставин, були розділеними й прагнули об'єднатися в єдиній державі. Лише в XIX ст., після кількох століть виснажливої роздробленості, виникли об'єднані Італія (1861) та Німеччина (1871). Сумна доля спіткала й український народ, який тривалий час (впродовж XIII—XX ст.) перебував у складі різних, нерідко ворожих одна до одної, держав. Справжньою трагедією для українців стала Перша світова війна (1914—1918), коли представникам одного народу довелося воювати по різні боки фронту: західнякам — у складі австро-угорської армії, а східнякам — російської. За інтереси Троїстого (згодом Четвертого) союзу воювало 300 тис. галичан, а інтереси Антанти відстоювали 3 млн мобілізованих російським царем наддніпрянців.

Прагнення до об'єднання всіх українців у межах етнічного розселення стало метою першої української політичної партії — Русько-української радикальної партії (РУРП), заснованої І. Франком і М. Павликом у Львові 1890 р. Відтоді визвольний рух нашого народу був просякнутий ідеєю соборності українських земель.

Передумовою для реалізації віковичної мрії стало завершення світової війни, що супроводжувалося ліквідацією чотирьох імперій: Німецької, Австро-Угорської, Османської та Російської. Окрім того, війна спровокувала низку революцій в європейських країнах, а в царській Росії спочатку призвела до повалення монархічної влади й проголошення демократичної республіки, а згодом — до встановлення більшовицької диктатури. За таких обставин на українських теренах відбулися власні революційні події, внаслідок яких були проголошені Українська Народна Республіка (УНР) (1917) та Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) (1918).

Виплекана кількома поколіннями ідея Соборної України в умовах ворожого оточення, коли галицькій державності протистояли пілсудчики, а наддніпрянській — білогвардійці та більшовики, знайшла втілення в Акті Злуки УНР і ЗУНР, проголошеному 22 січня 1919 р. у Києві. Уповноваженими від УНР на цьому святі були члени Директорії В. Винниченко (1880—1951) і Ф. Швець (1882—1940), від ЗУНР — представники Української національної ради та Державного секретаріату Л. Бачинський (1872—1930) і Л. Цегельський (1875—1950). Останній виголосив Заяву Президії Української національної ради та Державного секретаріату ЗУНР про бажання Західноукраїнської Народної Республіки об'єднатися з Українською Народною Республікою в єдиній Українській Соборній державі. У відповідь з урочистою промовою спочатку виступив В. Винниченко, а згодом Ф. Швець, який зачитав текст "Універсалу Соборності". Окрасою свята став військовий парад галицького легіону Українських січових стрільців (УСС), яким командував майбутній засновник Організації українських націоналістів (ОУН) Є. Коновалець (1891—1938). Диригентом хору, що виконав "Молитву за Україну" (слова О. Кониського, музика М. Лисенка) (пісня "Молитва" є духовним гімном сучасної України),

був знаний український композитор, працівник Міністерства освіти УНР К. Стеценко (1882—1922). На честь видатної події відбувся урочистий молебень київського православного духовництва. Наступного дня Акт Злуки УНР і ЗУНР привітали делегати Трудового конгресу УНР.

Гучна й, безумовно, епохальна подія, на жаль, не мала практичного втілення. Вже за два тижні (5 лютого 1919 р.) після урочистостей на Софійській площі в Київ увійшли більшовики, які утримували місто до 30 серпня. Надалі у столиці було встановлено денікінський режим, а 16 грудня, перемигши білогвардійців, у Київ знову повернулися більшовики. В умовах жорстокої громадянської війни 1919 р. Директорія УНР втратила не лише столицю, а й значні території, тож розбудовувати Соборну Державу була не в змозі. Не менш складною була ситуація і в ЗУНР, де Українська галицька армія (УГА) на нетривалий період (червень 1919 р.) зуміла посунути поляків під час Чортківської офензиви, але вже наступного місяця втратила свої землі, форсувала прикордонну річку Збруч і переправилася на територію Наддніпрянської України. За таких обставин територіальна чинність Злуки виявилася недовгою.

Українська негативну роль у розвалі Злуки відіграли політичні розбіжності між лідерами УНР і ЗУНР. За висловом Ф. Турченка, західняки були готові йти на союз із білогвардійцями, аби перемогти більшовиків, а східняки допускали ситуативний союз із більшовиками, аби перемогти білогвардійців [7, с. 113—114]. У листопаді 1918 р. Директорія отримала фінансову допомогу від більшовиків, щоб повалити орієнтований на білогвардійську Росію Гетьманат П. Скоропадського. Натомість УГА, у буквальному сенсі, здала білогвардійцям Київ (подія 30 серпня 1919 р. дістала академічну назву "Київська катастрофа"), а згодом (6 листопада 1919 р.) підписала з ними Зятківський договір та увійшла до складу Денікінської армії, що С. Петлюра розцінив як підступну зраду Акту Злуки. Зі свого боку, Варшавський договір лідера Директорії УНР із польським диктатором Ю. Пілсудським про передавання західноукраїнських земель Польщі (підписаний 21 квітня 1920 р.), який готувався сепаратно, в обхід політиків ЗУНР, був також потрактований ними як зрада ідеї Соборної України.

Отже, протилежне розуміння "головного зла", різновекторний пошук союзників, поразки на фронті, втрата територій і можливостей керувати життям у республіці завели справу розбудови єдиної держави у глухий кут. Офіційним роз-

ривом угоди між УНР і ЗУНР стала заява екзильного уряду ЗУНР від 20 грудня 1919 р. про одностороннє скасування Акту Злуки.

Видатна подія в історії українського народу тривала впродовж усього 1919 р. (22.01—20.12.), а отже залишила по собі значний обсяг друкованих видань. У Державному архіві друку Книжкової палати України зберігаються офіційні документи (закони, накази, розпорядження, центральні урядові та місцеві звернення до громадськості тощо), просякнуті ідеєю єдності українського народу наукові, науково-популярні й публіцистичні праці, навчальна література для вищої, середньої та початкової школи, прозові та віршовані художні твори, пропагандистські листівки та заохочувальні гасла, випущені у світ у рік розбудови Великої Об'єднаної України.

Варто зазначити, що видання доби Злуки УНР і ЗУНР можна поділити не лише за видами друкованої продукції (книжкові, періодичні, аркушеві тощо), а й за цільовим (суспільно-політичні, наукові, виробничі, літературно-художні тощо) та читачьким (доросле населення, жіноцтво, селянство, діти та підлітки, працівники окремих галузей, військовики та ін.) призначенням.

Найбільшу добірку становлять книжкові видання. Поміж них передусім виокремимо серію кишенькових видань суспільно-політичного характеру, що впродовж 1919 р. виходили у видавництві органу друку Української галицької армії "Стрілець", що працювало в Кам'янці. У порічковому фонді 1919 р. зберігається п'ять примірників зазначеної серії:

1) "Україна в міжнародній політиці" [8], що містить передрук статті з газети "Український Голос", яка вийшла в канадському місті Вінніпег 20 серпня 1919 р., та резолюції Міжнародної соціалістичної конференції у швейцарському місті Люцерні щодо України. У цих документах містився рішучий протест проти об'єднання Галичини з Польщею, Бессарабією з Румунією, а також заклики до визнання незалежності УНР. Канадські українці називали західноукраїнські землі "найбільшою латкою на державних стінах Польщі" [8, с. 4]. Ціна книги за невказаного накладу становила 7 грн;

2) "Життєписи українських вождів. Галицька Армія" [9]. У книзі наведено біографії "Диктатора Західної України Євгена Петрушевича" [9, с. 4—8], генералів УГА М. Омеляновича-Павленка [9, с. 9—12] і В. Курмановича [9, с. 13—20], генерал-поручика УГА О. Грекова [9, с. 21—24], генерал-четарів УГА М. Тарнавського [9, с. 25—30] та Г. Ціріца [9, с. 31—34]. Окрім того, у виданні вміщено некролог із приводу трагічної загибелі

полковника УСС Д. Вітовського (1884—1919) [9, с. 35—39], який втратив життя внаслідок авіатрощі, повертаючись з Паризької мирної конференції. На відміну від сучасних наративів щодо нерозслідуваних обставин загибелі видатного політика й військового ЗУНР, у книзі було однозначно наголошено, що літак був "пострілений польською граничною сторожею" [9, с. 39]. Ціна книги становила 20 грн, наклад не зазначено;

3) "Українська мемуаристика, її сучасний стан і значіння" [10]. Автор книги І. Кривецький гостро ставить питання про низький рівень знань рідної історії та закликає учасників історичних подій складати записки, спомини, автобіографії, видавати суспільно значущий епістолярій тощо [10, с. 7]. І. Кривецький у захваті зауважував: "...на наших очах, на руїнах Росії й Австро-Угорщини постає Українська держава... Часи такі, певна річ, у високій мірі цікавитимуть колись дітей, внуків і правнуків наших" [10, с. 17]. Ціна книги — 8 грн, наприкінці тексту наведено перелік наукових, публіцистичних праць, іншомовних перекладів і "переробок" автора;

4) "Львів в українських руках 1—21.XI.1918" [11]. Автор, сотник УСС Д. Кренжаловський, не тільки поденно, а й погодинно у форматі особистого щоденника описав події, пов'язані з виникненням ЗУНР. Усусівець, зокрема, зазначав: "...від сучасної хвилі залежить їх (західноукраїнська. — Л. Д.) доля і доля 45-мільйонного українського народу, котрий стогне в тяжкій ярмі ляхського і російського панування. Бо тут, на Заході, мозок і серце України..." [11, с. 5]. Книга коштувала 20 грн, мала посторінкові посилання, а також, що особливо цінно, перелік видань, які на той час вийшли у бібліотечці "Стрільця";

5) "На Волині. Перші хвилі Української державності" [12]. Автор, доктор Л. Мишуга, розповідає про культурну роботу галицьких українців серед населення Волині, зокрема про матеріальні пожертви галичан на розвиток волинських шкіл. Книга коштувала 20 грн і містила значно більший, ніж попередній, перелік видань бібліотечки "Стрільця", завдяки чому працівники Книжкової палати України й зацікавлені науковці-друкованці можуть відстежити лакуни, наявні у фондах Державного архіву друку.

Змістовно дотичною до зазначених кишенькових видань є книга "Історія повстання листопаду—грудня 1918 року" [13], що побачила світ у друкарні Києво-Печерської лаври. У виданні розміщено маловідомі подробиці з останніх днів Гетьманату Скоропадського, зокрема про те, як Павло Петрович дорікав союзникам, що вони не тільки

не захищають його від Директорії, а й ведуть з нею перемовини [13, с. 78]. Цікавим є епізод щодо звернення секретаря французького консульства до армії Директорії УНР з проханням не брати Київ штурмом, не наражати мирне населення на небезпеку, на що штаб Петлюри давав згоду лише за умови повної капітуляції та видачі гетьмана і його радників [13, с. 80].

Тематичною знахідкою є велика за обсягом монографія Л. Байкова "Підготовка народу та війська до захисту Батьківщини" [14]. Праця написана за редакцією та з передмовою С. Петлюри [14, с. 5—14] й актуалізує одне з ключових питань розбудови Соборної України — організації захисту від зовнішніх ворогів та створення власної армії.

У 1919 р. вийшов маловідомий друк університетської лекції "Україно-руське козацтво перед судом історії" [15], що її виголосив у Катеринославі 19 вересня 1918 р. видатний український історик, дослідник козацтва Д. Яворницький (1855—1940). У контексті тематики Злуки УНР і ЗУНР та утворення Соборної Української держави надзвичайно гучно звучить теза про терени запорозького (низового) козацтва, які ширилися на ростовську та таганрозьку округи [15, с. 4]. Науковець також розвінчує негативні інтерпретації польських і російських істориків в оцінюванні історичної ролі козацтва.

Важливі міркування щодо змісту й перспектив Злуки УНР і ЗУНР містяться у праці В. Пачовського "Галичина і Наддніпрянська Україна" [16], виданій в одній зі столиць Директорії — місті Кам'янці-Подільському. Автор наголошує, що територіальний поділ українських земель є нещастям народу, а їх об'єднання створює умови для "будови незалежної України, держави трудового народу" [16, с. 22]. В. Пачовський закликає українців не допустити чергового поділу України, адже "пропаде незалежна Українська держава і все добро України піде в чужі кишені... А як поляки і москалі розділять між себе Україну, то вони заведуть на Україні такий лад, якого не було й за царської Росії" [16, с. 23].

Суттєвою проблемою у становленні Соборної України стало питання єдиного україномовного правопису. Тогочасна література репрезентує чимало варіантів написання одних і тих самих слів. Наприклад, столицю УНР 1919 р. видавці позначали і як Камінець, і як Кам'янець на Поділля, і як Кам'янець-Подільський. Впадає в очі політично некоректне написання "на Україні", вживання великої кількості росіянізмів на кшталт "доклад", "правительство", "получати". Окрім того, друковані видання рясніють численними помил-

ками як-от "распорядження", "дисципліна", "багацтва", "вістник" тощо. Для узгодження правописів Галичини та Наддніпрянщини Міністерство народної освіти УНР 17 січня 1919 р. затвердило "Головніші правила українського правопису для шкільного вжитку на всій Україні" [17]. Документ підписав тогочасний міністр народної освіти УНР, професор І. Огієнко (1882—1972).

Удосконалення правопису української мови очікували різноманітні україноцентричні друки з історії, літератури, етнографії, народознавства, математичних і природознавчих наук, педагогіки, музики й інших галузей, про що свідчать численні видання 1919 р. Останні у великій кількості репрезентують імена тогочасних вітчизняних науковців (Д. Яворницький, П. Тутковський, П. Житецький, М. Сумцов, С. Єфремов, М. Возняк, П. Клепатський, Г. Коваленко, С. Сірополко, В. Різниченко та ін.), діячів літератури та мистецтва (А. Кашенко, Олена Пчілка, В. Верховинець, С. Дрімцов та ін.).

Новонароджена Соборна Україна потребувала орфографічних і тлумачних словників, термінологічних довідників, на що активно реагували автори-укладачі й видавці. Завдяки створенню Книжкової палати, яка лише на дві доби молодша за Акт Злуки УНР і ЗУНР (засно вана 24 січня 1919 р., згідно із законом, підписаним В. Винниченком), того самого року зародилася й українська бібліографія, про що свідчить праця першого директора установи Ю. Іванова-Меженка (1892—1969) [18].

Значущими друкованими виданнями з досліджуваної теми є періодичні часописи, зокрема "Прапор України", що вийшов друком у Кам'янці-Подільському 10 листопада 1919 р. [19]. Журнал виданий у чорно-білих кольорах, на газетному папері, з цупкою обкладинкою сірого кольору. Наклад не зазначено, водночас є адреса редакції (Кам'янець на Поділля, проспект Тараса Шевченка, Духовна Семінарія, середній будинок, 2 поверх). Диференційованими були ціна журналу (50 грн для всіх охочих, 20 грн для козаків на вимогу командирів частин) і вартість публікації оголошень (60 грн за рядок, якщо оголошення розміщували попереду тексту статті, 40 грн за рядок, якщо позаду). На титульному аркуші уміщено портрет С. Петлюри в рамці з військових атрибутів, зображення тризубу та печатки "Козак з мушкетом", а також малюнок, що містив синьо-жовтий прапор із тризубом, прапорonoся й козака поряд із гарматою; на горизонті малюнку височіють Лаврська дзвіниця та пам'ятник Володимиру Великому. На зворотному боці обкладинки наведено інформацію про те, що журнал є виданням Культурно-освітньої управи, надрукований у Художній друкарні І. М. Гутмана м. Кам'янця на Поділля; у центрі аркуша нанесено велике зображення козацької печатки, подарованої реєстровцям 1576 р. польським королем Стефаном Баторієм, а також багат шарове обрамлення з козацьких корогів.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 7 січня 2025 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 024.8(4-15)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.2(343).48-52

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу ЗМІ
Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця
відділу моніторингу ЗМІ
Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

*Крадіжки книг із бібліотек Західної Європи**

Цілком очевидна доцільність запровадження та ведення централізованого обліку викрадених документів і пам'яток на міжнародному рівні. Така база даних може бути створена спільними зусиллями міжнародної архівної спільноти під егідою профільної світової організації. База даних має

охоплювати не лише країни ЄС, а й усі європейські архіви з огляду на те, що основним джерелом надходжень раритетів є східноєвропейські архіви, а ринком збуту — західні аукціони.

Логічним є створення загальноєвропейського реєстру викрадених документів і пам'яток у

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2025. № 1. С. 45—50.

межах Європейського відділення Міжнародної поліцейської асоціації (МРА). До БД слід вносити всі об'єкти, зареєстровані в різних країнах як викрадені та описані на різних рівнях: груповому, подокументному або поодиночному — на основі Міжнародного стандарту архівного описування документів ISAD (G). Доступ до БД має бути адміністрованим, обмеженим лише, наприклад, для представників правоохоронних органів, групи експертів, керівництва національних архівів та архівних служб.

Доцільно паралельно запровадити іншу базу даних із відкритим доступом ззовні, що має акумулювати документи сумнівного походження, виявлені на аукціонах світу. До цієї БД також слід вносити відомості про віднайдені та повернуті документи / справи, завдяки чому кожен архів може шукати й упізнавати власні цінності. Вважаємо, що такий проєкт здатний забезпечити вихід на якісно новий рівень міжнародної координації у протидії крадіжкам і пошуку зниклих документів. Вважаємо доцільним створення таких баз даних у всіх регіональних відділеннях МРА [4, с. 12].

До перспективних заходів додамо маркування унікальних та особливо цінних документів спеціальними штампелями, голограмами, електронними чипами та інші технологічні новачки. Єдина проблема, якій людство, очевидно, ніколи остаточно не дасть ради, — чинник внутрішнього злодія, або професійної зради.

Для запобігання псуванню та викраденню видань оригінали книжкових пам'яток слід видавати користувачам лише у спеціальних невеликих читальних залах, обладнаних камерами відеоспостереження, й під контролем співробітників. У відділах рідкісних книг необхідно встановити охоронну сигналізацію для протидії несанкціонованому проникненню у приміщення, перевіряти наявність видань у цих фондах частіше, ніж в інших структурних підрозділах бібліотек. Чіткий облік документів є запорукою правильного формування, збереження й використання фондів рідкісних і цінних видань.

Бібліотечні книги потрібно позначати тегами, і якщо їх не дезактивовано, то лунатиме сигнал тривоги. У деяких бібліотеках, що мають у фондах цінні або рідкісні видання, читачам забороняють брати в читальну зону пальто чи сумки, за винятком кількох предметів у прозорому пакеті. Камери спостереження не часто використовують у бібліотеках із міркувань конфіденційності.

Бібліотеки Західної Європи активно працюють над тим, щоб запобігати крадіжкам і зменшувати їх ризики. З цією метою використовують сучасні технології: RFID-мітки, системи відеоспостереження, охоронні брами та суворий контроль доступу до архівів, що дає змогу посилити захист колекцій. Водночас і користувачі бібліотек також можуть допомогти у боротьбі з крадіжками книг. Наприклад, бібліотечний персонал часто просить читачів повідомляти про підозрілу поведінку інших відвідувачів.

Важливо нагадати, що викрадення книжкових пам'яток із бібліотек передбачає кримінальну відповідальність і накладення санкцій. Бібліотечні установи активно співпрацюють із правоохоронними органами та вживають законних заходів для відшкодування збитків.

Зростає роль міжнародних організацій, які допомагають відстежувати місцеперебування зниклих видань і повертати їх до бібліотек. Зокрема, Інтерпол веде базу даних викрадених культурних об'єктів, до якої внесено й книги.

Підсумовуючи, систематизуємо комплекс заходів, яких вживають у бібліотеках Західної Європи для забезпечення колекцій:

1. Удосконалення систем безпеки

Підвищення рівня охорони: встановлення камер відеоспостереження, використання сигналізації та RFID-міток для відстеження руху книг. Бібліотеки також вдосконалюють системи доступу до рідкісних видань, обмежуючи кількість осіб, які можуть з ними працювати. Бібліотеки повинні інвестувати в сучасні технології, зокрема запроваджувати комбіновані системи багаторівневої безпеки. Це дасть змогу знизити ризик крадіжок і забезпечити захист цінних видань.

2. Освітні кампанії

Проведення освітніх кампаній, насамперед серед молоді, щодо важливості збереження культурної спадщини сприятиме зменшенню кількості крадіжок. Ці заходи охоплюють лекції, семінари та майстер-класи, спрямовані на підвищення обізнаності про вагомe значення бібліотек, книг і читання. Важливо формувати у громадян відповідальність за збереження й дбайливе ставлення до бібліотечних фондів.

3. Співпраця з правоохоронними органами

Активна співпраця бібліотек із правоохоронними органами допоможе ефективніше розслідувати факти крадіжок книг і повертати їх до фондів. Спільні програми охоплюють обмін інформацією, проведення навчань для бібліотечних працівників і правоохоронців. Це сприятиме під-

вищенню загального рівня обізнаності персоналу та ефективній протидії викраденню книг із бібліотек.

4. Міжнародна співпраця

Для боротьби з інтернаціональними крадіжками книжкових видань активно використовують бази даних викрадених культурних цінностей, зокрема Інтерполу. Організації співпрацюють із бібліотеками, аукціонними домами та правоохоронними органами для ідентифікації й повернення викрадених книг [14].

Наприклад, розслідуючи зазначений злочин щодо викрадення рідкісних видань із лондонських архівів, слідчим вдалося відстежити їх місцеперебування видань лише завдяки спільним зусиллям Європолу та правоохоронних органів кількох країн континенту. Замовник був затриманий на початку 2020 р., вказавши поліції на схованку в одному з румунських сіл, де вдалося знайти книги. Жодну з них не було пошкоджено, адже злодії не знали, що з ними робити [9].

Книжкових крадіїв затримували понад 100 офіцерів у 27 різних місцях, а до розслідування долучилися органи влади з 10 різних країн. Вилучено понад 150 книг, походження яких наразі встановлюють [13]. У результаті міжнародної операції в різних країнах світу було затримано і зловмисників, і їхніх спільників — усі дістали кримінальне покарання [9].

5. Посилення законодавства

Нині у країнах Західної Європи працюють над посиленням законодавства щодо захисту культурної спадщини, розробленням міжнародні конвенції та національних законів, які ускладнюють реалізацію викрадених культурних цінностей, насамперед через інтернет.

6. Залучення волонтерів

Волонтери можуть відігравати вагомий роль у копіюванні та обліку книг, а також у проведенні освітніх заходів, спрямованих на підвищення обізнаності щодо проблеми крадіжок із бібліотечних фондів. Залучення небайдужих осіб надасть можливість знизити навантаження на персонал бібліотек і забезпечити додаткові ресурси для боротьби з крадіжками. Бібліотеки здатні розробляти програми залучення волонтерів, які б навчалися основ бібліотечної справи та здійснювали контроль за безпекою фондів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що крадіжки книг із бібліотек Західної Європи стали серйозним соціокультурним явищем, яке віддзеркалює складні історичні, економічні та культурні умови розвитку європейського суспільства. Аналіз причин,

мотивів, методів і наслідків крадіжок книжкових раритетів, а також оцінка впливу цього явища на бібліотечні установи та європейську культуру свідчить про актуальність окресленої проблеми та потребу впровадження в Україні досвіду країн Західної Європи у боротьбі з викраденням книг.

Значні втрати, спричинені крадіжками рідкісних і цінних видань, суттєво позначилися на стані фондів великих бібліотек Італії, Франції, Німеччини та інших західноєвропейських країн. Викрадення книг із бібліотек Західної Європи, здійснені від середньовіччя до сучасності, мали відчутні наслідки для розвитку науки та культури через непоправну втрату унікальних рукописів, рідкісних стародавніх друкованих видань і документів, що зберігали цінні знання минулих епох і, на жаль, не підлягають відновленню. Втрата таких артефактів не лише завдала збитків інституціям, а й зменшила доступність наукової та культурної інформації для дослідників і майбутніх поколінь, що призвело до істотних "прогалин" у розумінні розвитку західної культури та освіти, історії друку та книжкової справи.

Аналіз причин крадіжок свідчить, що основними чинниками є економічні труднощі, зокрема низький рівень життя певних верств населення; колекційна цінність стародруків; обмежений доступ до освітніх ресурсів, який породжував попит на такі видання у приватних колекціях. Окрім того, важливу роль відіграли особливості культурного ставлення до книги як до об'єкта престижу чи символу знання. Багато колекціонерів вважають рідкісні книги ознакою статусу, що також мотивує до викрадення. Чимало видань, які мають наукову чи історичну цінність, надзвичайно високо оцінюють на ринку антикваріату, що стимулює розвиток "культурного чорного ринку".

Вагома місія бібліотек у Західній Європі, особливо в період Відродження, полягала не лише у збереженні книг, а й у забезпеченні доступу до знань, сприянні розвитку науки та освіти. Зростання кількості крадіжок і втрат рідкісних видань викликало занепокоєння бібліотекарів та освіченої спільноти, оскільки ці злочини перешкоджали збереженню колективної спадщини. Крадіжки раритетних рукописів і видань завдавали відчутної шкоди інтелектуальному та культурному розвитку суспільства, тому їх вважали не просто злочином проти конкретної книгозбірні, а загрозою розвитку людства.

Відповіддю на зростання крадіжок стало впровадження в бібліотеках Європи заходів без-

пеки. Зокрема, було посилено правила доступу до рідкісних книг, удосконалено системи обліку, методи каталогізації та маркування примірників, запроваджено нові системи охорони, які мали зменшити ризики втрати раритетних видань. Окрім того, держави стали активно підтримувати законодавчі ініціативи, спрямовані на захист культурних цінностей та боротьбу з незаконним вивезенням артефактів, що також сприяло зниженню рівня крадіжок.

Незважаючи на значні зусилля, у наш час бібліотеки ще стикаються з викликами у сфері захисту інформації та культурної спадщини, особливо в умовах розвитку цифрових технологій, коли інформація легко поширюється, але стає вразливою для несанкціонованого доступу. Дослідження історії крадіжок книг переконує, що

бібліотеки мають не лише вдосконалювати технології захисту фондів, а й продовжувати роботу з підвищення обізнаності суспільства щодо цінності культурної спадщини та важливості її збереження.

Результати проведеного дослідження також свідчать про потребу об'єднати зусилля урядів, бібліотечних установ та освітніх закладів для збереження національних культурних надбань. Завдяки створенню та впровадженню ефективних систем безпеки, а також просвітницьким ініціативам щодо посилення розуміння значущості книг та інших артефактів для розвитку культури, науки та освіти можна надійно захистити бібліотечні фонди, а також зберегти колективну пам'ять для наступних поколінь, уникаючи повторення втрат, яких зазнала Європа в минулому.

Список бібліографічних посилань

1. Petrucci A. *Writers and Readers in Medieval Italy: Studies in the History of Written Culture*. Yale University Press, 1995; Weiss R. *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*. Blackwell, 1969; Harris N. *Libraries in the Renaissance*. Cambridge University Press, 1999.
2. Gressman M. *Confiscated Knowledge: The Nazi Library Looting Campaigns*. Yale University Press, 2005; Nicholas L. H. *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. Alfred A. Knopf, 1994; Murray S. *Libraries in the Age of Conflict*. Routledge, 2015.
3. Battles M. *Library: An Unquiet History*. Norton, 2004; Kells, Stuart. *The Library: A Catalogue of Wonders*. Counterpoint, 2018; Smith A. R. *Digital Shadows: Threats to Cultural Archives in the Digital Era*. Springer, 2020.
4. Боряк Г. В. Архівні і бібліотечні крадіжки в контексті глобалізації та боротьба з ними. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 2. С. 6—14.
5. Ковальчук Г. І. Про безпеку фондів книжкових пам'яток. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 2. С. 19—25.
6. Юринець Ю. Л. Актуальні питання запобігання крадіжкам архівних документів у контексті європейських практик. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 155—159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_38.
7. Операция "Пушкин": по всей Европе прошла серия краж редких изданий российских классиков. Сеть воров действует с начала войны. *The Insider*. 1.05.2024. URL: <https://theins.ru/news/271240>.
8. Якушко О. Старовинні російські книги масово краде банда із бібліотек країн ЄС *Об'єктив*. 21.02.2024. URL: <https://www.objectiv.tv/uk/interesting/2024/02/21/starovinni-rosijski-knigi-masovo-krade-banda-iz-bibliotek-krayin-yes/>.
9. Владимиров С. Как украсть книгу в XXI веке. Задержанные в Европе похитители русской классики — далеко не единственные книжные грабители. Рассказываем, кому и зачем это нужно. 11.05.2024. *Новая газета Европа*. URL: <https://novayagazeta.eu/articles/2024/05/11/kak-ukrast-knigu-v-xxi-veke>.
10. Крушинская К. Труды Ньютона, магия и секс: кто и зачем крадет книги из библиотек — и что предпочитают воры?. 12.02.2024. *Правила жизни*. URL: <https://www.pravilamag.ru/entertainment/717745-trudy-nyutona-magiya-i-seks-kto-i-zachem-kradet-knigi-iz-bibliotek-i-chto-predpochitayut-vory/>.
11. Горлач П. Щонайменше 170 книжок: затримали викрадачів історичних видань з європейських бібліотек *Суспільне Культура*. 26.04.2024. URL: <https://suspilne.media/culture/733113-sonajmense-170-knizok-zatrimali-vikradaciv-istoricnih-vidan-z-evropejskih-bibliotek/>.
12. З бібліотек Польщі і країн Балтії викрали російських книг на мільйони євро 23.11.2023. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/23/7174159/>.
13. Лотоцька Н. Європол затримав банду, яка викрала з бібліотек антикварні книги на 2,5 мільйона євро. 26.04.2024. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/culture/2024/04/26/610398_ievropol_zatrimav_bandu_yaka_vikrala_z.html.
14. Интерпол открыл доступ к своей базе похищенных произведений искусства 17.09.2009. *Korrespondent.net*. URL: <https://korrespondent.net/showbiz/music/937618-interpol-otkryl-dostup-k-baze-dannyh-pohishchennyh-proizvedenij-iskusstva>.

Mykhaylo Onyshchuk,
 PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
 Head of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine
Maryna Hanechko,
 Senior Researcher
 of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine

Thefts of books from libraries in Western Europe

The article examines the problem of book theft from Western European libraries, in particular the historical background, motives, causes, categories, modern methods of implementation and measures to combat this phenomenon.

The consequences of the loss of rare and valuable publications for libraries and scientific communities are analyzed, as well as international initiatives aimed at protecting these cultural values.

Individual cases of book theft from national, university and monastic libraries are considered in chronological order from the Middle Ages to the present day.

Attention is paid to modern technologies for stealing literature from European libraries and international cooperation in combating these crimes.

Recommendations are given on measures to combat book theft from libraries and secure their collections.

Keywords: book thefts; Western European libraries; cultural heritage; rare books; library security

References

- Petrucchi A. (1995). *Writers and Readers in Medieval Italy: Studies in the History of Written Culture*. Yale University Press; Weiss R. (1969). *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*. Blackwell; Harris N. (199). *Libraries in the Renaissance*. Cambridge University Press.
- Gressman M. (2005). *Confiscated Knowledge: The Nazi Library Looting Campaigns*. Yale University Press; Nicholas L. H. (1994). *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. Alfred A. Knopf; Murray S. (2015). *Libraries in the Age of Conflict*. Routledge.
- Battles M. (2004). *Library: An Unquiet History*. Norton; Kells S. (2018). *The Library: A Catalogue of Wonders*. Counterpoint; Smith A. R. (2020). *Digital Shadows: Threats to Cultural Archives in the Digital Era*. Springer.
- Boryak G. V. (2006). Arhivni i bibliotichni kradizhki v konteksti globalizaciyi ta borotba z nimi. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2, pp. 6—14.
- Kovalchuk G. I. (2006). Pro bezpeku fondiv knizhkovih pam'yatok. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2, pp. 19—25.
- Yurinec Yu. L. (2014). Aktualni pitannya zapobigannya kradizhkam arhivnih dokumentiv u konteksti yevropejskih praktik. *Borotba z organizovanoyu zlochinnistyu i korupciyeyu (teoriya i praktika)*, 2, pp. 155—159. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_38.
- Operaciya "Pushkin": po vsej Evrope proshla seriya krazh redkih izdaniy rossijskih klassikov. Set vorov dejstvuet s nachala vojny. (2024). *The Insider*. Available at: <https://theins.ru/news/271240>.
- Yakushko O. (2024). Starovinni rosijski knigi masovo krade banda iz bibliotek krayin YeS. *Ob'yektiv*. Available at: <https://www.objectiv.tv/uk/interesting/2024/02/21/starovinni-rosijski-knigi-masovo-krade-banda-iz-bibliotek-krayin-yes/>.
- Vladimirov S. (2024). Kak ukrast knigu v XXI veke. Zaderzhannye v Evrope pohititeli ruskoj klassiki — daleko ne edinstvennye knizhnye grabiteli. Rasskazyyaem, komu i zachem eto nuzhno. *Novaya gazeta Evropa*. Available at: <https://novayagazeta.eu/articles/2024/05/11/kak-ukrast-knigu-v-xxi-veke>.
- Krushinskaya K. (2024). Trudy Nyutona, magiya i seks: kto i zachem kradet knigi iz bibliotek — i chto predpochitayut vory?. *Pravila zhizni*. Available at: <https://www.pravilamag.ru/entertainment/717745-trudy-nyutona-magiya-i-seks-kto-i-zachem-kradet-knigi-iz-bibliotek-i-cto-predpochitayut-vory/>.
- Gorlach P. (2024). Shonajmenshe 170 knizhok: zatrimali vikradachiv istorichnih vidan z yevropejskih bibliotek. *Suspilne Kultura*. Available at: <https://suspilne.media/culture/733113-sonajmense-170-knizok-zatrimali-vikradaciv-istoricnih-vidan-z-evropejskih-bibliotek/>.
- Z bibliotek Polshi i krayin Baltiyi vikrali rosijskih knig na miljoni yevro. (2023). *Yevropejska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/23/7174159/>.
- Lotocka N. (2024). Yevropol zatrimav bandu, yaka vikrala z bibliotek antikvarni knigi na 2,5 miljona yevro. *LB.ua*. Available at: https://lb.ua/culture/2024/04/26/610398_ievropol_zatrimav_bandu_yaka_vikrala_z.html.
- Interpol otkryl dostup k svoej baze pohishennyh proizvedenij iskusstva. (2009). *Korrespondent.net*. Available at: <https://korrespondent.net/showbiz/music/937618-interpol-otkryl-dostup-k-baze-dannyh-pohishchennyh-proizvedenij-iskusstva>.

Надійшла до редакції 29 листопада 2024 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 26 пр. Зам. 11.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html